

วารสารธรรมสารสิน

JOURNAL OF DHAMMA SANA

ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 [มกราคม - มิถุนายน 2567]
Vol.3 No.1 [January - June 2024]

ISSN: XXXX-XXXX (online)

บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วารสารธรรมสาส์น

JOURNAL OF DHAMMA SANA

ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 | มกราคม - มิถุนายน 2567 | Vol.3 No.1 | January - June 2024

วัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้า และเพื่อเผยแพร่บทความวิจัยและบทความวิชาการของนักวิจัย นักวิชาการ คณาจารย์ และนิสิตในระดับบัณฑิตศึกษา ในมิติทางด้านพระพุทธศาสนากับปรัชญา พุทธศาสนากับคัมภีร์โบราณ พระพุทธศาสนากับศิลปวัฒนธรรมและวรรณกรรมท้องถิ่น
2. เพื่อเปิดรับการตีพิมพ์บทความวิจัย บทความวิชาการ และบทวิจารณ์หนังสือ ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
3. บทความที่ได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร ได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาและไม่มีส่วนได้เสียกับผู้นิพนธ์ ขั้นต่ำ 2 ท่าน ในลักษณะปกปิดรายชื่อ (Double blind peer-reviewed) ทั้งนี้ บทความจากผู้นิพนธ์ภายในจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกหน่วยงานที่จัดทำวารสาร ส่วนบทความจากหน่วยงานภายนอกจะได้รับการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิภายในหรือหน่วยงานที่จัดทำวารสาร บทความที่ส่งมาขอรับการตีพิมพ์ในวารสารธรรมสาส์น จะต้องไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อการตีพิมพ์ในวารสารอื่น ผู้นิพนธ์จะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และข้อกำหนดการเสนอบทความของวารสารธรรมสาส์นอย่างเคร่งครัด รวมทั้งระบบการอ้างอิงต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่วารสารกำหนด

ทัศนะ ความคิดเห็นหรือข้อสรุปที่ปรากฏในบทความ วารสารธรรมสาส์นถือเป็นความรับผิดชอบของผู้นิพนธ์บทความนั้น ไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสารธรรมสาส์นแต่อย่างใด

กำหนดการเผยแพร่

ปีละ 2 ฉบับ (ราย 6 เดือน) ดังนี้
ฉบับที่ 1 เดือน มกราคม - มิถุนายน
ฉบับที่ 2 เดือน กรกฎาคม - ธันวาคม

เจ้าของ

บัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
192 หมู่ที่ 2 ถนน ลำพูน-ป่าซาง
อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน 51000
โทรศัพท์ 063-992-9932

บรรณาธิการบริหาร

พระครูสิริสุตานุยุต, รศ., ดร. วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

หัวหน้ากองบรรณาธิการ

พระครูโกวิทอรธวาที, ผศ., ดร. วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กองบรรณาธิการ

พระอธิวัฒน์ ธรรมวัฒน์ศิริ, ดร. วิทยาเขตเชียงใหม่
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ดร.พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์ วิทยาเขตเชียงใหม่
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผศ.ดร.ไพรินทร์ ฌ วันนนา วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ดร.จันทร์สมิ์ ตาปูลิง วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ดร.พัลลภ หารุคำจา วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ดร.ธวัชชัย ชัยวุฒิ วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผศ.ดร.อุเทน ลาพิงค์ วิทยาเขตล้านนา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รศ.ดร.สัญญา สะสอง มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

รศ.ดร.วินิจ ผาเจริญ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

รศ.ลิปกร มาแก้ว มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราช มงคลล้านนา

ผศ.ดร.ประทีป พืชทองกลาง มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราช มงคลล้านนา

ผศ.วิทยา พลวิฑูรย์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราช มงคลล้านนา

ดร.ชวรินทร์ คำมาเขียว มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราช มงคลล้านนา

ผศ.ดร.สมหวัง แก้วสุฟอง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผศ.ดร.อานันท์ อุปสอด มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

ดร.ส่งเสริม แสงทอง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ฝ่ายประสานงานและจัดการ

พม.อินทร์วงศ์ อิศสรภาณี, ดร. วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
สรารุช วัสสารชัย
ณัทพงศ์ บุญตัน

ฝ่ายพิสูจน์อักษร

เชม เมืองมา
สุทัศน์ ภาณิสสรวงศ์

ฝ่ายกฎหมาย

สุภัทรา ทองดี

ออกแบบปก

พระสมุห์กิตติพงษ์ กิตตวิโส (สมณะ)
เชม เมืองมา

จัดรูปเล่ม

พระสมุห์กิตติพงษ์ กิตตวิโส (สมณะ)
เตชิน อิศระภาณุวงศ์

กำหนดออกเผยแพร่

ฉบับที่ 1 เดือน มกราคม-มิถุนายน
ฉบับที่ 2 เดือน กรกฎาคม-ธันวาคม

E-mail:

dhammasanajournal@gmail.com

บทบรรณาธิการ

วารสารธรรมสาส์น (Journal of Dhamma Sana) โดยบัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับนี้ได้รับความสนใจจากนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา ส่งบทความเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารทั้งหมด 8 บทความ ซึ่งเป็นบทความวิจัยทั้งหมด กองบรรณาธิการจึงขอนำเสนอสาระสำคัญของบทความที่น่าสนใจ ดังนี้

บทความวิจัยเรื่อง **การพัฒนาจิตตามหลักภาวนา 4** โดย พระมหาธนวุฒิ ญาณโสภโณ (อินทนนท์) มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาจิตตามหลักภาวนา 4 และ 2) เพื่อประยุกต์ใช้หลักการพัฒนาจิตตามหลักภาวนา 4 เป็นวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) ผลการวิจัยโดยสรุปพบว่า การพัฒนาจิตตามหลักภาวนา 4 ประกอบด้วย การพัฒนาร่างกาย การพัฒนาศีล การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาปัญญา ความสำคัญของการพัฒนาจิตสรุปลงที่หลักของโยนิโสมนสิการเป็นสำคัญ

บทความวิจัยเรื่อง **หลักพุทธธรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชนบ้านผาซ้อ จังหวัดลำปาง** โดยพระอธิการขวัญชัย ปภาโกร (ชัตคำ) มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและบริบทชุมชนบ้านผาซ้อ ตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง และ 2) เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชนบ้านผาซ้อ จังหวัดลำปาง เป็นการวิจัยคุณภาพ ลงพื้นที่เก็บข้อมูลที่บ้านผาซ้อ อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ซึ่งอยู่ในเขตป่าสงวน เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบนพื้นฐานความเชื่อทางพระพุทธศาสนา

บทความวิจัยเรื่อง **ศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีลอยโคมดในจังหวัดลำพูน** โดยธวัชชัย พัฒนपालี มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาประเพณีโคมดในจังหวัดลำพูน และ 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีการลอยโคมดของจังหวัดลำพูน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นถึงประวัติความเป็นมาประเพณีโคมดในจังหวัดลำพูนและหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีการลอยโคมดในจังหวัดลำพูน โดยเฉพาะหลักบูชา หลักศรัทธาธรรม หลักกัลยาณมิตรธรรม หลักสามัคคีธรรม หลักความกตัญญูกตเวทิตา เป็นต้น

บทความวิจัยเรื่อง **ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะเปาในจังหวัดลำปาง** โดย พระครูโสภณวิโรจน์ (ศุภณัฐ ฐิริวฑฒโน/คำชุม) มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของสะเปา และ 2) ศึกษา

วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะเปา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงเอกสาร สารสำคัญของการศึกษาคือการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะเปา ที่เสริมสร้างสังคมและควรค่าแก่การธำรงรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมจริยธรรมให้บังเกิดขึ้นในคนอยู่กันในสังคมอย่างสันติสุข

บทความวิจัยเรื่อง **ศึกษาวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของฆราวาสที่บรรลุนิพพานในพระพุทธศาสนา** โดย พระค่าน้อย จันทสาโร (จันทร์จาง) มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาความเป็นมาของฆราวาสที่บรรลุนิพพานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และ 2) เพื่อวิเคราะห์สภาพแวดล้อมที่ทำให้ฆราวาสบรรลุนิพพานในพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยนำเสนอในประเด็นสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการบรรลุนิพพานของฆราวาสโดยจำแนกเป็นสภาพแวดล้อมในปัจจุบันและสภาพแวดล้อมที่ติดตัวมาแต่อดีตชาติ รวมทั้งแนวทางการบรรลุนิพพานของฆราวาส

บทความวิจัยเรื่อง **ศึกษาและวิเคราะห์รุกขมูลิกังคุดงควัตรในล้านนา** โดย กฤษณนทร์ พุทธะ มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษารุกขมูลิกังคุดงควัตรในพระพุทธศาสนา และ 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การปฏิบัติรุกขมูลิกังคุดงควัตรในล้านนาเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ผลการวิจัยสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมประเพณีการเข้ารุกขมูลของล้านนาที่ส่งผลต่อศาสนาและชุมชน

บทความวิจัยเรื่อง **วิเคราะห์ภาวะผู้นำของพระอรุเวลกัสสปะเถระ** โดย พระปลัดศิวันฐ เมธิปโชโต (ทนันศรี) มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาทฤษฎีภาวะผู้นำ และ 2) เพื่อวิเคราะห์ภาวะผู้นำของพระอรุเวลกัสสปะเถระ เป็นวิจัยเชิงเอกสาร องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษาเป็นการถอดบทเรียนจากวิถีชีวิตของพระอรุเวลกัสสปะในการทำหน้าที่ในบทบาทของผู้นำ ซึ่งมีความสำคัญต่อการสะท้อนให้เห็นภาวะผู้นำที่ประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นต้นแบบของการดำเนินชีวิต

บทความวิจัยเรื่อง **การบริหารงานบุคคลเชิงพุทธบูรณาการตามหลักอปริหานิยธรรม** โดยพระครูสุวรรณปัญญาพิสุทธิ (สุทธกานต์ สุทธิบุญไธ) มีวัตถุประสงค์การวิจัยคือ 1) เพื่อศึกษาหลักการบริหารงานบุคคลตามหลักอปริหานิยธรรม และ 2) เพื่อสร้างรูปแบบการบริหารงานบุคคลเชิงพุทธบูรณาการตามหลักอปริหานิยธรรม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยกล่าวถึงรูปแบบการบริหารงานบุคคลเชิงพุทธบูรณาการตามหลักอปริหานิยธรรม ตั้งแต่การสรรหาและการคัดเลือก การบรรจุแต่งตั้งและการปฐมนิเทศ การพัฒนา และการธำรงรักษา และการสิ้นสุดการทำงาน โดยใช้หลักอปริหานิยธรรมเป็นเครื่องมือในการทำงาน

บทความวิจัยทั้ง 8 เรื่องนี้มีได้นำเสนอองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาและการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนากับศาสตร์สาขาอื่นๆ ตลอดทั้งการดำเนินชีวิตได้อย่างน่าสนใจ

(พระครูสิริสุตานุยุต, รศ., ดร.)

บรรณาธิการบริหาร

สารบัญ

บทความวิจัย

01	P.1-11
การพัฒนาจิตตามหลักภาวนา 4	
The Development of Mind According to Bhavana 4	
พระมหาธนูวุฒิ ญาณโสภโณ (อินทนนท์)	
Phramaha Thanawut Yanasobhano (Inthanon)	
02	P.12-25
หลักพุทธธรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชนบ้านผาซ้อ จังหวัดลำปาง	
Buddhist Principles for Environmental Conservation:	
A Case study of Ban Pha Chor Community, Lampang Province	
พระอธิการขวัญชัย ปภากโร (ขัตคำ)	
Phraathikarn Kwanchai Pabhakaro (Khadkham)	
03	P.26-36
ศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีลอยโขมดในจังหวัดลำพูน	
A study of the principles of the Buddha's teachings in the Loy Kamod	
tradition in Lamphun	
ธวัชชัย พัฒนपालี	
Thawatchai Phathanapalee	
04	P.37-50
ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะเปาในจังหวัดลำปาง	
An Analytical Study of Buddhist Principles Appearing in the Offering	
Ceremony of Sapao in Lampang Province	
พระครูโสภณวีรบัณฑิต (ศุภณัฐ ภูริวฑฒโน/คำชุม)	
Phrakru Sophonweerabandit (Supanat Puriwattano /Kamchum)	

05

P.51-63

ศึกษาวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของฆราวาสที่บรรลุนิพพานในพระพุทธศาสนา

An Analytical Study of the Environment of Fully Enlightened Layman in Buddhism

พระค่าน้อย จันทสาโร (จันทร์จาง)

Phra Kumnoi Candasaro (Janjang)

06

P.64-75

ศึกษาและวิเคราะห์รุกขมูลิกังครุดงควัตรในล้านนา

An Analytical Study of Rukkhamula Gangkathudongkawatta in Lanna

กฤษณนท์ พุทชะ

Police Sub-Lieutenant Kitchanon Puttha

07

P.76-87

วิเคราะห์ภาวะผู้นำของพระอุรวะลกัสสะปะเถระ

Analyzing the leadership of Phra Uruvela Kassapa Thera

พระปลัดศิวนัฐ เมธีปชโชโต (ทนันศรี)

Phra[alad Siwanat Medhipatchoto (Thanansri)

08

P.88-100

การบริหารงานบุคคลเชิงพุทธบูรณาการตามหลักอปริหานิยธรรม

Buddhist Integration to Human Resource Management According to the Principles of Aparihaniyadhamma

พระครูสุวรรณปัญญาพิสุทธิ (สุทธกานต์ สุทธปณโณ)

Phrakhru Suwanpanyapisut (Sutthakan Suddhapañño)

การพัฒนาจิตตามหลักภavana 4 The Development of Mind According to Bhavana 4

พระมหาธนวุฒิ ญาณโสภโณ (อินทนนท์)

Phramaha Thanawut Yanasobhano (Inthanon)

สำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดลำปาง แห่งที่....

Email: tanawut.yana@gmail.com

Received: 2024-06-12

Revised: 2024-06-24

Accepted: 2024-06-26

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1. เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาจิตตามหลักภavana 4 และ 2. เพื่อประยุกต์ใช้หลักการพัฒนาจิตตามหลักภavana 4 เป็นวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) ผลการวิจัยพบว่า

1. แนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาจิตตามหลักภavana 4 พบว่า การพัฒนาจิตด้านกายภavana คือ การเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ที่ประกอบไปด้วย อิริยาบถปัพพะ สัมปชัญญูปปัพพะ ธาตุปัพพะ มาตามลำดับ เป็นการมุ่งพิจารณาในกายของตนเองเป็นหลัก การพัฒนาจิตด้านศีลภavana เป็นการพัฒนาพฤติกรรมที่มุ่งถึงการฝึกรวมกาย วาจา ให้เป็นฐานในการพัฒนาจิต การพัฒนาจิตด้านจิตภavana เป็นการฝึกรวมจิต ฆมอารมณ์ความรู้สึกได้เพื่อให้เกิดความมั่นคงทางอารมณ์และความรู้สึก สิ่งสำคัญคือมีสติที่พร้อมไปด้วยความไม่ประมาท สมาธิที่จดจ่อต่อการเกิดสภาวะของจิต ความเพียรที่จะต้องหมั่นฝึกพิจารณาเหตุผล การพัฒนาจิตด้วยปัญญาภavana สามารถปฏิบัติได้ด้วยการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจของตนเองให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง

2. การพัฒนาจิตตามหลักภavana 4 พบว่า การพัฒนาร่างกาย คือ การเข้าใจสภาพร่างกาย การสร้างสุขภาพที่ดีด้วยการออกกำลังกาย กินอาหารอย่างเหมาะสม รักษาสุขภาพร่างกายให้ปราศจากโรคภัย และการพัฒนาจิตใจให้สัมพันธ์กับร่างกายที่จะช่วยเกิดความมั่นคงทางด้านอารมณ์ที่ส่งผลต่อร่างกาย การพัฒนาพฤติกรรม คือ การรับรู้ผลของพฤติกรรมที่จะทำให้เกิดการพิจารณาเลือกปฏิบัติตน สร้างศรัทธาให้เกิดในการยึดถือหลักปฏิบัติด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจ และการปฏิบัติตาม การพัฒนาจิตใจ คือ ควบคุมสติให้เกิดความมั่นคงเพื่อการรับรู้สิ่งต่าง ๆ อย่างไม่ประมาท หมั่นฝึกสมาธิให้เกิดสภาวะความเข้มแข็งทางจิตใจที่ไม่หวั่นไหวไปกับสิ่งต่าง ๆ และการคิดอย่างมีเหตุผลตามสภาวะความ

เป็นจริงที่จะช่วยให้เกิดการตัดสินใจอย่างมีประสิทธิภาพตามมา การพัฒนาปัญญา คือ การแลกเปลี่ยนที่เป็นกระบวนการเริ่มต้นของการเกิดปัญญาจากการฟัง การคิดพิจารณาโดยโยนิโสมนสิการ

คำสำคัญ: การพัฒนาจิต, หลักภavana 4, พระพุทธศาสนา

Abstract

The research study has 2 objectives: 1) to examine the concepts and theories of the development of the mind according to the Bhavana 4, and 2) to apply the principles of mind development according to the Bhavana 4. This study employs a document research methodology. The research findings reveal the following:

1. In the realm of mind development according to the Bhavana 4, it is found that the development of the physical aspect of the mind involves the cultivation of the Kayanupassana Satipatthana, namely Ariyapathapabba, Sampajaññapabba, Tatupabba, in sequential order. This involves contemplating one's own body as the foundation. The development of the ethical aspect involves training in body and speech, building a foundation for mind development. The development of the mental aspect includes training in meditation, suppressing emotions, and cultivating awareness, which creates a steady presence of mind, and earnestly nurturing reasoning. Mind development through wisdom, by nurturing knowledge and understanding of oneself, leads to genuine insight.

2. Regarding the development of the mind according to the Bhavana 4, it is found that the development of the body involves understanding its condition, promoting physical well-being through exercise, proper diet, and maintaining health, as well as cultivating a relationship between the mind and body to generate emotional stability. The development of behavior involves recognizing the consequences of actions and making choices that align with virtuous principles through unwavering commitment and action. The development of the mind involves controlling consciousness to establish emotional stability, perceiving various phenomena without aversion, diligently practicing meditation to attain a resolute mental state,

and employing rational thinking based on truthful states to facilitate effective decision-making. The development of intelligence entails exchanging and initiating the process of wisdom generation through attentive listening and contemplation with the Yonisomanasikara.

Keywords: Mind Development, Bhavana 4, Buddhism

บทนำ

ในปัจจุบันมีการพัฒนาด้านวัตถุและเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้น ถึงแม้จะมีปัจจัยในชีวิตประจำวันทุกด้าน แต่ไม่ได้เป็นผู้ที่มีความสุขอย่างแท้จริง เนื่องจากไม่ได้รับการพัฒนาด้านจิตใจไปพร้อมกับการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงไปตามวัตถุ ส่งผลกระทบต่อจิตใจของบุคคลในสังคม ทั้งในด้านตนเอง ด้านครอบครัว ด้านเศรษฐกิจและด้านสังคมที่มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง สภาพสังคมไทยในปัจจุบันส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของประชาชนชาวไทยมากขึ้นทุกวัน ทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ การปรับตัว ทุกอย่างดำเนินการไปอย่างรวดเร็วทำให้ประชาชนหันไปพึ่งวัตถุ เพื่อใช้เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกให้แก่ตนเองจนเกิดเป็นความเคยชินคิดว่าวัตถุเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ เหล่านี้ คือ สิ่งจำเป็นของการดำรงชีวิต โดยลืมนึกถึงศักยภาพของร่างกายและจิตใจของตนเอง ซึ่งมีพลังและศักยภาพมากกว่าวัตถุหลายๆ ชิ้น ความทันสมัยของโลกในยุคปัจจุบัน (ฝ่ายวิชาการบริษัท สกายบุ๊กส์ จำกัด, 2549 : 20-25) ที่เป็นเรื่องหนักใจแก่สังคมไทยทั่วไป ไม่น้อยไปกว่าปัญหาด้านอื่น ๆ นั่นคือ เมื่อโลกมีความเจริญด้านวัตถุมากยิ่งขึ้นเท่าใด ความเจริญด้านจิตใจของมนุษย์ในสังคมกลับมีความเสื่อมถอยลง เพราะความนิยมในวัตถุ จนเรียกได้ว่า คนในปัจจุบันตกอยู่ภายใต้อำนาจของวัตถุนิยมก็ว่าได้ (พุทธทาส ภิกขุ, 2542: 45-47)

หลักพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อการพัฒนาจิตใจ ถือเป็นเรื่องสำคัญในการพัฒนาต่อคุณภาพชีวิต มนุษย์ส่วนใหญ่มุ่งเน้นการพัฒนาและเปลี่ยนแปลง เพื่อหาความมั่นคงทางด้านวัตถุเป็นหลัก ส่งผลให้เกิดปัญหาหลาย ๆ ด้าน อาทิเช่น การแข่งขันด้านวัตถุ เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมกันจึงทำให้คนในสังคมขาดคุณธรรมในการดำรงชีวิต การพัฒนาจิตใจที่ได้รับการฝึกฝนย่อมเห็นความเป็นจริงตามสภาวะที่เกิดขึ้นและยอมรับกับสิ่งที่เกิดขึ้น โดยเริ่มตั้งแต่การพัฒนาขั้นพื้นฐานของชีวิตจนถึงขั้นสูงสุดของชีวิต คือ การสำเร็จมรรคผล นิพพาน ที่กล่าวว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่มีศักยภาพในการเรียนรู้สูงนั้น เนื่องจากสมองของมนุษย์เป็นโครงสร้างที่วิจิตรที่สุดในจักรวาล มนุษย์สามารถเรียนรู้ให้ประสบความสำเร็จอะไรก็ได้ เช่น การเรียนรู้ ให้ความจริง เรียนรู้ให้ความงาม เรียนรู้ให้ความดีหรือความถูกต้อง เรียนรู้อย่างมีความสุข และเรียนรู้ให้บรรลุความสุขได้ (ประเวศ วัชสี, 2544: 17)

การพัฒนาที่สมบูรณ์ควรพัฒนาทั้งด้านวัตถุ และด้านจิตใจ โดยการนำหลักภาวา 4 มาใช้พัฒนาจิตใจเพื่อให้เกิดการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขในสังคม พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับการพัฒนาตน จึงเชิดชูบุคคลผู้มีการพัฒนาแล้วว่าเป็นบุคคลสูงสุด (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 25 ข้อ 321 : 113) เป็นผู้ควรค่าแก่การบูชา (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 21 ข้อ 36 : 59) การยกย่องเช่นนั้น เกิดจากคุณของภาวา 4 ที่เป็นผลของการฝึกตนนั่นเอง (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 25 ข้อ 106 : 63)

พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสวิธีพัฒนาจิตที่เรียกว่า “จิตตภาวา” หรือ “สมาธิ” เป็นหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาจิตใจ และยังเป็นหน้าที่ของชาวพุทธ ที่ควรศึกษาหลักคำสอน และนำมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคม ดังมีพุทธภาษิตกล่าวว่า “มโนปุพฺพคมา ฌมมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา มนสา เจ ปทฺฐุเรฐเณ ภาสตี วา กโรตี วา ตโต นํ ทุกขมนเวติ จกฺกํ ว วหโต ปทํ” “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นใหญ่ มีใจเป็นหัวหน้า สำเร็จด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจร้าย พุดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ทุกข์ย่อมไปตามเขา เพราะเหตุ (ที่มีใจร้าย) นั้นดุจล้อที่หมุนไปตามรอยเท้าโคที่ลากแอกไปอยู่ฉะนั้น แต่ถ้าบุคคลมีใจผ่องใสแล้ว พุดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ความสุขย่อมตามเขาไป เพราะเหตุ (ที่มีใจผ่องใส) นั้น เหมือนเงาไปตามตัว ฉะนั้น” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 25 ข้อ 11 : 154-17) ด้วยประการดังกล่าวนี้ ความทุกข์ทางใจของมนุษย์ล้วนเกิดขึ้นจากการเข้าไปยึดมั่น หลงใหล และปรุ่งแต่งกับอารมณ์ไม่ว่าสุขหรือทุกข์ ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนเป็นปัจจัยทำให้เกิดความคิด คำพูดหรือการกระทำผู้ใดได้ฝึกเจริญสติจนบรรเทา ลดละ และไม่ยึดติดในกิเลส 3 คือราคะ โทสะ โมหะ ได้แล้ว

จิตของมนุษย์นั้นเดิมเป็นจิตที่ประภัสสร สะอาดไม่มีมลทินและความเศร้าหมองใด ๆ เหมือนจิตของเด็กแรกเกิดที่เต็มไปด้วยความบริสุทธิ์ เต็มไปด้วยขั้น 5 อันบริสุทธิ์และมีความสมบูรณ์พร้อม แต่ไม่มีสติรู้ ไม่มีปัญญารักษา พอชีวิตนี้เจริญเติบโตขึ้น สังขารล่วงกาลผ่านวัยไป ความพึงพอใจ ความไม่พึงพอใจ ความคิด ความหวัง ความรัก ตลอดถึงความซังได้เข้ามาในจิตบ่อยครั้งขึ้น กระทั่งสัมผัสแล้วจึงก่อให้เกิดความรู้สึก คือเวทนา ถูกใจก็เป็นสุข มีความรู้สึกไม่ถูกใจก็เป็นทุกข์หรือเฉย ๆ จะเห็นว่าธรรมชาติเหล่านี้ เมื่อสัมผัสแล้วรู้สึกได้ด้วยใจในอายตนะนั้น ๆ หรือมีวิญญูณเกิดขึ้น บางครั้งตั้งอยู่ บางครั้งดับไป เกิดขึ้น เพราะมีเหตุปัจจัยให้เกิดแล้ว พอสิ้นเหตุปัจจัย จิตนั้นก็ดับไป แต่ความพอใจและความไม่พอใจ ความไม่แน่ใจก็ยังคงค้างคาติดใจอยู่ตลอดเวลา หากจิตคิดไม่ดีย่อมส่งผลกระทบต่อ การฝึกปฏิบัติ เมื่อฝึกได้ดีแล้วย่อมไม่มีความทุกข์ใด ๆ เกิดขึ้นภายในจิตใจ จึงควรนำหลักธรรมนี้มาประพฤติปฏิบัติ ตามสภาพชีวิตของบุคคลนั้นที่พึงกระทำหรือสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของตนได้ โดยมีหลักการพัฒนา ในที่นี้มุ่งเจาะจงการ

พัฒนาในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ภาวนา 4 คือ การเจริญการทำให้เป็นให้มีขึ้นการฝึกอบรมการพัฒนา

1. กายภาวนา เป็นการเจริญกาย, พัฒนากาย, การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกันเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ, การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

2. สีสภาวนา เป็นการเจริญศีล, พัฒนาความประพฤติ, การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน

3. จิตตภาวนา การเจริญจิตพัฒนา และฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิ และสดชื่นเบิกบาน เป็นสุขผ่องใส

4. ปัญญาภาวนา เป็นการเจริญปัญญาพัฒนาและฝึกอบรมปัญญาให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546 : 70) ดังพุทธภาษิตที่ว่า “ภาวิตกาโย ภาวิตสีโล ภาวิตจิตโต ภาวิตปญโญ” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 30 ข้อ 148 : 71) แปลว่า มีกายอันพัฒนาแล้ว มีศีลอันพัฒนาแล้ว มีจิตอันพัฒนาแล้ว มีปัญญาอันพัฒนาแล้ว

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาจิตตามหลักภาวนา 4 คือ กายภาวนา สีสภาวนา จิตตภาวนา ปัญญาภาวนา มีแนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาจิตตามหลักภาวนา 4 และการประยุกต์ใช้หลักการพัฒนาจิตตามหลักภาวนา 4 เป็นอย่างไร ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ขัดเกลานิพพานมาพัฒนาจิตใจให้เข้มแข็งเพื่อให้สามารถรองรับปัญหาในการดำเนินชีวิตในสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีแต่ความเจริญทางวัตถุ ให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ให้อุษณรุ่นหลังได้ตระหนักถึงคุณค่าและสืบทอดพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญก้าวหน้าต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาจิตตามหลักภาวนา 4
2. เพื่อประยุกต์ใช้หลักการพัฒนาจิตตามหลักภาวนา 4

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษากระบวนการพัฒนาจิตตามหลักภาวนา 4 ในพระไตรปิฎก เป็นการวิจัยวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) ผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาวิเคราะห์เอกสาร และ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านเอกสารปฐมภูมิ ซึ่งประกอบด้วย พระไตรปิฎก และเอกสารทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย ที่เน้นการวิเคราะห์เกี่ยวกับ แนวทางการศึกษาของคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นหลัก โดยมีขั้นตอนดังนี้

1) ทบทวนข้อมูลจากพระไตรปิฎก ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2539 จากเอกสาร ตำราและผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประเด็นการพัฒนาจิตตามหลัก ภาวนา 4

2) ออกแบบการดำเนินการศึกษาวิจัย ร่างเอกสารเอกสารการวิจัยเพื่อขอ คำแนะนำและข้อเสนอแนะ

3) นำข้อเสนอแนะมาปรับปรุงแก้ไขเอกสาร

4) ดำเนินการรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก จากเอกสาร ตำราและผลการ ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับประเด็นการพัฒนาจิตตามหลักภาวนา 4

5) วิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ พร้อมทั้งนำเสนอในรูปแบบการพรรณนาโดย อ้างอิงจากเอกสาร ตำรา และพระไตรปิฎก เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ต่อไป

ผลการวิจัย

1. แนวคิด ทฤษฎีการพัฒนาจิตตามหลักภาวนา 4

จากการศึกษาพบว่า การพัฒนาจิตก็คือการมุ่งเน้นการฝึกจิตให้รู้เท่าทันทาง อารมณ์และความรู้สึก เป็นธรรมชาติของชีวิตที่ย่อมดำเนินด้วยอารมณ์และความรู้สึก ตามสัญชาตญาณ ซึ่งในแต่ละช่วงก็จะมีสิ่งต่าง ๆ เข้ามาสัมผัสจะต้องรับรู้ให้เท่าทัน ไม่หลง ไปกับสิ่งที่มากระทบอารมณ์ในขณะนั้น เรียกได้ว่าจิตเป็นส่วนหนึ่งของการรับรู้การ เปลี่ยนแปลงตามสภาวะต่าง ๆ ที่มาสัมผัสกระทบต่ออารมณ์ความรู้สึกนั่นเอง จิตตภาวนา ก็คือ ชีวิตพัฒนา จิตตภาวนา คือการทำจิตให้เจริญ ก็คือ ชีวิตพัฒนานั่นคือ การพัฒนาชีวิต หมายความว่า ทำให้มากขึ้น ให้ดีขึ้น จึงจะเรียกว่า พัฒนา ถ้ามากขึ้นแต่ไม่ดีขึ้นหรือเลวลง อย่างนี้ไม่เรียกว่า พัฒนา (พุทธทาสภิกขุ, 2544 : 44)

ภาวนา เป็นคำ ในภาษาบาลี ที่มีรูปกกริยาศัพท์เป็น ภาเวติ มีความหมายตรงกับคำว่า วุฑฒิ ซึ่งก็คือ วัฒนา หรือการพัฒนา ที่ใช้ในภาษาไทย คำว่า ภาวนา ในคำสอน ของ พระพุทธศาสนา หมายถึงการทำให้มีขึ้นเป็นครั้ง, การทำให้เกิดขึ้น, การเจริญ, การ บำเพ็ญ, การฝึกอบรม, การพัฒนา เพื่อทำสิ่งที่ยังไม่มีให้มีขึ้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุต โต). 2546 : 203) มีอยู่ 4 ประการ คือ

1) ภาวนา คือ การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรม ให้รู้จักติดต่อเกี่ยวกับ สิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ มิให้

เกิดโทษให้ กุศลธรรมงอกงาม ให้อกุศลธรรมเสื่อมสูญ การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ

2) ศิลภาวนา คือ การเจริญสติ พัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมสติ ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัยไม่เบียดเบียน หรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกันกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน

3) จิตตภาวนา คือ การเจริญจิต พัฒนาจิต การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญ งอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีการเมตตา มีฉันทะ ขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น

4) ปัญญาภาวนา คือ การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลก และชีวิตตามสภาวะ สามารถทำให้เป็นอิสระทำตนให้ บริสุทธิ์จากกิเลส และปลอดพ้นจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา

สำหรับในทางพุทธศาสนานั้นได้มีหลักการพัฒนาตนเองแบบรอบด้านไว้ดังนี้ (อภิธรรมย สีดาคำ, 2550 : 67)

1) กายภาวนา แปลว่า การพัฒนากาย หมายถึง การพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เพื่อคุณภาพชีวิตในการดำรงตนอยู่ในสังคม เช่น การสำรวจมรณะวัฏตาเมื่อเวลาเห็นรูป หูเมื่อได้ยินเสียง จมูกเมื่อได้ดมกลิ่น ลิ้นเมื่อได้ลิ้มรส และกายเมื่อได้สัมผัส เป็นต้น

2) ศิลภาวนา แปลว่า การพัฒนาศีล หมายถึง การควบคุมพฤติกรรมทางกาย และวาจาไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่น เพื่อประโยชน์สุขในการอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์ในสังคม เพราะการไม่เบียดเบียนกันเป็นสุขในโลก

3) จิตตภาวนา แปลว่า การพัฒนาจิต หมายถึง การทำจิตให้มีความรักความเมตตา การทำจิตใจให้มีความอดทนและเข้มแข็ง เรียกว่าให้จิตมีสุขภาวนา ได้แก่ จิตมีคุณธรรม มีความคิดสร้างสรรค์ ทำให้จิตสูงชันนำไปสู่ความสุขคือนิพพาน

4) ปัญญาภาวนา แปลว่า การพัฒนาปัญญา หมายถึง การฝึกฝนอบรมเป็นวิธีการทำให้เกิดปัญญา คือความรู้ความเข้าใจในสิ่งทั้งหลายอย่างเป็นกระบวนการ หรือตามที่เป็นจริงของสังขาร รู้เท่าทันสภาวะของโลกและชีวิต จนยกระดับจิตให้อยู่เหนือปัญหาและเป็นอิสระได้ ไม่เป็นทาสแห่งตนหากหลุดพ้นจากสภาวะทุกข์มุ่งไปสู่ความสุขคือพระนิพพาน

การพัฒนาจิตด้านกายภาวนาคือ การเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน ที่ประกอบไปด้วย อิริยาบถปัพพะ สัมผัสสัญญาปัพพะ ธาตุปัพพะ มาตามลำดับ จะเห็นได้ชัดเจนว่ามุ่งให้พิจารณาในกายของตนเองเป็นหลัก การพัฒนาจิตด้านศีลภาวนา เป็นการพัฒนาพฤติกรรมที่มุ่งถึงการฝึกอบรมกาย วาจา ให้เป็นฐานในการพัฒนาจิตต่อด้วย คือการฝึกอบรมให้รู้จักควบคุมตนในเรื่องกาย วาจา นั้นที่ส่งผลต่อการเกิดเวทนา จึงต้องทำความ

เข้าใจเหตุก็คือพฤติกรรมที่ทำกับผลก็คือการเกิดความรู้สึกต่างๆ การพัฒนาจิตด้านจิตภาวนา เป็นการฝึกอบรมจิต ช่มอารมณ์ความรู้สึกได้เพื่อให้เกิดความมั่นคงทางอารมณ์และความรู้สึก สิ่งสำคัญจึงประกอบด้วย การมีสติที่พร้อมไปด้วยความไม่ประมาท สมาธิที่จดจ่อต่อการเกิดสภาวะของจิต ความเพียรที่จะต้องหมั่นฝึกพิจารณาและเหตุผล การพัฒนาจิตด้วยปัญญาภาวนาสามารถปฏิบัติได้ด้วยการพัฒนาความรู้ความเข้าใจของตนเองให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริง และใช้ความรู้แก้ปัญหา ทำให้เกิดสุขได้ คิดวินิจฉัยใช้ปัญญาโดยบริสุทธิ์ใจ รู้เข้าใจโลกและชีวิตตามเป็นจริง

2. การประยุกต์ใช้หลักการพัฒนาจิตตามหลักภาวนา 4

จากการศึกษาพบว่า การพัฒนาร่างกายคือ การเข้าใจสภาพร่างกายของตนเอง จากการพิจารณาการเปลี่ยนแปลงอย่างถี่ถ้วนที่จะทำให้เข้าใจว่าจะต้องดูแลอย่างไรให้เหมาะสม การสร้างสุขภาพที่ดีด้วยการออกกำลังกาย กินอาหารอย่างถูกต้องเหมาะสม การรักษาสุขภาพร่างกายให้ปราศจากโรคภัย และการพัฒนาจิตใจให้สัมพันธ์กับร่างกายที่จะช่วยเกิดความมั่นคงทางด้านอารมณ์ ที่ส่งผลต่อร่างกาย การพัฒนาพฤติกรรม คือ การรับรู้ผลของพฤติกรรมที่จะทำให้เกิดการพิจารณาเลือกปฏิบัติตนอย่างเหมาะสม สร้างศรัทธาให้เกิดในการยึดถือหลักปฏิบัติด้วยความมุ่งมั่นตั้งใจ และการปฏิบัติตามการพัฒนาจิตใจ คือ ควบคุมสติให้เกิดความมั่นคงเพื่อการรับรู้สิ่งต่าง ๆ อย่างไม่ประมาท หมั่นฝึกสมาธิให้เกิดสภาวะความเข้มแข็งทางจิตใจที่ไม่หวั่นไหวไปกับสิ่งต่าง ๆ และสุดท้าย คือ การคิดอย่างมีเหตุผลที่มีการพิจารณาตามสภาวะความเป็นจริง ที่จะช่วยให้เกิดการตัดสินใจอย่างมีประสิทธิภาพตามมา การพัฒนาปัญญา คือ การแปลกเปลี่ยนที่เป็นกระบวนการเริ่มต้นของการเกิดปัญญาจากการฟังและการถาม การคิดอย่างสร้างสรรค์เป็นการพิจารณาบนฐานข้อมูลที่สร้างให้เกิดประโยชน์ทั้งกับตนเองและสังคม และปฏิบัติก้าวหน้าเป็นการปฏิบัติที่ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้า ทั้งสำหรับตัวผู้ปฏิบัติเองและสำหรับสังคมโดยรวม ดังที่กล่าวมาย่อมาจะช่วยให้เกิดการพัฒนาทงด้านปัญญาอย่างต่อเนื่อง

อภิปรายผล

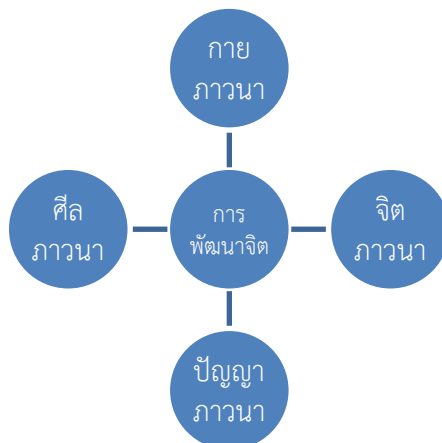
การพัฒนาจิตเป็นการพัฒนาที่สมบูรณ์ของพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อการพัฒนาจิตมากกว่าการพัฒนาทางด้านกายภาพ เพราะจิตที่พัฒนาดีแล้วย่อมอยู่เป็นสุขและส่งผลให้การทำงานประสบความสำเร็จได้ด้วยสอดคล้องกับ พระสุวรรณ สุวณฺโณ (เรื่องเดช) ที่ศึกษาพบว่า ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ดีกว่าเดิม เพราะมีสติระลึกในการทำงาน เข้าใจคนอื่นได้ดี ปรับสภาวะทางจิตให้ยืดหยุ่นได้ มีความตั้งใจมั่น หรือทำให้มีสมาธิจิตที่ยาวนานกว่าเดิม ทำให้

เกิดปัญหาในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชีวิตประจำวันได้ เช่น เมื่อมีสติก็ไม่ก่อปัญหา ไม้ วุ่นวาย ไม่ทำความเดือดเนื้อร้อนใจ ซึ่งตรงกับผลการศึกษาของ พระทรัพย์ชู มหาวิโร (บุญพิฬา) ที่ศึกษาพบว่า การฝึกเจริญสติปฏฐฐาน 4 ตามกระบวนการของไตรสิกขา คือ ฝึก ให้มีสติระลึกรู้อยู่กับปัจจุบันขณะอย่างต่อเนื่อง จนทำให้ผู้ฝึกปฏิบัติเกิดสมาธิ (สมณะ) และ เกิดปัญญา (วิปัสสนา) ทำให้มองเห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริงและนำไปสู่การพัฒนา คุณภาพชีวิตได้เป็นอย่างดี

การพัฒนาสามารถใช้หลักภาวนา 4 มาเป็นแนวทางในการพัฒนาได้เป็นอย่างดี เพราะเป็นการพัฒนาจิตที่ควบคู่ไปกับการพัฒนากาย สอดคล้องกับที่ พระสุเว่ย คุณรัตน (น้อย) ศึกษาพบว่า ภาวนา 4 เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนให้มีความพร้อมทั้งด้าน สุขภาพกายและจิตใจ เป็นการแสดงให้เห็นแต่ละขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาการของ ชีวิตอย่างชัดเจน ผู้ประพฤติตามหลักภาวนา 4 จะเป็นผู้ที่ควรแก่การเคารพบูชา และตรงกับ ผลการศึกษาของ พัชรินทร์ แจ็งอิม ที่ระบุว่า ภาวนา 4 คือการพัฒนาทั้งด้านกาย คือมี ร่างกายที่มีสุขภาพแข็งแรงพร้อมที่จะปฏิบัติภารกิจได้อย่างต่อเนื่อง ด้านศีล คือการ ปฏิบัติงานอย่างถูกต้องโดยยึดกฎระเบียบวินัยอย่างเคร่งคัด ด้านจิต คือมีจิตใจที่แน่วแนใน การปฏิบัติงาน และปัญญา คือมีไหวพริบบริภาณในการทำงานการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ด้วยความรอบครอบไตรตรงอย่างถี่ถ้วน ภาวนา 4 จึงเป็นการพัฒนาที่ทำให้เกิดความ สมดุลของชีวิตอย่างแท้จริง

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

จากการอภิปรายผลการวิจัย สามารถกำหนดโมเดล (Model) เป็นองค์ความรู้ที่ ได้รับ ดังนี้

จากแผนภาพ สามารถอธิบายได้ว่า การพัฒนาจิตนั้นจำเป็นต้องพัฒนาให้ครบ อย่างเป็นรอบด้าน เพราะสุขภาพจิตที่ดีย่อมอยู่ในร่างกายที่สมบูรณ์ และร่างกายที่สมบูรณ์ย่อม เกิดมาจากรากฐานจิตใจที่มั่นคงแข็งแรง อนึ่ง บุคคลที่จะมีสุขภาพจิตที่ดีนั้น จำเป็นต้องมี การพัฒนาความประพฤติและสติปัญญาไปพร้อมๆ กันด้วย เพราะเมื่อมีปัญหา รู้แจ้งเห็น จริตตามความเป็นจริงแล้ว จิตใจย่อมสามารถรับรู้ได้สภาพที่ไม่ปรุปรุ่งแต่ง เข้าใจในความ เปลี่ยนแปลงของสรรพสิ่ง นั่นคือ เข้าใจในชีวิตอย่างถูกต้อง ย่อมทำให้การดำเนินชีวิต เป็นไปอย่างมีความสุข

สรุป

หลักการของการพัฒนาให้บุคคลเจริญขึ้นทางกายภาวนา ทางศีลภาวนา ทางจิต ภาวนา และทางปัญญาภาวนา ต้องมีความสัมพันธ์ของกายภาวนากับศีลภาวนา คือการ กระทำทุกอย่างนั้นล้วนแล้วแต่เป็นการกระทำทางกาย และศีลก็ยังส่งผลทางกาย เช่นกัน การประพฤติชั่วหยابทางกายซึ่งเป็นตัวส่งผลให้เกิดการไม่ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม ของสังคม ความสัมพันธ์ของจิตภาวนากับปัญญาภาวนา คือ การประคับประคองจิต ใน ความประพฤติที่แสดงออกมานั้น ภาวะที่พร้อมอยู่เสมอในอาการคอยรับรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ จิต จะเกิดเป็นตัวปัญญา ความสัมพันธ์ของจิตภาวนาและกายภาวนา คือ การฝึกจิตอย่าง ถูกต้องย่อมส่งผลให้ร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง คุณค่าของหลักภาวนา คือ การมีกายที่พัฒนา แล้วทำให้ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดี การมีศีลที่ พัฒนาแล้วทำให้มีพฤติกรรมของมนุษย์ไม่ก่อความเดือดร้อนเวรภัย การมีจิตที่พัฒนาแล้ว ทำให้เกิดสมบุรณ์ด้วยคุณภาพจิต คือ ประกอบด้วยคุณธรรม การมีปัญญาที่พัฒนาแล้ว คือ ทำให้รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักแก้ปัญหาด้วยปัญญา หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับหลักภาวนา 4 หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับกาย คือ อินทรีย์สังวร เพื่อให้ประสาททั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกายได้ถูกใช้การอย่างถูกวิธี หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับศีลภาวนา คือ เบญจศีล ปาฏิ โมกข์สังวร สุจริต 3 เพื่อให้มนุษย์มีการปฏิบัติตนได้อย่างเหมาะสมให้เป็นไปตามหลักการ พัฒนาจิตตามหลักภาวนา 4

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

1) ด้วยความที่หลักภาวนา 4 มีการนำไปประยุกต์ใช้ในการทำงานหลายระดับ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะว่า ควรมีการจัดสัมมนาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ถึงการประยุกต์ใช้ หลักธรรมหรือแนวปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา เพื่อนำมาปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับ การดำเนินชีวิตทั้งการทำงานได้อย่างเหมาะสม

2) ควรมีการศึกษาแนวคิดในการพัฒนาจิตในรูปแบบอื่นเพื่อนำเสนอให้สังคมไทยได้รับรู้ว่า หลักการปฏิบัติเพื่อพัฒนาจิตนั้นสามารถฝึกปฏิบัติกันอย่างไร อีกทั้งยังเป็นการพัฒนาความสามารถในการเผยแผ่พุทธศาสนาให้เกิดความแพร่หลาย นอกจากนั้น ควรศึกษาเพิ่มเติมด้วยว่า มีแรงจูงใจอะไรที่ทำให้เกิดความน่าสนใจในการพัฒนาจิตใจในสภาวะสังคมปัจจุบันด้วย

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ศึกษาเปรียบเทียบแนวทางการพัฒนาจิตตามหลักภavana 4 กับ แนวคิดตะวันตก
- 2) ศึกษารูปแบบการพัฒนาภูมิคุ้มกันทางจิตใจในยุคสมัยใหม่
- 3) ศึกษากระบวนการพัฒนาจิตตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาสังคม
- 4) ศึกษาการปรับประยุกต์หลักภavana 4 มาใช้ในชีวิตประจำวัน

บรรณานุกรม

- ฝ่ายวิชาการ บริษัท สกายบุ๊กส์ จำกัด. (2549). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 พ.ศ.255-2554*. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สกายบุ๊กส์ จำกัด.
- พุทธทาสภิกขุ. (2542). *บางแง่มุมของกามในทัศนะพุทธทาสภิกขุ*. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ.
- _____. (2544). *ธรรมทัศน์ของพุทธทาสอยู่อย่างพุทธ*. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ.
- ประเวศ วะสี. (2544). *การพัฒนากระบวนการเรียนรู้แบบพุทธ*. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 27. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- อภิรรมย์ สีตาคำ. (2550). *มนุษย์กับสังคม*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

หลักพุทธธรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชนบ้านผาช่อ จังหวัดลำปาง
Buddhist Principles for Environmental Conservation:
A Case study of Ban Pha Chor Community, Lampang Province

พระอธิการขวัญชัย ปภากโร (ชัดคำ)

Phraathikarn Kwanchai Pabhakaro (Khadkham)

วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Lamphun Collage, Mahachulalongkarnrajavidyalaya University

Email: 2561Kwanchai@gmail.com

Received: 2024-06-12

Revised: 2024-06-24

Accepted: 2024-06-26

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและบริบทชุมชนบ้านผาช่อ ตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง และ 2) เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชนบ้านผาช่อ จังหวัดลำปาง เป็นการวิจัยคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า

บริบทชุมชนบ้านผาช่อ ตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ชุมชนนี้อยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ชุมชนบ้านผาช่อมีป่าชุมชน จำนวน 600 ไร่ อยู่ในเขตป่าสงวน มีน้ำในแหล่งน้ำตามธรรมชาติ มีสัตว์ป่าต่าง ๆ อาศัยอยู่ ป่ามีความชุ่มชื้น และอุดมสมบูรณ์มาก การใช้ทรัพยากรธรรมชาติแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ ป่าชุมชน และป่าใช้สอย มีคณะกรรมการบริหารป่าชุมชน มีหน้าที่ในการสอดส่องดูแลความสงบเรียบร้อยของป่าอนุรักษ์ป้องกันรักษาป่าชุมชน และทำประชาคมในชุมชนในเรื่องของการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านผาช่ออาศัยความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทต่อการจัดการป่า เช่น พิธีกรรมบวชป่า เป็นต้น

วิเคราะห์หลักพุทธธรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชน บ้านผาช่อ จังหวัดลำปาง ได้แก่ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้นมีมากมาย เพราะธรรมะ คือ ธรรมชาติ หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกใบนี้ล้วนแต่เป็นธรรมชาติที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบด้วยพระองค์เอง แล้วนำมาเผยแผ่ให้ผู้อื่นได้รู้ได้เข้าใจและอยู่กับธรรมชาติเหล่านั้นอย่างมีสติ รู้คุณค่า รู้ประมาณ หลักสังคหัตถ์ 4 สอนให้เอื้อเพื่อเอื้อแก่กันด้วยการให้วัตถุเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนซึ่งกันและกัน

ความกตัญญูทเวที ความกตัญญูต่อแหล่งน้ำ อริยสัจ 4 ใช้หลักแห่งความจริงเพื่อการอนุรักษ์ธรรมชาติ

คำสำคัญ : อนุรักษ์, สิ่งแวดล้อม, หลักพุทธธรรม, พระพุทธศาสนา

Abstract

The research study has two main objectives: (1) to explore the community context of Ban Pha Chor, located in Mae Sook Sub-district, Chae Hom District, Lampang Province, and (2) to analyze the Buddhist principles that contribute to the environmental conservation efforts within the community of Ban Pha Chor, Lampang Province. The research employs qualitative research methods, including descriptive analysis from data collected from sample group interviews. The findings reveal that:

Ban Pha Chor, situated in the jurisdiction of the Mae Sook Sub-district Administrative Organization, Chae Hom District, Lampang Province, lies within a reserved forest area. The community's forest covers an area of 600 rai and is rich in natural resources, including water sources and diverse fauna such as birds and insects. The forest is lush and abundant, divided into two categories: community forest and utility forest. A forest management committee oversees the maintenance and protection of the community forest's tranquility. The community of Ban Pha Chor is deeply rooted in Buddhist beliefs, which significantly influence forest management practices, as evidenced by forest ordination ceremonies, among other practices. Moreover, the community engages in social activities related to resource utilization.

The analysis of Buddhist principles for community environmental conservation in Ban Pha Chor, Lampang Province, reveals that there are numerous teachings related to nature and environmental preservation within Buddhist doctrine. Buddhism considers nature as inherent and emphasizes that everything in this world is a natural creation discovered by the Buddha himself. These teachings are shared to foster understanding and conscious coexistence with nature, recognizing their intrinsic value and impermanence. The core principles of the Sangahavathu 4 are taught to

support and bind individuals' hearts and minds, promoting a harmonious relationship. Moreover, the teachings highlight the importance of water sources and the Four Noble Truths in upholding truth for the preservation of nature.

Keywords: environmental conservation, Buddhist principles, Buddhism

บทนำ

มนุษย์มีความสัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างใกล้ชิด เพราะการดำรงชีวิตของมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ คุณภาพชีวิตของมนุษย์จะดีหรือไม่ดี ล้วนเกิดจากผลกระทบจากสิ่งแวดล้อมทั้งสิ้น การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตอย่างยิ่ง ในปัจจุบันมีการรณรงค์ให้เกิดการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างมากมายในหลายๆ หน่วยงานทั่วโลก แต่ยังไม่สามารถฟื้นฟูธรรมชาติได้อย่างรวดเร็วตามความต้องการ ยิ่งกว่านั้นธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยังถูกทำลายอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีสาเหตุจากความเห็นแก่ตัวและความอยากได้อยากมีของมนุษย์

ในมุมมองทางพุทธศาสนา การอนุรักษ์ธรรมชาติเป็นงานที่สำคัญของชาวพุทธมิใช่ เพราะธรรมชาติ เป็นทรัพยากรที่สำคัญต่อการดำรงชีวิตเท่านั้น หากธรรมชาติยังเป็นสถานที่ที่เอื้อต่อการบำเพ็ญกรรมฐาน เพื่อเจริญสมาธิและปัญญา ป่าที่สงบสดนอกจากช่วยให้จิตใจสงบได้ง่าย และยังเอื้อต่อการการมของตน เพื่อให้เห็นธรรมชาติของจิตใจ ทำให้ธรรมชาติภายในกลับสู่ภาวะปกติ ด้วยเหตุที่ว่า ธรรมะกับธรรมชาติ ภายในของผู้นั้นไม่มีความสมดุล ปัจจุบันมนุษย์มีความทุกข์ อ่างว้าง และว่างเปล่าในส่วนลึกของจิตวิญญาณ จึงพยายามหาทรัพย์สินเงินทองเพื่อมาเติมเต็ม สิ่งที่ขาดซึ่งไม่ว่าจะได้มากมาเพียงใดก็ไม่สามารถเติมเต็ม ความว่างเปล่าของจิตวิญญาณ ได้อย่างแท้จริง ธรรมะช่วยให้เรารู้จักความพอเพียง มีชีวิตที่เรียบง่ายได้โดยไม่ต้องฝืนใจ สามารถเข้าถึงความสุขที่ประณีต ไม่ต้องอาศัยการเสพหรือมีวัตถุมากเกินไปจนเกิดความจำเป็นด้วยเหตุนี้ธรรมะจึงเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งในการอนุรักษ์ธรรมชาติการทำให้นักอนุรักษ์กลับมาตระหนักถึงความเป็นจริงว่าเราเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ อยู่ได้เพราะธรรมชาติควรสำนึกในบุญคุณของธรรมชาติ จึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนเมื่อพิจารณาหลักจริยธรรมในพระพุทธศาสนาแล้วครอบคลุมไม่เพียงแต่ มนุษย์ต่อมนุษย์มนุษย์ต่อสังคมแต่รวมไปถึงมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อม ทางธรรมชาติอีกด้วยซึ่งปัจจุบันวิถีคิดและทัศนคติแบบพระพุทธศาสนา ได้รับความสนใจมากขึ้นในกลุ่มขององค์กรพัฒนาต่างๆ ในอนาคตกระแสความคิดแบบนี้ อาจขยายตัวอย่างกว้างขวางมากขึ้น และอาจเป็นที่ยอมรับทั้งโลกตะวันตกและตะวันออกก็เป็นได้ ก่อนที่จะตอบว่า พระพุทธศาสนามีส่วนร่วมและมีวิธีการช่วยแก้ไข

ปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างไร ความทำความเข้าใจปัญหาสิ่งแวดล้อมทุกวันนี้ก่อนแล้วจึงแสวงหาจุดเหมาะสมต่อไป (พระไพศาล วิสาโล, 2553: 1-3)

พระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์และถนอมธรรมชาติ ดังที่พระราชมุนี กล่าวไว้ว่าไม่ว่าจะเป็นป่าไม้ แหล่งน้ำ หรือสัตว์ป่า จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจในการที่จะเน้นบทบาทของผู้ปฏิบัติธรรม เพื่อการบรรลุดุธรรม โดยการอาศัยอยู่ตามราวป่าตามเขาชีวิตของพวกเขาดำเนินไปด้วยปัญญา และศีลสิกขา อันน่าจะมีคุณค่าในแง่มุมการผลิตมากกว่าแรงงานที่ใช้ในการผลิตโลกทางวัตถุ ตัวอย่างเช่น การที่พระภิกษุบำเพ็ญสมาธิในราวป่า ก็เป็นผลโดยตรงในการรักษาป่า โดยไม่ต้องลงทุนลงแรงใดๆ เจ้าพนักงานป่าไม้ย่อมจะบอกได้ดีว่าในการที่พระเข้าไปบำเพ็ญสมาธิในป่านั้น มีผลในการอนุรักษ์ดีกว่าวิธีอื่นๆ พระพุทธองค์ทรงตระหนักในการรักษาสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ทรงกำหนดพระวินัยสำหรับพระภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ เช่นบทบัญญัติที่ทรงห้ามทิ้งของสกปรกลงในแม่น้ำหรือที่สาธารณะ ห้ามพระภิกษุตัดต้นไม้ ทำลายป่า ห้ามฆ่าสัตว์ ไม่เบียดเบียนสัตว์ ให้มีเมตตา กรุณา เป็นต้น บนพื้นฐานหลักธรรมเพื่ออนุรักษ์ต่อธรรมชาติ ความรักธรรมชาติของพระภิกษุในเบื้องต้นอาจเกิดขึ้นเพราะความจำเป็นในการแสวงหาสถานที่เงียบสงบ เพื่อการบำเพ็ญสมาธิ แต่ความชื่นชมในธรรมชาติ และประโยชน์ของธรรมชาติก็มีใช้สิ่งที่พึงมองข้ามไป ตาลบุตรพระภิกษุผู้อาศัยในเขาในถ้ำ กล่าวไว้ว่า ป่ามิใช่เป็นแค่ต้นกำเนิดของแม่น้ำลำธารเท่านั้นหากยังเป็นต้นกำเนิดของพระพุทธศาสนาเลยทีเดียว ดังจะเห็นได้ว่าพุทธประวัติสัมพันธ์กับป่าโดยตลอดพระพุทธองค์ ไม่เพียงประสูติใต้ต้นไม้ หากยังบำเพ็ญเพียรในป่า จนตรัสรู้ใต้ต้นไม้ และแสดงปฐมเทศนาในป่าและบำเพ็ญพุทธจริยาในป่าเกือบจะตลอดพระชนม์ชีพ จนสุดท้ายก็ปรินิพพานใต้ต้นไม้ รากฐานของพระพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่งกว่าโบสถ์วิหาร หรืออาคารต่างๆ เสียอีก กล่าวได้ว่าหลักฐานพระพุทธศาสนาจะมั่นคงก็ต่อเมื่อผู้คนเข้าถึงความสว่างไสวทางปัญญาดังกล่าว การที่มีพระมารักษาป่า ส่วนหนึ่งก็เพื่อปฏิบัติธรรมในป่า อีกส่วนหนึ่งก็เพื่อรักษาป่าเอาไว้เพื่อผู้คนทั้งในปัจจุบัน และยุคต่อๆ ไปจะได้มีโอกาสสัมผัสกับธรรมชาติ จนเข้าถึงคุณค่าอันลึกซึ้งในทางจิตวิญญาณนี้คือเหตุผลสำคัญประการหนึ่งว่าทำไมพระสงฆ์และชาวพุทธ จึงควรช่วยกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม คือ ช่วยกันรักษาป่า ต่อสู้กับไฟป่า และช่วยกันปลูกป่าให้ร่มครึ้ม เพราะการรักษาป่า คือ การรักษาดุธรรม (พระราชมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2529 : 145)

ดังเช่นชุมชนบ้านผาซ้อ ตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง โดยมีเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน และผู้นำชุมชนมีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม โดยการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาบางอย่างเพื่อการดูแลและป้องกันช่วยกันอนุรักษ์และบำรุงฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น

1. พิธีบวชต้นไม้ โดยการนำเอาจิวรมาพันรอบต้นไม้ ในแต่ละต้น เพื่อป้องกันมิให้ชาวบ้านเข้าไปตัดต้นไม้

2. พิธีทอดป่าไม้ต้นไม้ โดยชาวบ้านในชุมชนจะนำต้นไม้มารวมกันไว้ที่วัด แล้วให้ประชาชนไปปลูกต้นไม้ร่วมกันในบริเวณป่าชุมชนของหมู่บ้าน และวัดตลอดถึงที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน

3. พิธีการทำบุญด้วยการปลูกต้นไม้ ชาวบ้านในชุมชนมาร่วมทำบุญ ด้วยการปลูกฝังความดี ทำให้บริบทของชุมชนมีความร่มรื่น เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อให้ทราบที่มาอันเป็นต้นตอแห่งการดำรงชีวิตที่อิงธรรมชาติได้ โดยกระบวนการทางอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ต้องนำหลักพุทธธรรม หรือทฤษฎีเหล่านั้นมาวิเคราะห์หาเหตุผล เพื่อประมวลให้เห็นหลักแห่งความเป็นจริงที่เป็นจุดกำเนิดแห่งการอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อมในชุมชนบ้านผาซ้อ ตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ซึ่งวัดถ้ำผาซ้อที่ตั้งอยู่ในชุมชนประสบความสำเร็จด้านการอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อมรอบๆ วัดและในชุมชนมาแล้ว ระดับดีเยี่ยม จากกรมส่งเสริมสิ่งแวดล้อมมาแล้ว ปัจจุบันยังคงดำเนินการร่วมกับชุมชนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและบริบทชุมชนบ้านผาซ้อ ตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง
2. เพื่อวิเคราะห์หลักพุทธธรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชนบ้านผาซ้อ จังหวัดลำปาง

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประชากรที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้แก่ ประชาชน และพระสงฆ์ ในชุมชนบ้านผาซ้อตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง โดยกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการเก็บข้อมูลในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกและเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 10 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลในการวิจัยในครั้งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-bepth Interview) มีขั้นตอนการการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

- 1) การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) ได้แก่ เอกสารตำราต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย ในประเด็นเกี่ยวกับความหมายและความสำคัญของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้อง การจัดการ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่าง

ยั่งยืน โดยจะศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539 อรรถกถา และวรรณกรรม ทางพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน ตลอดจนศึกษาความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จากเอกสารทางวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2) การเก็บรวบรวมภาคสนาม (Field survey) เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมจากการเข้าร่วมพิธีกรรม ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชนผาซ้อ ตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง

3) การวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บรวบรวมมา ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสาร (Documentary Analysis) และการวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) ซึ่งอาศัยข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) และการเข้าร่วมพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม อย่างยั่งยืน ของชุมชนบ้านผาซ้อ ตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง

4. นำข้อมูลทั้งหมดมาศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เรียบเรียงและเขียนงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ แล้วปรับปรุงแก้ไขเพื่อความถูกต้อง

5. เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

1. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและบริบทชุมชนบ้านผาซ้อ ตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง

บ้านผาซ้อ อยู่ในเขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง มีทั้งหมด 11 หมู่บ้าน หมู่บ้านที่อยู่ใกล้ อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอแจ้ห่ม ประมาณ 9 กิโลเมตร และหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลจากที่ว่าการอำเภอแจ้ห่มมากที่สุด ประมาณ 25 กิโลเมตร องค์การบริหารส่วนตำบลแม่สุก มีพื้นที่ประมาณ 126 ตารางกิโลเมตร หรือ 78,750 ไร่ ลำน้ำไหลผ่าน 2 สาย ได้แก่ คลองแม่สุข, ลำน้ำแม่วัง อ่างเก็บน้ำ 1 แห่ง ได้แก่ อ่างเก็บน้ำบ้านแม่สุก สถานศึกษา มี 2 แห่ง ได้แก่ 1) โรงเรียนผาซ้อวิทยา 2) ศูนย์เด็กเล็กปฐมวัย จำนวน 2 แห่ง ชุมชนบ้านผาซ้อ ตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ในด้านระบบเศรษฐกิจในครัวเรือนและชุมชน ประชาชนส่วนใหญ่มีพื้นที่ทำกินเป็นของตนเอง โดยมีพื้นที่อย่างน้อยครอบครัวละ 1 แปลง โดยมีโฉนดที่ดินเป็นของตนเอง แต่บางครอบครัวก็เช่าที่ดินทำกินโดยให้ผลิตผลทางการเกษตรเป็นค่าเช่า ปัจจัยการผลิตในภาคเกษตรและละครัวเรือนที่ทำการเกษตรจะใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยเคมี สารปราบวัชพืช ด้านรายจ่ายนอกภาคเกษตรส่วนใหญ่ คือ ค่ารักษาพยาบาล ค่าเล่าเรียนของบุตรหลาน

ของใช้จำเป็นเช่น สบู่ ยาสีฟัน ฯลฯ ค่าอาหาร และสาธารณูปโภค บางครัวเรือนมีหนี้สิน เพราะว่าการกู้เงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธ.ก.ส.) และกองทุนหมู่บ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่มีเงินออมไว้กับธนาคารหมู่บ้านเพื่อฝากไว้เพื่อเอาเงินปันผล หรือฝากเพื่อสะสมทุนไว้ ในการชำระหนี้ต้องจ่ายทุกปีตามกำลังทรัพย์ที่มีอยู่ แต่ต้อง 500 บาทขึ้นไป ในด้านเศรษฐกิจแบบกึ่งยังชีพ-กึ่งพาณิชย์ ด้วยลักษณะภูมิประเทศทางด้านกายภาพ-ชีวภาพ ส่งผลให้ชาวบ้านมีชีวิตความเป็นอยู่แบบพอมีพอกิน ตามกระแสพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ประชาชนชุมชนบ้านผาซ้อส่วนใหญ่ใช้ภาษาถิ่นเป็นภาษาล้านนา ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ การศึกษาของประชากรในหมู่บ้านส่วนใหญ่อยู่ในระดับประถม มีป่าชุมชน จำนวน 600 ไร่ อยู่ในเขตป่าสงวน ส่วนใหญ่เป็นป่าเต็งรังและป่าเบญจพรรณ มีต้นไม้ขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ มีน้ำในแหล่งน้ำตามธรรมชาติ มีสัตว์จำพวกนกและแมลงต่างๆ อาศัยอยู่ ป่ามีความชุ่มชื้น และอุดมสมบูรณ์มาก การใช้ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ ป่าชุมชน และป่าใช้สอย มีคณะกรรมการบริหารป่าชุมชน มีหน้าที่ในการสอดส่องดูแลความสงบเรียบร้อยของป่าอนุรักษ์ป้องกันรักษาป่าชุมชน เผ่าระวังไฟป่า ป้องกันการบุกรุกจากคนนอกพื้นที่ อาศัยความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทอย่างมากต่อการจัดการป่า อันแสดงออกผ่าน เช่น พิธีกรรมบวชป่า เป็นต้น และทำประชาสังคมนาชุมชนในเรื่องของการใช้ประโยชน์จากป่า

สภาพป่าชุมชนบ้านผาซ้อส่วนใหญ่เป็นป่าเต็งรังและป่าเบญจพรรณ ความแตกต่างของสภาพป่าในอดีตกับปัจจุบัน ในอดีตป่าไม้ถูกตัดทำลายไปมากแทบจะหมดป่า เพราะรัฐบาลได้ให้บริษัทนายทุนสัมปทานป่าไม้ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่ปัจจุบันได้มีหน่วยงานของภาครัฐและเอกชนได้เข้ามามีส่วนร่วมกับชาวบ้านรณรงค์ช่วยกันฟื้นฟูป่าชุมชน ป่าขึ้น มีการปลูกป่าทดแทนและทำการจดทะเบียนกับกรมป่าไม้เป็นป่าชุมชน จึงทำให้ป่ามีความสมบูรณ์เขียวขจีอีกครั้ง ส่วนตัวชี้วัดความสมบูรณ์ของป่าดูได้จากขนาดและจำนวนของต้นไม้ว่ามีจำนวนมากพอเมื่อเทียบกับพื้นที่ ต้นไม้ที่ขนาดกลางถึงขนาดใหญ่ มีน้ำในแหล่งน้ำตามธรรมชาติ มีสัตว์จำพวกนกและแมลงต่าง ๆ อาศัยอยู่ ป่ามีความชุ่มชื้น เราจะรู้ได้จากการเข้าไปศึกษาธรรมชาติระบบนิเวศของป่าชุมชน ความอุดมสมบูรณ์ของป่าขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำฝนที่ตกในแต่ละปี เพราะปีใหม่ฝนตกในปริมาณที่มากและฤดูฝนที่ยาวนาน ป่าไม้ก็จะมีวามอุดมสมบูรณ์มาก สำหรับรูปแบบการใช้และการอนุรักษ์ป่าในอดีต ในอดีตชาวบ้านสามารถเข้าไปตัดไม้ในป่าได้อย่างอิสระ โดยไม่ต้องแจ้งให้ใครทราบชาวบ้านจะตัดไม้หรือถางป่าจับของเป็นพื้นที่ทำกินก็ได้ และการอนุรักษ์ป่าในอดีตก็ไม่มีการอนุรักษ์กันอย่างจริงจังอย่างในปัจจุบัน

2. วิเคราะห์หลักพุทธธรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชนบ้านผาซ้อ จังหวัดลำปาง

ตามหลักพระพุทธศาสนาแล้วสิ่งต่างๆ ไม่มีใครเป็นนายมีอำนาจเหนือใครโดยไม่มีพึ่งพาอาศัยกัน สิ่งต่างๆ อาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้นตามหลัก “ปฏิจจสมุปบาท” ที่ว่าเมื่อสิ่งนี้มีสิ่งนั้นก็เมื่อใดสิ่งนั้นก็เกิดสิ่งนั้นก็เกิด มนุษย์อาศัยธรรมชาติ และธรรมชาติต้องอาศัยมนุษย์ มนุษย์อยู่ไม่ได้ ถ้าสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติถูกทำลาย วงจรของธรรมชาตินั้นมันยังอาศัยซึ่งกันและกัน มนุษย์เข้าไปทำลายวงจรของมัน เพราะมีอัตตาธิปไตยโดยถือว่าตนเองเป็นใหญ่ ต้องการเอาชนะธรรมชาติและตัดดวงเอาผลประโยชน์จากธรรมชาติ มนุษย์ไม่รู้จักความพอดี ถ้ามนุษย์จะแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม มนุษย์จะต้องปฏิบัติต่อธรรมชาติอย่างถูกต้องอย่างสมดุลกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติอย่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันตามหลักปฏิจจสมุปบาท และมนุษย์ไม่สามารถอยู่รอดเมื่อสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้กตัญญูคือรู้จักคุณค่าของธรรมชาติ และมีกตเวทิตีคือตอบแทนคุณของธรรมชาติ ผู้ใดได้ประโยชน์จากธรรมชาติแล้วยังคิดทำลายธรรมชาติผู้นั้นเป็นคนทรยศต่อมิตร (พระเมธีธรรมาภรณ์, 2538 : 40)

ในหมู่บ้านผาซ้อมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ ในส่วนของการจัดการเรื่องป่าไม้ ซึ่งระบบของการจัดการชาวบ้านได้แยกป่าไม้แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ ป่าชุมชนและป่าใช้สอย โดยป่าชุมชนนั้นในการบริหารจัดการมีคณะกรรมการบริหารป่าชุมชนขึ้น ซึ่งคณะกรรมการป่าชุมชน มีเครื่องมือที่เข้ามาช่วยในการจัดการป่าชุมชนอย่างได้ผล คือ การพึ่งพาความเชื่อเรื่องพระพุทธศาสนา ผี อันแสดงผ่านเรื่องการจัดการเกี่ยวกับป่าชุมชน สร้างความสำคัญของป่าและจุดเริ่มต้นของการที่จะปลูกกระแสการอนุรักษ์ขึ้นโดยการอนุรักษ์ป่าเริ่มแรกนั้นจะมีความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทอย่างมากต่อการจัดการป่า อันแสดงออกผ่าน เช่น พิธีกรรมบวชป่า และทำประชาสังคมในชุมชนในเรื่องของการใช้ประโยชน์จากป่าอันจะได้ชัดเจนว่าบริเวณรอบพื้นที่ป่านี้ตรงที่เป็นที่สำคัญ ๆ จะมีพระพุทธรูปและเครื่องเช่นบูชาอยู่ในแต่ละจุด แสดงถึงนัยสำคัญว่าหนึ่งการพัฒนาป่าโดยใช้พิธีกรรม ความเชื่อ ทางพระพุทธศาสนา คือ 1) คนไทยหรือสังคมเกรงกลัวต่อบาปและเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนา การที่ใช้พิธีกรรม ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเข้ามาใช้จึงนับว่าจะสามารถหล่อหลอมให้คนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเมื่อรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้การพัฒนาหรือกระทำการใดก็ทำได้ง่าย 2) การกระทำผิดต่อป่าอย่างมาก ทำให้เกิดการกระทำเช่นนี้ขึ้น เพราะถ้าอย่างนั้นคงไม่มีกุศโลบายที่ต้องเอาความเชื่อทางพระพุทธศาสนา หรือพิธีกรรมอื่น ๆ เข้ามามีส่วนกับการรักษาป่า เกิดองค์ความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนต่อการจัดการป่าชุมชน สร้างงาน สร้างรายได้ โดยอาศัยหลักพุทธธรรมเพื่อการอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืนสืบไป

ชุมชนบ้านผาซ้อ ตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง เป็นชุมชนต้นแบบในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืน โดยมีท่านเจ้าอาวาสชุมชนบ้านผาซ้อ

ร่วมกับผู้นำชุมชนและชาวบ้านผาซ้อได้จัดทำโครงการการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของชุมชนบ้านผาซ้อ ตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำโดยใช้หลักพุทธธรรม ได้แก่ ไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา และมรรคมีองค์ 8 ดังนั้น การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง เพื่อคุณภาพที่ดีขึ้นของชีวิตและเนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมนั้น มีหลายชนิดแต่ละชนิดก็มีคุณสมบัติและเอกลักษณ์ที่เฉพาะตัว ดังนั้น เพื่อให้การจัดการสามารถบรรลุเป้าหมายของแนวคิด จึงควรกำหนดหลักการจัดการ หรือแนวทางการจัดการให้สอดคล้องกับชนิด คุณสมบัติ และเอกลักษณ์เฉพาะอย่างของทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมนั้น และการพัฒนาที่ยั่งยืนซึ่งถือเป็นสิ่งที่จะประสานความกลมกลืนและสร้างมิตรภาพที่ดีระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมระหว่างคนรุ่นปัจจุบันกับคนรุ่นอนาคต เป็นกระบวนการพัฒนาที่มุ่งเน้นให้เกิดความยั่งยืนทางสิ่งแวดล้อมโดยมีเป้าหมายเพื่อคนรุ่นต่อไปเป็นประการสำคัญ เป้าหมายดังกล่าวจะบรรลุผลสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อคนในยุคปัจจุบันจะต้องลดความต้องการของพวกตนเองเพื่อจะได้มีทรัพยากรเหลือไว้สำหรับคนรุ่นหลัง โดยอาศัยภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมของชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งในการอนุรักษ์ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมให้คงอยู่อย่างยั่งยืนถ้าหากเรารู้จักเลือกสรร และรู้จักนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ ให้เหมาะแก่ปัญหาที่จะแก้ โดยเฉพาะปัญหาเกี่ยวกับป่าต้นน้ำป่าต้นน้ำ ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญและเป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ที่สุด ชุมชนหรือประชาชนในท้องถิ่นจึงควรมีการพัฒนากระบวนการในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำอย่างจริงจัง รู้จักใช้ประโยชน์จากป่าต้นน้ำให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวมและในขณะเดียวกันการใช้ประโยชน์ดังกล่าวต้องส่งผลกระทบต่อสมดุลของป่าต้นน้ำให้น้อยที่สุด เช่น การบวชต้นไม้ บวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การใช้ยาสมุนไพร เป็นต้น

อภิปรายผล

1. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและบริบทชุมชนบ้านผาซ้อ ตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง

การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของชุมชนบ้านผาซ้อ ตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปางเป็นรูปแบบการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำแบบบูรณาการร่วมกันโดยใช้หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ประกอบด้วย หลักอัครคัมภีร์สูตร หลักสังคหัตถ์ 4 ความกตัญญูกตเวที หลักอริยสัจ 4 และพระสงฆ์นำหลักพุทธธรรมเหล่านี้มาเทศนาสั่งสอนชาวบ้านมีจิตสำนึกในการอนุรักษ์อนุรักษ์ป่าต้นน้ำ และประกอบพิธีกรรม สร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เช่น การบวชป่า สืบชะตาแม่น้ำ เพื่อเป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และแม่น้ำลำธาร มีการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยประเพณีการเลี้ยงผีเหมือง ผีฝาย สอดคล้องกับงานวิจัยของ เกษริน สุขตัว

(2545) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการทรัพยากรน้ำเชิงบูรณาการแนวพุทธ: กรณีศึกษา กลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำปิง จังหวัดเชียงใหม่” ผลการศึกษาพบว่า การจัดการทรัพยากรน้ำตามหลักพุทธธรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นการจัดการทรัพยากรน้ำให้คุ้มค่าและ ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด และต้องอิงอาศัยการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดทรัพยากรน้ำด้วย

ส่วนความสำคัญ ของทรัพยากรน้ำ ได้แก่ มีความสัมพันธ์ในแง่พึ่งพาอาศัยกับทรัพยากรชนิดอื่น เช่น ป่าไม้ ในลักษณะปฏิจางสมุปบาท คือ สิ่งที่อาศัยกันเกิดขึ้น ภาวะของสิ่งที่ไม่เป็นอิสระของตนต้องอาศัยกันและกันจึงเกิดขึ้นได้ เพราะสิ่งนี้มีสิ่งนี้จึงมีการจัดการ ทรัพยากรน้ำมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตให้มนุษย์ใช้อุปโภคบริโภคอย่างเพียงพอ มีความสำคัญในแง่การจัดการเพื่อเกษตรกรรม และเป็นสถานที่รื่นรมย์ พักผ่อนหย่อนใจ และแสดงออกโดยผ่านหลักพุทธธรรม พระวินัย คาสนพิธี และบทบาทของพระสงฆ์ นอกจากนี้การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของชุมชนบ้านผาซ้อ ยังร่วมกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำโดยใช้อำนาจรัฐผ่านกฎหมายและระเบียบปฏิบัติในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของกรมอนุรักษ์ป่าต้นน้ำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมกับการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของหน่วยงานของรัฐ นอกจากนี้ พระภิกษุสามเณรยังเป็นแกนนำและเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับชาวบ้าน เป็นผู้บรมสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนประพฤติดี ประพฤติชอบทั้งกาย วาจาใจ และยังทำหน้าที่ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังที่ พระครูไพบูลย์พัฒนารักษ์ (2554) ได้กล่าวว่า พระสงฆ์มีความสำคัญยิ่งต่อสังคมไทย เนื่องจากพระสงฆ์มีหน้าที่สำคัญในการเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา เป็นผู้บรมสั่งสอนพุทธศาสนิกชนให้กระทำดี โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ให้เข้ากับวิถีการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชน และเป็นผู้นำชุมชนในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับคำกล่าวของ สุริยัน พินทอง (2554) ที่กล่าวว่า วัฒนธรรมทางศาสนา พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะด้านการอบรมธรรมจริยา กล่าวคือ พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทต่อสังคมไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเป็นผู้บรมสั่งสอนให้พุทธศาสนิกชนประพฤติดี ประพฤติชอบทั้งกาย วาจาใจ และยังทำหน้าที่ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังจะเห็นได้จากด้านการดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ที่มีวิถีชีวิตเรียบง่าย สันโดษ มั่นถ้อย

การนำหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านผาซ้อ ได้มีการประยุกต์พิธีกรรมทางศาสนาบางอย่างขึ้นเพื่อการอนุรักษ์การดูแลป้องกันและการบำรุงฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เช่น พิธีบวชต้นไม้ พิธีทอดผ้าป่าต้นไม้หรือพันธุ์ไม้ พิธีการทำบุญด้วยการปลุกต้นไม้ และพิธีสะเดาะเคราะห์ด้วยการปลุกต้นไม้ เป็นต้น ซึ่งสามารถนำมาใช้เป็นหลักการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเชิงบูรณาการแนวพุทธของกลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำชุมชนบ้าน

ผาซ่อ ตำบลแม่สุก อำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ได้เป็นอย่างดี โดยพึ่งพาอาศัยกันอย่างเป็นมิตร และมีจิตสำนึก และเพื่อให้การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของชุมชนมีประสิทธิภาพมากขึ้น จึงได้มีการ “หลอมรวม” แนวคิดต่างๆ ให้กลายเป็นรูปแบบหลักชุดเดียว เรียกว่า “หลักพุทธธรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชนบ้านผาซ่อ จังหวัดลำปาง” มีความหมายอย่างชัดเจน และเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น และนำเสนอหลักการที่ว่าด้วยแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำโดย “หลักพุทธธรรมเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชนบ้านผาซ่อ จังหวัดลำปาง” โดยใช้วิธีการ 4 รูปแบบ ซึ่งประกอบด้วย การใช้หลักพุทธธรรม การใช้ภูมิปัญญา การใช้อำนาจรัฐ และกระบวนการชุมชน

2. หลักธรรมการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา เน้นในเรื่องระบบของการพึ่งพาอาศัย และนอกจากการพึ่งพาอาศัยกันแล้ว สิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง ก็คือ ความรู้สึกที่ติงามต่อกันระหว่างมนุษย์ต่อมนุษย์ต่อพืชและสัตว์ทั้งหลาย ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกใบนี้ล้วนแต่เป็นธรรมชาติที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบด้วยพระองค์เอง แล้วนำมาเผยแผ่ให้ผู้อื่นได้รู้ได้เข้าใจและอยู่กับธรรมชาติเหล่านั้นอย่างมีสติ รู้คุณค่า รู้ประมาณ ได้แก่

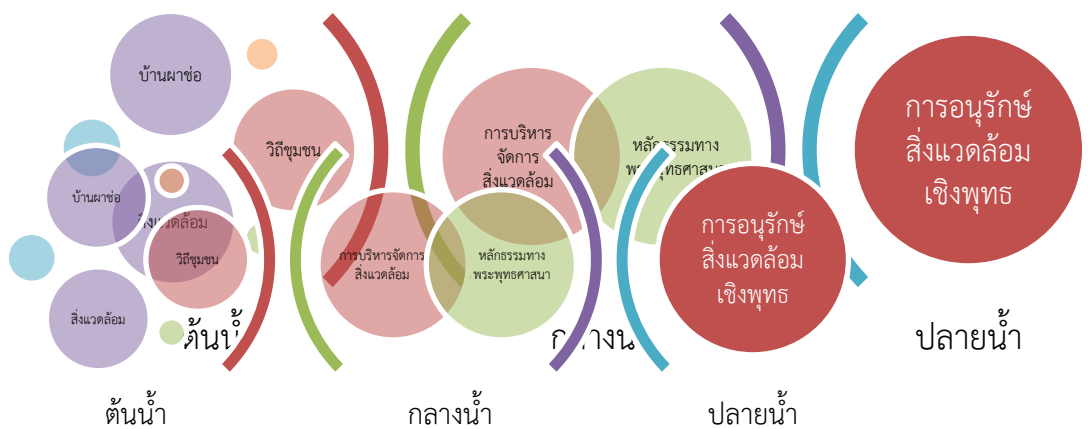
1) หลักอัครคุณุญสูตร สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นมาวิวัฒนาการของโลกว่า สรรพสิ่งไม่ว่าจะเป็น มนุษย์ สัตว์ พืช จุลชีพ ถึงจักรวาล หรือแม้แต่วรรณณะ 4 ที่รวมเรียกว่าโลกของสิ่งทั้งปวงนั้น จะดำรงอยู่ได้ต้องอิงอาศัยซึ่งกันและกันตามหลักปัจจัยการ โดยไม่มีสิ่งใดที่สามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่อิงอาศัยปัจจัยอื่น พระพุทธศาสนามีแนวคิดเรื่องน้ำที่เป็นมิตรต่อกัน การจัดการทรัพยากรน้ำมุ่งเน้นเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางจิตสำนึก ภายในมากกว่าการจัดการทรัพยากรน้ำในแง่ที่เป็นทรัพยากรภายนอกแนวคิดหลักของพระพุทธศาสนาเน้นหลักการบรรลุเป้าหมายในการแสวงหาความสุขของมนุษย์ โดยที่ จะต้องไม่เป็นการเบียดเบียนตัวเองและไม่เบียดเบียนผู้อื่น

2) หลักสังคหวัตถุ 4 สอนให้เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันด้วยการให้วัตถุเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของผู้คนซึ่งกันและกัน หลักสังคหวัตถุ 4 ตอบเป้าหมายของการจัดการทรัพยากรน้ำตามหลักพระพุทธศาสนา ครบทั้ง ข้อที่ 1) เพื่อแก้ไขปัญหาการทำลายทรัพยากรน้ำและปัญหาการจัดการทรัพยากรน้ำ 2) เพื่อสร้างจิตสำนึกในการจัดการทรัพยากรน้ำ 3) เพื่อป้องกันปัญหาการทำลายทรัพยากรน้ำ และ 4) เพื่อรักษาความสมบูรณ์ของทรัพยากรน้ำให้คงอยู่ต่อไป (3) ความกตัญญูทเวที การกตัญญูต่อแหล่งน้ำ จัดเป็นการกตัญญูต่อสิ่งของซึ่งเป็นหนึ่งในความกตัญญูทั้ง 5 ประการ ตัวอย่างการกตัญญูต่อน้ำในพระไตรปิฎก ประกฏในพระวินัยปิฎกว่า ห้ามมิขุทำคามสกปรกให้กับแหล่งน้ำ ห้ามขบถายของเสีย ห้ามถายอุจจาระ ห้ามปัสสาวะและบ้วนน้ำลายลงในแหล่งน้ำ พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “บุคคลผู้

อกัตถุญญ ย่อมถึงอนิภูตผล มีนินทา เป็นต้น ส่วนบุคคลผู้กัตถุญญ แม้พระศาสดา ก็ทรงสรรเสริญ”

องค์ความรู้ที่ได้รับการจากวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้รับการจากการวิจัยในครั้งนี้ สามารถสรุปเป็นโมเดล ได้ดังนี้

สรุป

สภาพป่าชุมชนบ้านผาซ้อ ส่วนใหญ่เป็นป่าเต็งรังและป่าเบญจพรรณ ความแตกต่างของสภาพป่าในอดีตกับปัจจุบัน ในอดีตป่าไม้ถูกตัดทำลายไปมากแทบจะหมดป่า เพราะรัฐบาลได้ให้บริษัทนายทุนสัมปทานป่าไม้ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่ปัจจุบันได้มีหน่วยงานของภาครัฐและเอกชนได้เข้ามามีส่วนร่วมกับชาวบ้านรณรงค์ช่วยกันฟื้นฟูอนุรักษ์ป่าขึ้น มีการปลูกป่าทดแทนและทำการจดทะเบียนกับกรมป่าไม้เป็นป่าชุมชน จึงทำให้ป่ามีความสมบูรณ์เขียวขจีอีกครั้ง เต็มไปด้วยสมุนไพรทั้งที่เป็นสมุนไพรที่ใช้ประโยชน์จากดอก เปลือก ลำต้น เหง้า หัว เมล็ด เป็นต้น ในหมู่บ้านผาซ้อมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่าไม้ ในส่วนของการจัดการเรื่องป่าไม้ ซึ่งระบบของการจัดการชาวบ้านได้แยกป่าไม้แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ ป่าชุมชน และป่าใช้สอย โดยป่าชุมชนนั้นในการบริหารจัดการ มีคณะกรรมการบริหารป่าชุมชนขึ้น ซึ่งคณะกรรมการป่าชุมชน มีเครื่องมือที่เข้ามาช่วยในการจัดการป่าชุมชนอย่างได้ผล คือ การพึ่งพาความเชื่อเรื่องพระพุทธศาสนา ผี อันแสดงผ่านเรื่องการจัดการเกี่ยวกับป่าชุมชน สร้างความสำคัญของป่าและจุดเริ่มต้นของการที่จะ

ปลูกกระแสการอนุรักษ์ขึ้นโดยการอนุรักษ์ป่าเริ่มแรกนั้นจะมีความเชื่อทางพระพุทธศาสนา เข้ามามีบทบาทอย่างมากต่อการจัดการป่า อันแสดงออกผ่าน เช่น พิธีกรรมบวชป่า และทำประชาสังคมในชุมชนในเรื่องของการใช้ประโยชน์จากป่าอันจะได้ชัดเจนว่าบริเวณรอบพื้นที่ป่านี้ตรงที่เป็นที่สำคัญ ๆ จะมีพระพุทธรูปและเครื่องเช่นบูชาอยู่ในแต่ละจุด แสดงถึงนัยสำคัญว่าอนึ่งการพัฒนาป่าโดยใช้พิธีกรรม ความเชื่อ ทางพระพุทธศาสนา คือ 1) คนไทยหรือสังคมเกรงกลัวต่อบาปและเลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนา การที่ใช้พิธีกรรม ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเข้ามาใช้จึงนับว่าจะสามารถหล่อหลอมให้คนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเมื่อรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้การพัฒนาหรือกระทำการใดก็ตามได้ง่าย 2) การกระทำผิดต่อป่าอย่างมาก ทำให้เกิดการกระทำเช่นนี้ขึ้น เพราะถ้าอย่างนั้นคงไม่มีกุศโลบายที่ต้องเอาความเชื่อทางพระพุทธศาสนา หรือพิธีกรรมอื่น ๆ เข้ามามีส่วนกับการรักษาป่า เกิดองค์ความรู้ภูมิปัญญาของชุมชนต่อการจัดการป่าชุมชน สร้างงาน สร้างรายได้ โดยอาศัยหลักพุทธธรรมเพื่อการอนุรักษ์ป่าอย่างยั่งยืนสืบไป

ข้อเสนอแนะ

ผู้ศึกษาวิจัยขอเสนอรูปแบบหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชน เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมในจิตใจ เพื่อการใช้กฎหมายควบคุมพฤติกรรม เพื่อการดำเนินงานแบบเครือข่าย เพื่อการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น และร่วมกันใช้หลักพุทธธรรมในการอนุรักษ์ธรรมชาติของชุมชนอย่างสมบูรณ์และยั่งยืนตลอดไป

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ในระดับรัฐบาลจะต้องมีแนวนโยบายการอนุรักษ์ธรรมชาติ ตามมิติในด้านต่าง ๆ ทั้งความเชื่อ ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการชุมชน และนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ เพื่อให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนและสืบต่อกันไป

2) การนำหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมชุมชน ควรร่วมมือกันทุกภาคส่วนทั้งบ้าน วัด โรงเรียนและควรเริ่มปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติให้กับคนทุกเพศ ทุกวัยในชุมชน เพื่อทำให้เกิดความหวงแหนในธรรมชาติของชุมชน และร่วมมือกันพัฒนาให้เกิดประโยชน์กับชุมชน สร้างรายได้ ก่อเกิดองค์ความรู้ใหม่ ๆ ในชุมชน

2. ข้อเสนอแนะต่อการศึกษาวิจัยในครั้งต่อไป

1) ศึกษาแนวทางการบูรณาการศาสตร์สมัยใหม่กับการอนุรักษ์ธรรมชาติของชุมชนโดยใช้หลักพุทธธรรมหมวดอื่น ๆ

2) ศึกษาเรื่องประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ที่ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ธรรมชาติให้มากขึ้น

3) ศึกษากระบวนการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ธรรมชาติในหลากหลายมิติ เช่น ด้านชุมชน ด้านพื้นที่ ด้านการจัดการเชิงพุทธ เพื่อเกิดองค์ความรู้ใหม่ในการอนุรักษ์ธรรมชาติอย่างยั่งยืน

บรรณานุกรม

- พระไพศาล วิสาโล. (2553). *ชาวพุทธกับการรักษาป่า*. กรุงเทพมหานคร: กรมป่าไม้.
- พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (2529). *พุทธธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- เกษริน สุขตัว. (2545). “บทบาทพระสงฆ์ในการจัดการสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ: กรณีศึกษาการจัดการป่าต้นน้ำ อำเภอมะเข่ใจ จังหวัดพะเยา”. *การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระเมธีธรรมาภรณ์. (2538). *ธรรมะกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม*. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก.
- พระครูโพธิ์พัฒนารักษ์. (2554). *วัดพระธาตุแม่เจดีย์ อวยพรปีใหม่ ๒๕๕๕ ต้นน้ำ ต้นความคิด ต้นปัญญา ต้นทุน*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท บพิตรการพิมพ์ จำกัด.
- สุริยัน พินทอง. (2554). *พระสงฆ์และการปฏิบัติตนที่เหมาะสมต่อพระสงฆ์*. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.kwc.ac.th/4prashon.htm> [28 กรกฎาคม 2554].

ศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีลอยโคมตมในจังหวัดลำพูน
A study of the principles of the Buddha's teachings
in the Loy Khod tradition in Lamphun

ธวัชชัย พัฒนपालี

Thawatjai Phathanapalee

สำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดลำปาง

Cultural Office, Lamphun Province

Email: thawatchai.p2508@gmail.com

Received: 2024-06-12

Revised: 2024-06-24

Accepted: 2024-06-26

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาประเพณีลอยโคมตมในจังหวัดลำพูน และ 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีการลอยโคมตมของจังหวัดลำพูน เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัย พบว่า

1. วิเคราะห์ประวัติความเป็นมาประเพณีลอยโคมตมในจังหวัดลำพูนเป็นวันเพ็ญเดือนยี่ซึ่งตรงกับวันเพ็ญเดือนสิบสองของภาคกลาง ตามประเพณีล้านนาที่จัดทำขึ้นในวันเพ็ญเดือน 2 โดยในพงศาวดารโยนกและจามเทวีวงศ์มีบันทึกว่าครั้งหนึ่งได้เกิดอหิวาตกโรคขึ้นในแคว้นหริภุญไชย ทำให้ชาวเมืองต้องอพยพไปอยู่เมืองหงสาวดีนานถึง 6 ปีจึงเดินทางกลับมายัง บ้านเมืองเดิม เมื่อเวลาเวียนมาถึงวันที่จากบ้านเมืองไปจึงได้มีการนำเครื่องสักการบูชา รูป เทียน นำปล่อยกลงในน้ำเพื่อแสดงถึงความคิดถึงกันแสงไฟกระทบกับน้ำเกิดเป็นเงาแสงเสมือนแสงพะเนียงไฟเป็นระยะดูเหมือนผีโคมตมที่ออกหากินในเวลากลางคืน ชาวล้านนาจึงเรียกตามตำนานโยนกและจามเทวีวงศ์ว่า “ประเพณีลอยโคมตม”

2. วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีการลอยโคมตมในจังหวัดลำพูนพบว่า หลักพุทธธรรมในประเพณีลอยโคมตมในจังหวัดลำพูนที่ปรากฏ ได้แก่ หลักบูชาหลักศรัทธาธรรม หลักกัลยาณมิตรธรรม หลักสามัคคีธรรม หลักความกตัญญูกตเวทิตาที่มีคุณค่าและความสำคัญของต่อชุมชนวิถีชีวิตและจิตใจ หลักพุทธธรรมเหล่านี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมในปัจจุบัน เพื่อความสงบสุขและการรักษาประเพณีวัฒนธรรมที่ดั้งเดิม สนับสนุนให้มีกิจกรรมที่สร้างสรรค์อันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นสืบไป

คำสำคัญ: ประเพณีลอยโคมตม, หลักพุทธธรรม, จังหวัดลำพูน

Abstract

The research study has two objectives: 1) to study the history of Khot tradition in Lamphun and 2) to study and analyze the Buddhist principles that appear in the festival of Loi Khamod in Lamphun. The results of this research found that.

1. The results showed that the history of the Khot Loi Khot tradition was analyzed in in Lamphun. according to Lanna tradition Made on the full moon of the 2nd lunar month, in the Ionian and Chamthewiwong chronicles, there is a record that once a cholera outbreak occurred in Hariphunchai region causing the townspeople to migrate to live in Hongthawadee for up to 6 years. Therefore traveled back to old town When the time circulated to the day that the country had left, offerings, incense, and candles were brought into the water to represent nostalgia, preventing the light from hitting the water. Become a shadow like a ray of light from time to time, it looks like a ghost who goes out to eat at night. The Lanna people call it according to the legend of Yonok and Chamthewiwong. "Loi Khamod Tradition"

2. The analyze the Buddhist principles that appear in the Loi Khod festival. the buddhist principles in the Loi Khod tradition in Lamphun that appear are worship principles of faith the principle of goodwill fellowship principles of gratitude with value and importance to the community, way of life and mind. These buddhist principles can be applied to suit the situation. Society today for peace and to maintain good cultural traditions encourage creative activities that will continue to build knowledge and pride in the local community.

Keywords: Loi Khod, Buddhist principles, Lamphun

บทนำ

วิถีชีวิตชาวไทยส่วนมากจะเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ชาวไทยร้อยละ 95 นับถือพระพุทธศาสนา และได้นำหลักการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนามาเป็นแนวทางแห่งการดำเนินชีวิต จนกลายมาเป็นรากฐานทางวัฒนธรรม อันเป็นเอกลักษณ์เป็นมรดกของชาติ

ไทยตราប់เท่าทุกวันนี้ ทำให้รากฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณีวัฒนธรรมของสังคมไทยทั่วทั้งประเทศจะเกิดจากพระพุทธศาสนาตามบริบทของพื้นที่นั้นๆ (ศรีเลา เกษพรหม, 2542 : 5850) ภาคเหนือเป็นพื้นที่หนึ่งของประเทศไทยที่มีมรดกทางวัฒนธรรมประเพณีธรรมชาติในแบบล้านนาที่มีคุณค่าและมีความสำคัญโดดเด่นที่เป็นอัตลักษณ์จึงทำให้เกิดเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นพิธีกรรมเกิดขึ้น พิธีกรรมเป็นสิ่งประดิษฐ์คิดค้นทางสังคมที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นสื่อและหนทางที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จตามสิ่งที่คาดคิดไว้ซึ่งมีผลมาจากความเชื่อก่อให้เกิดเป็นประเพณี (กรมการศาสนา, 2559 : 13)

หนังสือจามเทวีวงศ์ได้จารึกไว้เป็นอักษรล้านนาได้เรียกประเพณีลอยโคมนี้ว่า “การลอยข้าวโภชนาอาหาร” (ทองทวี ยศพิมสาร, 2556 : 169-171) ศิโฆมตตามความเชื่อของล้านนาชาวบ้านบางท้องถิ่นจึงเรียกประเพณีนี้ว่า “ประเพณีลอยโคมต” มาถึงปัจจุบันโดยมีการสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์กับมิติของชุมชน ในพุทธศักราช 1490 เกิดขึ้นที่อาณาจักรหริภุญไชย (มณี พยอมยงค์, 2548 : 235) ตามตำนานเมืองลำพูนฉบับ ไบลาน ผูกของวัดบ้านโฮ้งหลวง จังหวัดลำพูน มีบันทึกไว้ว่า “เมื่อครั้งลำพูนเกิดอหิวาตกโรค ชาวลำพูนจึงอพยพหนีโรคระบาดไปพำนักที่หงสาวดีซึ่งเป็นแหล่งอาศัยของคนเชื้อสายมอญด้วยกัน เมืองลำพูนรกร้างกว่า 6 ปีเมื่อครั้งโรคระบาดหายไปชาวลำพูนก็นึกคิดถึงบ้านเกิดเมืองนอนจึงได้เดินทางกลับมาตั้งรกรากที่เมืองลำพูนอีกครั้งต่อมาชาวลำพูนเกิดความคิดถึงญาติพี่น้องและครอบครัวที่ยังอยู่เมืองหงสาวดี จึงได้นำข้าวของอาหาร เครื่องนุ่งห่มและเงินทองใส่แพไหลไปตามลำน้ำกวง ลำน้ำ แม่ทา ลำน้ำปิง เพื่อหวังว่าจะส่งไปถึงญาติพี่น้องที่อยู่หงสาวดีซึ่งตำนานดังกล่าวนี้ก็ยังคงปรากฏอยู่ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ฉบับแปลของกรมศิลปากร โดยกล่าวว่าตำนานนี้เป็นมูลเหตุให้เกิด ประเพณียี่เป็งขึ้น” (รัตนปัญญาเถระ, 2499 : 96-97)

ประเพณีลอยโคมที่ถูกบันทึกไว้ในยุคสมัยหริภุญไชยมีสัญลักษณ์ หมายถึง การส่งข้าวของเครื่องใช้ให้ญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกล สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นของคนในชุมชนที่ร่วมมือร่วมแรงกันทำเรือขนาดใหญ่เป็นประจำทุกปี ซึ่งต่อมาก็ได้กลายเป็นการกระทำเพื่อบูชาและรำลึกถึงบรรพชนที่ล่วงลับไป อันสะท้อนความเชื่อเรื่องการนับถือผีของชาวล้านนาในขณะที่บางท้องถิ่น คือ เป็นการลอยเอาเคราะห์ร้ายให้พ้นไปจากชุมชนเป็นพิธีกรรมที่เข้าร่วมกันชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนมีความสุขปราศจากเภทภัย การลอยเคราะห์ลอยบาปต้องการลดเคราะห์เสนียดจัญไรในตัว ให้ไหลล่องไปตามน้ำในเทศกาลเดือนยี่ การลอยกระทงเพื่อส่งของแก่บรรพบุรุษ ตามคติความเชื่อ ของคนโบราณในนครหริภุญไชยที่ส่งให้แก่ญาติพี่น้องในนครหงสาวดี (มอญ) ในสมัยต่อมาประชาชนยึดถือเป็นประเพณีปฏิบัติกันทุกวันนี้การลอยกระทงเพื่อสักการะการลอยกระทง เพื่อสักการะบวงสรวงไปยังพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าในศาสนาพราหมณ์ คือ พระนารายณ์ ซึ่งบรรทมใน

เกียรตรัฐประหารตามคติความเชื่อของพราหมณ์ บางแห่งใช้น้ำมันจากไขข้อของโคบูชาด้วยถือ
ว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์และมีผลมากในการบูชา คือ การทำอย่างนั้นเป็นการโปรดปรานของ
เทพเจ้าการบูชาพระพุทธรูปที่ประทับไว้เหนือหาดทรายแม่น้ำนันทนทีเป็นความเชื่อของ
ประชาชนผู้นับถือพุทธศาสนาว่า การลอยโคมดินนั้น คือการบูชาพระพุทธรูปที่พระพุทธร
องค์ประดิษฐานไว้ปรากฏในตำนานการลอยกระทงแต่ยังไม่ปรากฏว่าพระพุทธรูปแห่ง
แม่น้ำนันทนทีนั้นอยู่ที่ไหนและมีรูปพรรณสัณฐานเป็นอย่างไรการลอยกระทงเพื่ออธิษฐานเป็น
เป้าหมายของประชาชนโดยตรง คือ อธิษฐานเอาตามความคิดของตนโดยเฉพาะการอธิษฐาน
ของหนุ่มสาวที่ต้องการจะร่วมชีวิตกันเมื่อทำกระทงแล้วก็ไปลอยในแม่น้ำและอธิษฐานสิ่งที่
ตนปรารถนา

ตามปฏิทินจันทรคติเมื่อวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 12 ผู้คนในหลายประเทศแถบเอเชียซึ่ง
มีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับประเพณี ความเชื่อ ศาสนาและธรรมชาติจะจัดงานเฉลิมฉลองตาม
จารีตเก่าแก่ในแต่ละพื้นที่ต่างก็มีคติความเชื่อและพิธีกรรมที่แตกต่างกันไปตามแบบแผน
ความสัมพันธ์ในท้องถิ่นของตน (อรุโณทัย วรรณถาวร, 2558 : 1) ส่วนในภาคเหนือของ
ประเทศไทย เรียกว่า “ประเพณีเดือนยี่” หรือ “ประเพณียี่เป็ง” ต่อมาเมื่ออาณาจักร
ล้านนาได้รวมกันเป็นปึกแผ่นมากขึ้นพุทธศาสนากลายเป็นศาสนากระแสหลักของราช
สำนักที่มาแทนที่การนับถือผีของชนพื้นเมืองดั้งเดิมราชสำนักเชียงใหม่ได้ใช้ศาสนาพุทธ
และวัดเป็นกลไกสำคัญในการผนวกรวมและกลืนกินชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในล้านนาเข้าด้วยกัน
มีการสอดใส่ความหมายทางพุทธศาสนาเข้าไปในพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับประเพณียี่เป็ง
ให้พิธีกรรมเหล่านี้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารความเชื่อทางศาสนาผ่านการสร้างความชิงชัง
ยิ่งใหญ่สง่างามแบบแผนปฏิบัติสำคัญในประเพณียี่เป็งของชาวล้านนา คือ มีการฟังเทศน์
มหาชาติหรือที่ชาวล้านนาเรียกกันว่าการตั้งธัมม์หลวง ตามหลักฐานปรากฏในกาพย์ลำดับ
กัณฑ์มหาชาติฉบับสมุดข่อยซึ่งได้กล่าวถึงเดือนยี่เป็งไว้ตอนหนึ่งว่า “เวสสันดรปริบุญณัง
มาถึงนครกัณฑ์สุดข่อยหล้าเดือนยี่เป็งพระจันทร์เพ็ญเปล่งผ่านฉลทลั่วหล้า สุกไสยवाद ย่า
ยว บัดนี้ข้าจักได้ลำดับกัณฑ์มหาชาติแก้วหื้อ เป็นที่แล้วแห่งนิคมธรรม ฯลฯ” (อุตม
รุ่งเรืองศรี, 2542 : 2340-2350) ความนิยมฟังเทศน์มหาชาติของชาวล้านนาสามารถพิสูจน์
ได้จากการที่ล้านนามีสำนวนกัณฑ์เทศน์มากถึง 150 สำนวน

ประเพณีการลอยโคมดินเชื่อว่ามีต้นเค้ามาจากตำนานจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมือง
หริภุญไชยและชินกาลมาลีณี ที่กล่าวถึงการลอย “ขาทนียโกชนียาหาร” ตามน้ำลงไปทาง
ใต้ ในตำนานกล่าวถึงเหตุการณ์หลังจากพระเจ้ากมลราชกษัตริย์พระองค์หนึ่งในนครหริภุญ
ไชย ได้เกิดโรคระบาด (อหิวาตกโรค) ชาวนครหริภุญไชยจึงได้ย้ายไปอาศัยอยู่เมืองสุธรรม
นครหรือเมืองสุธรรมวดี (สะเทิม) แล้วจึงย้ายไปอาศัยในเมืองหงษาวดีราว 6 ปี ต่อมาเมื่อ
โรคระบาดหายแล้ว ชาวนครหริภุญไชยบางส่วนได้เดินทางกลับมายังที่เดิมบางส่วนก็สมัคร

ใจที่จะอาศัยอยู่ในเมืองหงสาวดี เมื่อกลับมาแล้วต่างอาลัยถึงญาติพี่น้องที่อาศัยอยู่ทางนั้น จึงได้แต่งเครื่องสักการะลอยไปในแม่น้ำ เพื่อเป็นการระลึกถึงชาวนครหรือญูไชยที่อาศัยอยู่หงสาวดี ในตำนานยังกล่าวไว้ด้วยว่าเป็นจารีตที่ปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบัน บางแห่งได้มีการทำเป็นรูปแบบของกระทงเป็นรูปสำเภาหรือสะเปา ในภาษาถิ่นภาคเหนือใส่เครื่องบูชาและจุดประทีบดวงไฟ ประเพณีนี้จึงถือเป็นโอกาสที่ชาวล้านนาจะได้แสดงความรู้สึกสำนึกในบุญคุณของธรรมชาติที่เชื่อกันว่ามีผี มีจิตวิญญาณสิงสถิตอยู่ความกตัญญูต่อสิ่งแวดล้อมของชาวล้านนาปรากฏอยู่ในการลอยไฟลงแม่น้ำ ซึ่งนอกจากจะเป็นการบูชาแล้ว ยังเป็นการแสดงความขอบคุณแม่น้ำที่ได้หล่อเลี้ยงวิถีชีวิต ทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์และเป็นการขอขมาต่อแม่น้ำที่ได้ปล่อยของเสียลงไปถึงเหล่านี้สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นระหว่างชาวล้านนากับแม่น้ำ นอกจากนี้ยังรวมไปถึงธรรมเนียมการจุดผางประทีปบูชาตามจุดต่าง ๆ ในบ้านที่เชื่อว่ามีผีสิงสถิตอยู่สามารถอนุมานได้ว่าเป็นการขอขอบคุณ วิญญาณภูตผีทั้งปวงที่สิงสถิตตามที่ต่าง ๆ ที่ได้ปกป้องรักษาและคุ้มครองผู้คนที่อยู่ในบ้าน โครงสร้างอารมณธรรมความรู้สึกเช่นนี้ หล่อหลอมชาวล้านนาให้เป็นผู้ที่อ่อนน้อมถ่อมตนกตัญญู และรู้จักใช้ทรัพยากรต่าง ๆ อย่างรู้คุณค่า (สงวน โชติสุขรัตน์, 2553 : 12)

ประเพณีลอยโคมเป็นประเพณีที่ชาวบ้านในตำบลต้นธง อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน รวมถึงชาวบ้านในพื้นที่ใกล้เคียง จัดขึ้นในช่วงยี่คืนวันเพ็ญในเดือนยี่เป็งหรือเพ็ญเดือนสิบสองชาวบ้านจะมีการนำกากกล้วยมาทำเป็นกระทงทรงกระโจมสำหรับใส่สิ่งของต่างๆ ลอยไปตามลำน้ำกวบริเวณหน้าวัดธรรมนิยารามหรือวัดคูระม๊ก (ทองทวี ยศพิมสาร, 2553) จากการกล่าวมาข้างต้นเกี่ยวข้องกับความเป็นมาของประเพณีลอยโคม ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นเรื่องที่น่าสนใจควรได้รับการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง เพื่อเป็นกรอบในการอนุรักษ์และพัฒนาประเพณีอันดีงามของชาติให้ยั่งยืนสืบไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาประเพณีโคมในจังหวัดลำพูน
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีการลอยโคม ในจังหวัดลำพูน

ระเบียบวิธีวิจัย

ในงานวิจัยครั้งนี้จะศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary research) โดยมีขั้นตอนดังนี้

1) ศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) โดยศึกษารวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539

2) ศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) โดยศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นหลัก ในการศึกษาค้นคว้ารวมทั้งหนังสือ เอกสารทางวิชาการ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ ที่เกี่ยวข้องและศึกษาข้อมูลพื้นฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีลอยโคมและหลักพุทธธรรม

3) วิเคราะห์หรืออธิบายความเพื่อให้เกิดความเข้าใจในหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับประเพณีลอยโคมดในจังหวัดลำพูนให้ได้ชัดเจนมากที่สุด

4) สรุปและนำเสนอข้อมูลที่ได้มาพรรณนาอธิบายให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ที่สุด

ผลการวิจัย

1. วิเคราะห์ประวัติความเป็นมาประเพณีโคมดตามหลักพระพุทธศาสนาของจังหวัดลำพูน พบว่าการศึกษาประวัติความเป็นมาประเพณีโคมดในจังหวัดลำพูน พบว่าประเพณีลอยโคมดที่ถูกบันทึกไว้ในยุคสมัยหรือฤกษ์ไชนมีสัญลักษณ์ หมายถึง การส่งข้าวของเครื่องใช้ให้ ญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกล สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นของคนในชุมชนที่ร่วมมือร่วมแรงกันทำเรือขนาดใหญ่เป็นประจำทุกปี ซึ่งต่อมาก็ได้กลายเป็นการกระทำเพื่อบูชาและรำลึกถึงบรรพชนที่ล่วงลับไป อันสะท้อนความเชื่อเรื่องการนับถือผีของชาวล้านนาในขณะที่บางท้องถิ่นคือเป็นการลอยเอาเคราะห์ร้ายให้พ้นไปจากชุมชนเป็นพิธีกรรมที่ทำร่วมกันในชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนมีความสุขปราศจากเภทภัยการลอยเคราะห์ลอยบาป ต้องการลดเคราะห์เสนียดจัญไรในตัวให้ไหลล่องไปตามน้ำในเทศกาลเดือนยี่ การลอยกระทงเพื่อส่งของแก่บรรพบุรุษ ตามคติความเชื่อของคนโบราณในนครหรือฤกษ์ไชนที่ส่งให้แก่ญาติพี่น้องในนครหงสาวดี (มอญ) ในสมัยต่อมาประชาชนยึดถือเป็นประเพณีปฏิบัติกันทุกวันนี้ก่อนลอยกระทง 1 สัปดาห์จะมีการจัดการลอยกลอยโคมด ส่วนการลอยกระทงนั้นเพื่อสักการะ การลอยกระทงเพื่อสักการะบวงสรวงไปยังพระผู้เป็นเจ้าของศาสนาพราหมณ์ คือพระนารายณ์ ซึ่งบรรทมในเกษียรสมุทร ตามคติความเชื่อของพราหมณ์ บางแห่งใช้น้ำมันจากไขช่อของโคบูชาด้วย ถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์และมีผลมากในการบูชา คือ การทำอย่างนั้นเป็นการโปรดปรานของเทพเจ้าการบูชาพระพุทธบาทที่ประทับไว้เหนือหาดทรายแม่น้ำนันทที่เป็นความเชื่อของประชาชนผู้นับถือพุทธศาสนาว่าการลอยลงโคมดกระทงนั้น คือการบูชาพระพุทธบาทที่พระพุทธองค์ประดิษฐานไว้ปรากฏในตำนานการลอยกระทง แต่ยังไม่ปรากฏว่าพระพุทธบาทแห่งแม่น้ำนันทที่นั้นอยู่ที่ไหน และมีรูปพรรณสัณฐานเป็นอย่างไรการลอยกระทงเพื่ออธิฐานเป็นเป้าหมายของประชาชน

โดยตรง คือ อธิษฐานเอาตามความคิดของตน โดยเฉพาะการอธิษฐานของหนุ่มสาวที่ต้องการจะร่วมชีวิตกัน เมื่อทำกระหนงแล้วก็ไปลอยในแม่น้ำและอธิษฐานสิ่งที่ตนปรารถนา

การศึกษารูปแบบพิธีกรรมประเพณีเป็งของล้านนา พบว่ารูปแบบประเพณีเป็งใน ล้านนามีการจัดเตรียมงานในวันขึ้น 13 ค่ำ เรียกว่า “วันเตรียม” วันขึ้น 14 ค่ำเรียกว่า “วันดา” วันขึ้น 15 ค่ำ เรียกว่า “วันฟังธรรม” ซึ่งมีพิธีกรรมที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา คือ การทำบุญตักบาตร (ทานขันข้าว) แสดงถึงความกตัญญูทเวที่ต่อบุพการี การปล่อยวัวควนหรือว่าวไฟ แสดงถึง การบูชาพระ เกศแก้วจุฬามณีและพลังความสามัคคีของคนในชุมชน การฟังเทศน์มหาชาติ แสดงถึง การรู้จักฟังสิ่งที่เป็งมงคลต่อชีวิตและการได้พบกัลยาณมิตรที่ดี การจุดประทีปโคมไฟ และการฟังธรรมอาสนิสงส์ผางประทีป แสดงถึง การบูชาสิ่งที่ควรบูชาตามความเชื่อและความศรัทธา การจุดบอกไฟดอกแสดงถึงจุดเป็งพุทธานุชาประกอบพิธี เทศน์มหาชาติ การลอยโคมด แสดงถึงการขอขมาต่อแม่น้ำกวงและการส่งความระลึกถึงญาติพี่น้อง

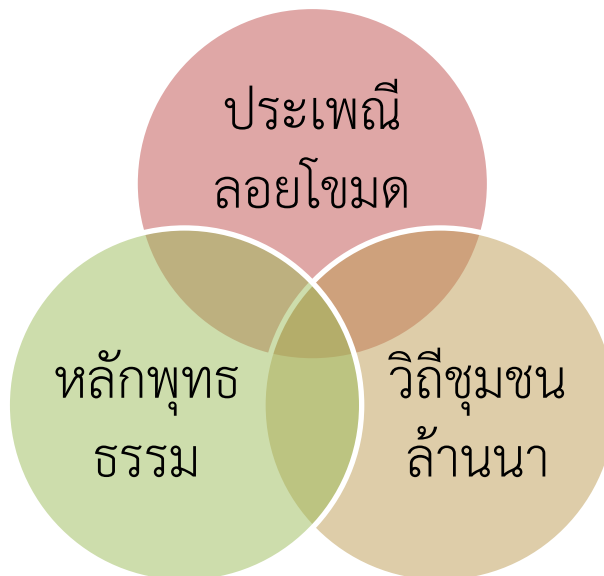
2. วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในงานประเพณีการลอยโคมดในจังหวัดลำพูน พบว่า มีหลักธรรมที่สอดคล้องกับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาอยู่ค่อนข้างมากจึงทำให้ประชาชนทั่วหน้าได้มองเห็นคุณค่าของประเพณีลอยโคมดเพราะได้เสริมสร้างความรักใคร่ปรองดองกันของประชาชนในชาติให้เกิดความหวงแหนและต้องสืบทอดอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่กับสังคมยาวนานเท่าอนันโดยมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นกรอบสำหรับปฏิบัติ เช่น หลักความสามัคคีสอดคล้องกับหลักสาราณียธรรม คือ เมตตาโมกกรรม การคิดดี การมองกันในแง่ดี มีความหวังดีและปรารถนาดีต่อกันเมตตาจริกรรมการพูดแต่สิ่งดีงามพูดกันด้วยความรักความปรารถนาดีรู้จักการพูดให้กำลังใจกันและกัน ในยามที่มีใครต้องพบกับความทุกข์ความผิดหวังหรือความเศร้าหมองต่าง ๆ เมตตากรรม การทำความดีต่อกัน สนับสนุนช่วยเหลือกันทางด้านกำลังกาย มีความอ่อนน้อมถ่อมตนรู้จักสัมมาคารวะ ไม่เบียดเบียนหรือรังแกกัน ไม่ทำร้ายกันให้ได้รับความทุกข์ทเวทนาสาธาณโภคี การรู้จักแบ่งปันผลประโยชน์กันด้วยความยุติธรรม ช่วยเหลือกัน ไม่เห็นแก่ตัวไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนไม่เอาัดเอาเปรียบ สีสสามัญญดา การปฏิบัติตามกฎระเบียบข้อบังคับหรือวินัยต่าง ๆ อย่างเดียวกัน เคารพในสิทธิเสรีภาพของบุคคลไม่ก้าวก่ายหน้าทีกัน ทิฏฐิสามัญญดา มีความคิดเห็นเป็นอย่างเดียวกัน คิดในสิ่งตรงกันปรับมุมมองให้ตรงกันรู้จักแสวงหาจุดร่วมและสงวนไว้ซึ่งจุดต่างของกันและกัน หลักพละ 5 ประกอบด้วย สัทธา วิริยะ สติ สมาธิและปัญญา หลักสังคหวัตถุ 4 คือ ทานการให้ปัน ปิยวาจาพูดจาปราศรัยด้วยถ้อยคำอ่อนหวานไพเราะ อตถจริยา การประพฤติสิ่งที่เป็งประโยชน์แก่กันและกัน สมานัตตดา ความเป็นผู้วางตนเหมาะสมประพฤติปฏิบัติตามที่ควรจะเป็นหลักความกตัญญูทเวที่หลักการเคารพบูชาผู้มีพระคุณและหลักการสร้างความสามัคคี ในสังคมทั้งในระดับชาติท้องถิ่นชุมชนและ

ระดับครอบครัว เพราะว่าประเพณีลอยโคมได้ให้คุณค่าทางวัฒนธรรมประเพณีและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งสะท้อนถึงวัฒนธรรมในระดับโลก

หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีลอยโคมของล้านนาพบว่าหลักพุทธธรรมในประเพณีลอยโคมของล้านนาที่ปรากฏได้แก่ หลักบูชา หลักศรัทธาธรรม หลักกัลยาณมิตรธรรม หลักสามัคคีธรรมหลักความกตัญญูกตเวทิตา ที่มีคุณค่าและความสำคัญของต่อชุมชน วิถีชีวิตและจิตใจหลักพุทธธรรมเหล่านี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมในปัจจุบันเพื่อความสงบสุขและรักษาประเพณีวัฒนธรรมที่ดั่งงามสนับสนุนให้มีกิจกรรมที่สร้างสรรค์อันจะสร้างความรู้และความภูมิใจในชุมชนท้องถิ่นสืบไป

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย สามารถแสดงได้ตามโมเดล ดังนี้

จากโมเดลนี้ อธิบายได้ว่า ประเพณีลอยโคมตในจังหวัดลำพูนมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับวิถีชุมชนและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อเกี่ยวกับการตอบแทนบุญคุณธรรมชาติ ผู้มีพระคุณ และเทวดาสีงคค์ศีลธิทำให้เกิดประเพณีลอยโคมต และประเพณีลอยโคมตได้สะท้อนให้เห็นถึงธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ ความกตัญญูกตเวทิตเป็นต้น นอกจากนั้นประเพณีลอยโคมตในจังหวัดลำพูนยังมีอิทธิพลทำให้เกิดความสามัคคีในครอบครัว ในชุมชน ก่อให้เกิดคุณค่าทางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจและความสามัคคีของคนในสังคมได้ด้วย

สรุป

ความกตัญญูทำให้สถาบันครอบครัวและสังคมมีความมั่นคงนับว่าเป็นหลักธรรมพื้นฐานที่ทำให้มนุษย์รู้จักการทำหน้าที่อันเหมาะสมของตนเอง โดยเริ่มจากมีความรับผิดชอบต่อตนเอง ความรับผิดชอบต่อสถาบันครอบครัว โดยพ่อแม่ทำหน้าที่เป็นบุพการี และลูกปฏิบัติหน้าที่ต่อพ่อแม่ในฐานะผู้มีความกตัญญูซึ่งจะขยายผลในระดับสังคมที่กว้างออกไปสภาวะสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติจะไม่ถูกทำลาย เพราะคนมีความกตัญญูย่อมระลึกถึงบุญคุณของป่าไม้ ทุ่งนา แม่น้ำ ลำธาร และสิ่งสาธารณประโยชน์อื่น ๆ ดังนั้น เราต้องช่วยกันอนุรักษ์บำรุงรักษาให้สิ่งเหล่านั้นคงอยู่อย่างสมดุล ความกตัญญูทำให้คนในสังคมรู้จักช่วยเหลือกันพึ่งพาอาศัยอยู่กันด้วยดี มีความร่มเย็นเป็นสุข

หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเพณีลอยโคมดประกอบด้วยหลักบูชา เป็นหลักการบูชาบุคคลที่ควรบูชาพิจารณาได้ในสิ่งที่ควรบูชา หลักศรัทธาธรรมเป็นหลักที่ว่าด้วยความเชื่อในกฎแห่งการกระทำเชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว กฎแห่งกรรมมีความยุติธรรมเสมอ หลักสามัคคี ธรรมเป็นหลักพัฒนาและสร้างสังคมให้มีความปรองดอง การผูกมิตรหลักความกตัญญูเป็นหลักการ รู้จักตอบแทนผู้มีคุณแก่ตนการปลูกฝังจิตใต้สำนึกให้สังคมเป็นผู้รู้จักการตอบแทนบุญคุณ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1) ส่งเสริมกิจกรรม โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการสืบสานและพัฒนา ภูมิปัญญาของชุมชนต่าง ๆ เพื่อจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

2) การเผยแพร่แลกเปลี่ยนโดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเผยแพร่และแลกเปลี่ยนภูมิปัญญาและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง โดยให้มีการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ด้วยสื่อและวิธีการต่างๆ อย่างกว้างขวาง รวมทั้งกับประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก

3) การเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น สนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ผู้ดำเนินงาน ให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการอนุรักษ์ประเพณีโคมดของเราสืบสานให้คงอยู่ต่อไป โดยการให้คนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ เช่น การจัดให้ เยาวชนในท้องถิ่น มีส่วนร่วมกับกิจกรรมที่ดี ๆ แล้วพวกเขาเหล่านั้น เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วม อาจจะเป็นกิจกรรมหารายได้สร้างวัด หรือมีกิจกรรมให้เด็ก ๆ ได้มาแสดงความสามารถ เช่น อาจจะมีเวทีดนตรี กิจกรรมกีฬา ที่สอดแทรกอยู่ในงานประเพณีของท้องถิ่นดึงคนรุ่นใหม่เข้ามาโดยใช้สิ่งที่เขาสนใจแล้วเขา

รู้สึกภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ประเพณีที่สำคัญที่สุดคือความ ต่อเนื่องของการทำกิจกรรมที่จะทำให้เขารู้สึกอยากมีส่วนร่วม

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการวิจัยประเด็นเกี่ยวข้องกับประเพณีลอยโคมดในจังหวัดลำพูนยังมีเรื่อง น่าสนใจในการที่จะศึกษาวิเคราะห์ต่อไปอีกหลายประเด็นโดยผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะประเด็น สำหรับศึกษาวิจัยในครั้งต่อไป ดังนี้

1) การค้นคว้าวิจัยควรศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาของไทยในด้านต่าง ๆ ของท้องถิ่น จังหวัด ภูมิภาคและประเทศโดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาที่เป็นภูมิปัญญา ของท้องถิ่น มุ่งศึกษาให้รู้ความเป็นมาในอดีต และสภาพการณ์ในปัจจุบัน

2) การอนุรักษ์โดยการปลูกจิตสำนึกให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงคุณค่าแก่นสาระ และความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมตามประเพณีและ วัฒนธรรมสร้าง จิตสำนึกของความเป็นคนท้องถิ่น

3) การถ่ายทอด โดยการนำภูมิปัญญาที่ผ่านมาเลือกสรรกลั่นกรองด้วยเหตุและผล อย่าง รอบคอบและรอบด้านแล้วไปถ่ายทอดให้คนในสังคมได้รับรู้ เกิดความเข้าใจตระหนัก ในคุณค่า คุณประโยชน์และปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม โดยผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษาและการจัด กิจกรรมทางวัฒนธรรม

บรรณานุกรม

ศรีเลา เกษพรหม. (2542). *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่มที่ 11*.

กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทย.

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. (2559). *พิธีกรรมและประเพณี*. กรุงเทพมหานคร : ชุมชนุสสภกรณ์ การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

ทองทวี ยศพิมสาร. (2556). *ฮีตคนเมืองฉบับสี่ปีเมืองลำานนา*. ลำพูน : ฌัฐพลการพิมพ์.

มณี พยอมยงค์. (2548). *ประเพณีสิบสองเดือน ลำานนาไทย*. พิมพ์ครั้งที่ 5. เชียงใหม่ : ส. ทรัพย์การ.

รัตนปัญญาเถระ. (2499). *ชินกาลมาลีปกรณ์*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สามมิตร.

อรุโณทัย วรรณถาวร. (2558). *ประเพณีี่เป็ง: พิธีกรรม ความหมายที่หายไป*. เชียงใหม่ : สวงวนการพิมพ์.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542). *อานิสงส์ประทีส/ประทีป ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 5*. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคาร ไทยพาณิชย์.

พระโพธิ์รังสี. (2554). *จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองศรีอยุธยา*. นนทบุรี : ศรีปัญญา.

สงวน โชติสุขรัตน์. (2553). *ประเพณีไทยภาคเหนือ*. พิมพ์ครั้งที่ 3. นนทบุรี : ศรีปัญญา.

ศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะเปา
ในจังหวัดลำปาง

An Analytical Study of Buddhist Principles Appearing in the
Offering Ceremony of Sapao in Lampang Province

พระครูโสภณวีรบัณฑิต (ศุภณัฐ ฐิริวฑฒโน/คำชุม)

Phrakru Sophonweerabandit (Supanat Puriwattano /Kamchum)

วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Lampang Buddhist Collage, Mahachulalongkarnrajavidyalaya University

Email: supanat.kam@mcu.ac.th

Received: 2024-06-12

Revised: 2024-06-24

Accepted: 2024-06-26

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของสะเปา และ 2) ศึกษา วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะเปา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) และการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) ผลการศึกษาพบว่า

1. พิธีกรรมถวายสะเปามีความหมายและความเชื่อของชาวลำปางว่า เป็นการส่งเครื่องอุปโภคบริโภค ให้ผู้ล่วงลับผ่านพิธีกรรมถวายทานให้พระสงฆ์ โดยใช้เรือสำเภาเป็นไทยทานถวาย เสมือนเป็นพาหนะเดินทางไกลในสัมปรายภพ เพื่อข้ามโอชะวิญญูะสงสารสู่นิพพาน

2. สำหรับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะเปา ประกอบด้วยหลักธรรมที่ 1 คือ ความศรัทธา ซึ่งเป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล 4 อย่าง คือ กัมม สัทธา วิปากสัทธา กัมมัสสกตาสัทธา ตถาคตโพธิสัทธา หลักธรรมที่ 2 หลักบุญกิริยาวัตถุ 3 คือ ที่ตั้งแห่งการทำความดี 3 ประการ ประกอบด้วย ทาน การรักษาศีล และภาวนา หลักธรรมที่ 3 หลักความกตัญญู และหลักสาราณียธรรม 6 ซึ่งประกอบด้วย 1) เมตตาทางกาย (กายกรรม) 2) เมตตาทางวาจา (วจีกรรม) 3) เมตตาทางใจ (มโนกรรม) 4) ทาน (สาธารณโภคี) 5) ศีล (ศีลสามัญญุตตา) 6) ปัญญา (ทิวัญญูสามัญญุตตา) ซึ่งหลักพุทธธรรมนี้ จะเสริมสร้าง รักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรม จริยธรรม เมตตาธรรม กรุณธรรม และสามัคคีธรรมให้บังเกิดขึ้นในคนอยู่กันนในสังคมอย่างสันติสุข

คำสำคัญ : สะเปา, ลำปาง, หลักพุทธธรรม

Abstract

The study titled has 2 aims: 1) to investigate the historical background of the Sapao offering and 2) to analyze the Buddhist principles embedded in this ceremonial practice. This research employs two research methodologies, namely qualitative research and documentary research, the study findings reveal that:

1. The “Sapao Offering Ceremony” holds significance and beliefs among the people of Lampang, signifying the act of providing consumables to the monkhood through the offering ceremony by using the junk as alms. Symbolically, the boat represents a vessel for traveling great distances in the next incarnation, overcoming the Oka Vatta sòngsään, and reaching nibbana.

2. The Buddhist principles appearing in the ceremony encompass three aspects. Firstly, principle of Saddha, namely Karma Saddha, Vipaga Saddha, Karmasgatta Saddha, and Tathagatapodhi Saddha. Secondly, principle of Puññakiriyaṅvatthu 3, including giving, moral behavior, and practicing meditation. Thirdly, principle of Gratitude and Saraniyadhamma 6, involving the expression of gratitude through the body (Kaya karma), 2) speech (Vaji karma), 3) mind (Mano karma), 4) giving (Sadharana bhogi), 5) virtue (Sila samanyata), and 6) wisdom (Ditthi samanyata). These principles promote and preserve cultural heritage, ethical conduct, compassionate morality, benevolence, and harmonious ethical coexistence within society, contributing to overall well-being and tranquility.

Keywords: Sapao, Lampang, Buddhism

บทนำ

วัฒนธรรมเป็นรากฐานของชาติเพราะเป็นสิ่งที่แสดงถึงวิถีชีวิต ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม จารีต ประเพณี พิธีกรรม ซึ่งบอกถึงอัตลักษณ์ในเชิงพื้นที่ และชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันผูกพันอยู่กับวัฒนธรรม ขนบประเพณี ระเบียบแบบแผนที่สังคมได้กำหนดไว้แล้วปฏิบัติต่อกันมาทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม เช่น ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การตาย การแต่งงาน ซึ่งเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิตหรือประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล ชาว

พุทธลัทธิ ในภาคเหนือตอนบนมีอารยธรรมที่น่าสนใจโดยมีชนบทรอบล้อมประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่โบราณ มีวิถีชีวิตอย่างเรียบง่าย มีความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่างๆ ทั้งในด้านวัฒนธรรม ศาสนา เศรษฐกิจ โดยมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปรากฏให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรม และนามธรรม เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ชนบทรอบล้อมประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมไปถึง พิธีกรรมต่างๆ ในรูปแบบเฉพาะ และเป็นภูมิภาคที่มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นเป็นของตนเอง วัฒนธรรมพื้นฐานที่เกิดขึ้นมาแต่ครั้งโบราณกาลล้วนมีความสอดคล้องกับชาวล้านนาในทุกวัย ตั้งแต่เกิดจนตายซึ่งเป็นเรื่องที่ลึกซึ้งละเอียดอ่อนควรแก่การศึกษาอย่างยิ่ง (หนานเต๋จา, 2517: 15)

สะเปามีปรากฏในวรรณกรรมและพิธีกรรมของภาคเหนืออยู่บ่อยครั้ง แต่มิได้บอกอย่างชัดเจนว่าเป็นเรื่องที่มีลักษณะเป็นอย่างไร สำหรับสะเปามีความเชื่อที่หลากหลายแตกต่างกันไปในพิธีกรรม ประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีล่องสะเปาในวันเพ็ญเดือน 12 สะเปามีความเชื่อว่าเป็นการขอขมาต่อแม่น้ำคงคา บูชาพระนารายณ์ที่รักษาแม่น้ำคงคาตลอดจนลอยเคราะห์ให้ตัวเองให้ไหลล่องไปตามแม่น้ำ และอธิษฐานเรื่องความสมหวังในความรักของวัยหนุ่มสาว และอีกความเชื่อหนึ่ง สะเปา เป็นเครื่องไทยธรรมที่มีคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในโลกทัศน์ของชาวล้านนาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตในโลกหลังความตาย ซึ่งสอดคล้องกับอาจารย์วิถี พานิชพันธ์ได้กล่าวว่า การถวายสะเปาอุทิศให้แก่ผู้ล่วงลับมีคติความเชื่อที่ว่า การตายเปรียบเสมือนเป็นการเดินทางไกลข้ามโอฆะสงสาร เปรียบเสมือนแม่น้ำที่กว้างและยาวไกลจึงต้องอาศัยพาหนะที่มีความคงทนแข็งแรงสามารถบรรจุเครื่องอุปโภคบริโภคจำนวนมากในการเดินทาง ดังนั้นเรือสำเภาจึงเหมาะสมใช้ในการเดินทางไกล อีกทั้งอาจารย์อนุกุล ศิริพันธ์ยังให้ความคิดเห็นอีกว่า สะเปามีความเชื่อมาจากการเผยแพร่พระพุทธศาสนาจากดินแดนพุทธภูมิมาสู่สุวรรณภูมิก็อาศัยเรือสำเภาในการเดินทางมาเผยแพร่พระพุทธศาสนา ดังจะพบเห็นได้ตามวัดต่างๆ ในภาคเหนือตอนบนที่มีการทำรูป “สะเปาเงิน สะเปาคำ” ขึ้นจิตกรรมฝาผนังที่สะท้อนความเชื่อทางพุทธศาสนา นอกจากนี้ในตำนานวัดกู่คำ อำเภอเมือง จังหวัดลำปางได้กล่าวว่า ลักษณะผอบบรรจุพระธาตุกู่คำเป็นรูปสะเปาคำหรือเรือสำเภา ชาวล้านนาเชื่อกันว่าการสร้างสะเปาให้อานิสงส์ส่งผลแก่ผู้ถวายทานไปสู่นิพพานหรือความสุขในโลกหน้า ดังที่ ศักดิ์ รัตนชัย กล่าวถึงลักษณะของตัวสะเปาว่า “...ความหมายของรูปสำเภาเน้นคติเพื่อไปสู่สัมปรายภพที่ต้องผ่านห้วงทะเลแห่งวิภูฏสงสาร...” (ไพโรจน์ ไชยเมืองชื่น, มปป. : 164)

จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีคำสอนเรื่องการทำบุญครอบคลุมเพราะได้แสดงวิธีการกระทำบุญไว้อย่างหลากหลาย ทั้งที่เกี่ยวข้องกับวัตถุสิ่งของ ความประพฤติที่แสดงออกทางกาย วาจา จนไปถึงทัศนคติอันเป็นส่วนหนึ่งของจิตใจ ซึ่งปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้จัดวิธีการทำบุญ ซึ่งเรียกว่า “บุญกิริยาวัตถุ” อีกทั้งคัมภีร์อรุณ

กถา พระอรธรรคกถาจารย์ได้แย่งย่อยขยายออกไปอีกหลายประการ เพื่อให้ได้วิธีการทำบุญที่ หลากหลายและมีความครอบคลุมมากยิ่งขึ้น และการบำเพ็ญบุญกิริยาอย่างครบถ้วน ด้วย เจตนาที่มีความพร้อมพร้อมสมบูรณ์นับได้ว่าเป็นความสมบูรณ์ ทั้งอำนาจานิสงส์แก่ ผู้กระทำ (ที.ปา.อ. (ไทย) 3/306-307) นอกจากนี้แล้วยังมีความเชื่อเรื่องโลภนี้ โลกหน้า เป็นความเชื่อเกิดขึ้นมาพร้อมกับมนุษย์เป็นเวลานานจนไม่อาจจะสืบค้นหาที่มาได้ แต่ยังเป็น ปัญหาที่ทำให้มนุษย์ได้ขบคิดในเรื่องของชีวิตว่าเกิดมาจากไหน อิทธิพลต่อความเชื่อ ของมนุษย์เป็นเรื่องที่คู่กับมนุษย์มาอย่างไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ดังนั้น คำว่า “สังสารวัฏ” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 25 ข้อ 216 : 355) มาจากคำว่า “สัง สาระ = การท่องเที่ยวไป” กับ “วัฏฏะ = วงกลม” ซึ่งสองคำนี้มีความหมายถึงการหลุดพ้น ส่วนคำว่า “สังสารวัฏ” หมายถึง การเวียนวน, การเวียนว่ายตายเกิด, ด้วยอำนาจกิเลส กรรมและวิบาก เช่น กิเลสเกิดขึ้นแล้วให้ทำกรรม เมื่อทำกรรมแล้วย่อมได้รับผลของกรรม เมื่อได้รับผลของกรรมแล้ว กิเลสก็เกิดอีกแล้วทำกรรม แล้วเสวยผลกรรม หมุนเวียนต่อไป (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 25 ข้อ 153-154 : 79-80)

เมื่อพิจารณาสภาพสังคมและเศรษฐกิจของภาคเหนือตอนบน โดยเฉพาะจังหวัด ลำปางได้รับวัฒนธรรมในสังคม ก่อให้เกิดความเจริญ ไม่ว่าจะเป็นด้านเทคโนโลยี สารสนเทศ การคมนาคม การศึกษา สาธารณสุข สาธารณูปโภคและอื่นๆ ทำให้สภาพวิถี ชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ค่านิยม ทศนคติ รวมถึงความเชื่อ เรื่องประเพณีเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จึงทำให้ประเพณีต่างๆ จึงมีความหมายที่แปร เปลี่ยนไป ด้วยเหตุผลที่ว่าประชาชนในจังหวัดลำปาง ไม่เข้าถึงรากเหง้าของการเกิดของ ประเพณีเหล่านั้น ประเพณีล่องสะเปาก็เป็นอีกประเพณีหนึ่งที่ผู้ที่จาริกลงในเอกสารโบราณ น้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นการเล่าด้วยการมุขปาฐะ และปฏิบัติตามกันมาเมื่อถึงฤดูกาลในการ จัดประเพณี

ดังนั้น จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาประวัติความเป็นมาของสะเปาใน จังหวัดลำปาง และวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะเปา ในจังหวัด ลำปาง เพื่อรวบรวมเป็นข้อมูลเชิงวิชาการที่มีความน่าเชื่อถือและเป็นประโยชน์ต่อ หน่วยงานองค์กรต่างๆ นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของสะเปา
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะเปา

ระเบียบวิธีวิจัย

รูปแบบวิธีการวิจัยในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยด้วยกัน 2 แบบคือ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) และการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary research) สามารถอธิบาย และมีขั้นตอนดังนี้

1) การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูล จากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง หนังสือ รายงานการวิจัย รายงานการประชุม เอกสารแสดงความสัมพันธ์ที่แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสะเปาในจังหวัดลำปาง

2) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยลงพื้นที่ในอำเภอเมือง จังหวัดลำปาง เพื่อสนทนากลุ่ม (Focus Group) สัมภาษณ์ (Interview) และรวบรวมข้อมูลจาก ตัวแทนพระสงฆ์ในจังหวัดลำปาง ตัวแทนวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง ตัวแทนปราชญ์ชาวบ้าน และตัวแทนนักวิชาการด้านวัฒนธรรม เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับสะเปา และความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนกลายมาเป็นประเพณี และวัฒนธรรมของชาวลำปาง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการลงพื้นที่ เป้าหมายในการศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะเปาในจังหวัดลำปาง ซึ่งประกอบไปด้วย

1) การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ผู้วิจัยจะมีโครงร่างการสัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของสะเปา และหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะเปา

2) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ซึ่งผู้วิจัยจะมีส่วนร่วมระหว่างตัวแทนจากกลุ่มต่างๆ ในพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ร่วมการระดมความเห็นและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของผู้เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย ตัวแทนพระสงฆ์ในจังหวัดลำปาง ตัวแทนวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง ตัวแทนนักวิชาการด้านวัฒนธรรม ตัวแทนปราชญ์ชาวบ้าน

ผู้วิจัยใช้ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารเนื้อหา (Content Analysis) นำเสนอข้อมูลด้วยวิธีการพรรณนา และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Interview) ใช้วิธีการวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) โดยนำข้อมูลมาเรียบเรียงและจำแนกอย่างเป็นระบบ จากนั้นนำมาตีความหมาย เชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างข้อสรุปจากข้อมูลต่างๆ ที่รวบรวมได้ โดยทำไปพร้อมๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งนี้เพื่อจะได้ศึกษาประเด็นต่างได้ลึกซึ้ง เมื่อประเด็นใดวิเคราะห์แล้วไม่มีความชัดเจนก็จะตามไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในประเด็นต่างๆ เหล่านั้น เพื่อตอบคำถามหลักตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อมูลเชิงคุณภาพได้นำมาวิเคราะห์เพื่อหาความเชื่อมโยงความสัมพันธ์เชิงทฤษฎี และการสร้างบทสรุปและการพิสูจน์บทสรุป

ผลการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาของสะเปา

คำว่า “สะเปา” หรือ “สะเพา” หรือ สำเภานี้ในภาษาไทยกลาง มีความหมายและความเชื่อว่าเป็นการส่งเครื่องอุปโภคบริโภค (ห่อข้าวห่อน้ำและข้างของเครื่องใช้ต่างๆ) ไปยังผู้ล่องลับโดยการใส่เรือสำเภาเป็นยานพาหนะนำพาข้าวของเครื่องใช้ไปสู่สัมปรายภพ คล้ายกับการตานปอยข้าวสังข์ กำหนดการทำพิธีในช่วงหลังออกพรรษา คาบเกี่ยวกับประเพณีเป็งของทุกๆ ปี เมื่อกล่าวถึงความเจริญทางอารยธรรมของล้านนาถือได้ว่ามีอารยธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของตนเอง โดยมีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น และในอดีตล้านนายังนับถือคำสอนและลัทธิดั้งเดิมที่มีความเชื่อเรื่อง ผีสาง เทวดา วิญญาณ ไสยศาสตร์ อำนาจลี้ลับ และศาสนาพราหมณ์ ซึ่งถือว่ามีอิทธิพลต่อการเชื่ออย่างแน่นแฟ้นมานานหลายศตวรรษ ตลอดจนการประกอบพิธีต่างๆ ซึ่งมีวิธีการที่มีลักษณะผสมกลมกลืนกัน โดยไม่สามารถแยกออกจากกันได้ สะเปามีความหมาย 3 ประการ 1) คือ สำเภา หรือ เรือเดินทางทะเลแบบจีนแล่นด้วยใบ เช่น สะเปาลม สะเปาไฟ 2) คือสิ่งที่เป็นทรงทึบ หรือ ก้อนใหญ่กว่าสิ่งอื่นในจำพวกเดียวกัน เช่น แถบลายจกที่ประดับชายผ้าซิ่นมีชื่อเรียกว่า ลายสะพาน้อย ทั้งนี้ อาจหมายถึงบริเวณยอดเขาที่เป็นหน้าผาหรือที่ชัน มีที่กว้างบนยอดเขานั้นแทนที่จะแหลมเหมือนยอดเขาอื่นๆ เช่น สะเพาดอย และ 3) คือ กล้วยสะเพา ซึ่งหมายถึงมะละกอหากผ่าครึ่งมีลักษณะเป็นรูปร่างคล้ายเรือสามารถลอยน้ำได้

สะเปา มีลักษณะคล้ายเรือ ใช้วัสดุในการทำเป็นไม้แผ่นบางพอประมาณ ขึ้นโครงด้วยสี่เสา ใช้ไม้ไผ่สานประกอบขึ้นเป็นรูปคล้ายเรือ ตกแต่งตามความพอใจ เช่น ใช้กระดาษสีตัดเป็นเส้นทากาวติดรอบสะเปา มีความเชื่อกันว่า ถ้าได้ล่องสะเปารูปเรือ ถ้าเราเสียชีวิตไปก็จะได้ขึ้นสะเปาใหญ่ส่งเรา ข้ามแม่น้ำใหญ่สู่สวรรค์ หรือเปรียบเสมือนเรือข้ามพินวิภูฏะ สงสารไปสู่นิพพาน การลอยสะเปา เป็นการทำบุญบริจาคทาน อุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ล่องลับ และแก่ตนเองในภพภูมิต่างๆ ในอดีตชาวลำปาง นิยมทำสะเปากันที่วัด โดยชาวบ้านช่วยกันทำสะเปาเป็นรูปเรือลำใหญ่ วางบนแพไม้ไผ่ และนำสะตวง พร้อมด้วยข้าวของต่างๆ ทั้งหม้อ ไห เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่ม เครื่องอุปโภค บริโภคต่างๆ ใส่ลงไปในสะเปา ในช่วงหัวค่ำของวันยี่เป็ง จึงพากันหามสะเปา พร้อมแห่ด้วยฆ้องกลองจากวัดไปลอยที่แม่น้ำแม่วียง และทำพิธีเวียนทานที่ทำน้ำก่อนปล่อยสะเปาลอยลงไปในขณะที่สะเปาลอยไปได้ระยะหนึ่ง จะมีคนยากจนคอยดักรอสะเปากลางแม่น้ำ เพื่อนำเอาของอุปโภคต่างๆ มาใช้อุปโภคและบริโภค จึงเป็นการบริจาคทานอีกรูปแบบหนึ่ง สะเปาเป็นคติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาในโลกทัศน์ของชาวล้านนาที่เกี่ยวข้องกับชีวิตในโลกหลังความตาย วัดต่างๆ ในภาคเหนือตอนบนที่มีการทำรูป “สะเปาเงิน สะเปาคำ” ขึ้นจิตกรรมฝาผนังที่สะท้อนความเชื่อทาง

พุทธศาสนา ชาวล้านนาเชื่อกันว่าการสร้างสะพานหรือสะพานให้ทานิสงส์ส่งผลแก่ผู้ถวายทานไปสู่นิพพานหรือความสุขในโลกหน้า ส่วนชาวลำปางได้จัดทำสะพานขึ้นในงานศพ มีลักษณะคล้ายเรือสำเภาทำด้วยไม้ไผ่ติดกระดาษหรือผ้าข้างในสะพานจะมีข้าวของเครื่องใช้สำหรับทำบุญให้ผู้ตายนำไปใช้ในโลกลหลังความตาย ซึ่งญาติผู้ตายมีความเชื่อว่า เมื่อยังมีชีวิตผู้ตายได้ใช้สิ่งของอุปโภคบริโภคที่ตนเคยใช้ เมื่อตายไปก็ต้องได้ใช้เหมือนกัน

2. หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะพาน

1) หลักศรัทธาที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะพาน: ชาวล้านนามีความเชื่อถือในเรื่องของกฎแห่งกรรม รวมถึงอนิสงส์ผลบุญที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เชื่อในเรื่องไสยศาสตร์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตามลัทธิศาสนาพราหมณ์ จนเป็นแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความผาสุกปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกันเมื่อประพฤติปฏิบัติเป็นเวลานานก็จะฝังแน่นอยู่ในความทรงจำ จนกลายเป็นจารีต ประเพณีที่มีอยู่ประจำในกลุ่มชนชั้นนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเชื่อ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณีต่างๆ

การนับถือศาสนาของคนไทยเป็นเรื่องสำคัญที่จะหล่อหลอมให้สังคมไทยเป็นไปในแบบอย่างที่เรียกได้ว่า “อย่างไทย” มีเอกลักษณ์เป็นไทย สังคมไทยเป็นสังคมพุทธหรือจะเรียกอารยธรรมไทยว่าเป็นอารยธรรมพุทธศาสนา ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมที่เนื่องด้วยพระพุทธรูปเป็นเครื่องกำกับความคิดความอ่าน เป็นเครื่อง บังคับพฤติกรรมของมนุษย์

พิธีกรรมถวายสะพานของจังหวัดลำปาง จึงสะท้อนให้เห็นถึงตัวตน แนวคิด ความเชื่อและวิถีการดำเนินชีวิต ความเป็นมาของท้องถิ่นนั้น มีการปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกลายเป็นเอกลักษณ์ ความผูกพันกับความเชื่อทางพระพุทธรูปเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย

2) หลักบุญกิริยาวัตถุ 3 ทาน ศิล ภาวนา ที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะพาน: การทำบุญถวายสะพานตามความเชื่อของชาวลำปาง จึงถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของการทำบุญทางพระพุทธรูป เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่บุคคลและสังคมหลายส่วน ทั้งแก่ผู้กระทำบุญเอง แก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้วหรือผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ และแก่พระศาสนาด้วย อีกทั้งยังมีส่วนเสริมสร้างความตระหนักรู้ในหน้าที่รับผิดชอบของปัจเจกบุคคลที่สัมพันธ์กับบุคคลในสังคมตามสมควรแก่ฐานะของตน เช่น บุตรธิดาอุทิศส่วนบุญให้แก่บิดามารดาเมื่อท่านทั้งสองล่วงลับไปหรือคนที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันโดยฐานะหนึ่งแสดงความปรารถนาดี ความมีน้ำใจต่อกันโดยการทำบุญแล้วอุทิศส่วนบุญให้แก่ผู้มีอุปการคุณและผู้ที่เป็นปวงชนียบุคคลของสังคม

การทำบุญถวายสะพานตามความเชื่อของชาวลำปาง มีการทำบุญบริจาคทาน อุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ล่วงลับ และแก่ตนเองในภายภพหน้า โดยจัดทำสะพานเป็นรูปเรือลำใหญ่ วางบนแพไม้ไผ่ และนำสะพานพร้อมด้วยข้าวของต่างๆ ทั้งหมด ห่อใส่ผ้า เครื่องนุ่งห่ม เครื่อง

อุปโภค บริโภคต่างๆ ใส่ลงไปในสะเปา มีการสมาทานศีล ๕ เป็นเบื้องต้นการประกอบพิธีกรรมสะเปา เพื่อเป็นการสำรวมกาย วาจาให้เรียบร้อย และมีการตั้งจิตอุทิศส่วนกุศลจากจัดทำสะเปา พร้อมด้วยข้าวของต่างๆ ให้แก่ผู้ล่วงลับ

การทำบุญด้วยการให้ เพื่อแบ่งปัน สงเคราะห์ สิ่งของต่อผู้อื่น การสละกิเลส เครื่องมัวหมองทางใจ จะทำให้การอยู่ร่วมกันในสังคมมีความสุข การรักษาศีลด้วยการรู้จักฝึกตนและวางตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผนกฎกติกาทางสังคม ตามความเหมาะสมต่อสถานภาพของตน รู้จักควบคุมตนไม่ให้ทำชั่ว รู้จักอ่อน น้อมถ่อมตนมีสัมมาคารวะ จะทำให้ชีวิตเกิดสันติสุข สังคมร่มเย็น การอบรมจิต(ภาวนา) ทำให้ได้พัฒนาตนเอง ให้มีจิตไม่หวั่นไหวตามสิ่งแหวดล้อม มีปัญญารู้เท่าทันสิ่งที่เกิดขึ้นตามสภาพที่เป็นจริง

3) หลักความกตัญญูที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะเปา: สังคมล้านนา มักอยู่กับแบบอาศัยวัฒนธรรมและประเพณีพื้นบ้าน อาจกล่าวได้ว่า มีความรู้สึกเกื้อกูลแบ่งปันกัน เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดกิจกรรมการอุทิศส่วนบุญขึ้น ในรูปแบบของการถวายสะเปา ซึ่งกิจกรรมในลักษณะนี้มีความสอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สอนให้บุคคลมีความกตัญญูตเวที คือ รู้จักตระหนักซาบซึ้งในบุญคุณของบุคคลอื่นแล้วตอบแทนคุณที่เขาได้กระทำไว้แก่ตนด้วยการประกอบกิจกรรมอันเป็นบุญแล้วอุทิศส่วนบุญให้แก่บุคคลที่ตนมองเห็นคุณค่านั้น

จุดประสงค์ของการถวายสะเปาถือว่าเป็นงานที่เกิดมาจากความกตัญญูเป็นพื้นฐานกล่าวคือ ผู้ที่เป็นเจ้าภาพนั้นยอมเป็นผู้ที่มีความเกี่ยวข้องกับผู้ตายโดยตรง ในฐานะใดฐานะหนึ่งไม่ว่าจะเป็นลูก เมีย พ่อแม่ หรือญาติที่น้อง เพราะความคิดถึงที่เขาได้ทำคุณความดีกับตนมาก่อนจึงได้ตั้งจิตอุทิศบุญกุศลให้แก่เขาเหล่านั้น ที่ล่วงลับไปแล้ว ดังนั้นประเพณีถวายสะเปาจึงเป็นงานที่เกิดมาจากความกตัญญูตเวที มุ่งหมายจะทำตอบแทนพระคุณเป็นหลัก

บุคคลผู้มีความกตัญญูเป็นคนดีและรักษาความดีไว้ได้ เป็นผู้นำคบค้าสมาคม ได้รับการยกย่องสรรเสริญ ความกตัญญูยังทำให้คนในสังคมช่วยเหลือกัน พึงพาอาศัยอยู่กันด้วยดี มีความร่มเย็นเป็นสุข ความกตัญญู จึงเป็นคุณสมบัติและสัญลักษณ์ของคนดี เป็นหลักถือปฏิบัติใน การดำเนินชีวิตของสัตว์บุรุษ คือ คนดี หรือคนในอุดมคติ

4) หลักสารณียธรรม 6 ที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะเปา: สารณียธรรม 6 ประกอบด้วยการกระทำทางกายที่ประกอบด้วยเมตตา (เมตตากายกรรม) การมีวาจาสุภาพ พูดแต่สิ่งที่ดี มีเมตตาต่อกัน (เมตตาวาจากรรม) มีความปรารถนาดี ไม่คิดมุ่งร้ายต่อกัน (เมตตา मनกรรม) การประพฤติสุจริต ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของหมู่คณะ (ศีลสามัญญตา) การมีความเห็นร่วมกัน รู้จักเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น (ทิวฐีสามัญญตา) สามประการแรก พระพุทธเจ้าทรงเน้นให้ผู้ที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ หรือทำงานร่วมกัน จะต้อง

มีเมตตา คือ ความหวังดีต่อกัน ไม่ริษยากัน ไม่ชิงดี ชิงเด่นต่อกันและกัน ไม่ว่าจะด้วยการกระทำหรือจะด้วยการพูด หรือแม้กระทั่งการคิด ส่วนสามประการหลัง เป็นการวางเงื่อนไขหรือกติกาในการอยู่ร่วมกัน โดยกำหนดให้ผู้ที่อยู่ร่วมกันต้องรู้จักการแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และจะต้องมีความประพฤติอันดีงามเสมอภาคกัน และที่สำคัญที่สุดคือจะต้องมีความคิดเห็นถูกต้อง และเป็นไปในแนวทางเดียวกันกับผู้อื่น สาราณียธรรม 6 จึงเป็นหลักธรรมที่จะเสริมสร้างความรู้สึที่ดีให้เกิดขึ้นต่อกันและกันอยู่เสมอในยามที่ระลึกถึงกัน ซึ่งจะเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความสามัคคีมีน้ำหนึ่งใจเดียวกันให้เกิดขึ้นด้วยหากสังคมใดต้องการที่จะเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้น ก็ควรที่จะต้องนำเอาหลักธรรมทั้ง 6 ประการ ไปใช้อยู่ตลอดเวลา ในการประกอบพิธีกรรมถวายสะเปา ของชาวล้านนาจังหวัดลำปาง ก็เช่นกัน มีการร่วมกันหลายคนในการดำเนินการ จึงมีการรวมแรงรวมใจกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และให้เกียรติกันและกันตามแนวทางสาราณียธรรม 6 ดังกล่าว ทั้งนี้ เพราะชาวล้านนาจังหวัดลำปาง ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ด้วยเหตุนี้ วิถีชีวิตของคนไทยจึงผูกพันอยู่กับคำสอน และพิธีกรรมตามแนวทางของศาสนาพุทธ ทำให้ผู้คนในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวล้านนาอยู่อย่างสงบ และเรียบง่าย

อภิปรายผล

หลักความเชื่อที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะเปา: วัฒนธรรมประเพณีการล่องสะเปาของชาวล้านนา จังหวัดลำปาง ซึ่งมีการส่งเครื่องอุปโภคบริโภคไปกับการล่องสะเปา และการถวายทานแด่พระสงฆ์ อุทิศไปให้ผู้ล่วงลับได้ สะท้อนให้เห็นถึงตัวตน แนวคิด ความเชื่อ และวิถีการดำเนินชีวิต ความเป็นมาของท้องถิ่นนั้น มีการปฏิบัติสืบต่อกันมาจนกลายเป็นเอกลักษณ์ มีความผูกพันกับความเชื่อและพระพุทธศาสนา จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ พบว่า การนับถือศาสนาของคนไทยเป็นเรื่องสำคัญที่จะหล่อหลอมให้สังคมไทยเป็นไปในแบบอย่างที่เราเรียก ได้ว่า “อย่างไทย” มีเอกลักษณ์เป็นไทย สังคมไทยเป็นสังคมพุทธหรือจะเรียกอารยธรรมไทยว่าเป็นอารยธรรมพุทธศาสนา ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมที่เนื่องด้วยพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องกำกับความคิดความอ่าน เป็นเครื่องบังคับพฤติกรรมของมนุษย์ ที่กล่าวเช่นนี้ อาจเพราะเห็นว่า ความเชื่อในหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา จะเป็นแรงจูงใจใฝ่รู้หลักธรรม อันนำไปสู่ความดีงามของชีวิต ซึ่งสอดคล้องกับการค้นพบของ รัวี ภาวิไล (2527: 6) ที่พบว่าพระพุทธองค์ทรงชี้แนะให้เราเชื่อมั่นในสมรรถภาพแห่งความเป็นมนุษย์ของเราเอง ที่จะหยั่งรู้ความเป็นจริงของโลก และชีวิตและบรรลุความดีงามสูงสุดได้โดยสติปัญญา ซึ่งเมื่อบรรลุถึงธรรมนั้นแล้ว ก็จะสามารถจัดปัญหาความทุกข์ทั้งปวงในชีวิตได้

อนึ่ง พิธีกรรมถวายสะเปา ชาวล้านนาเชื่อว่า เป็นการทำบุญตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาอย่างที่เรียกว่า “พระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน” ในลักษณะพุทธอิงพราหมณ์ กล่าวคือ ในการประกอบศาสนพิธี จะต้องมีการประกอบศาสนพิธีพราหมณ์เข้าเกี่ยวข้อง เช่น มีการอัญเชิญเทวดา การอ้อนวอนร้องขอความช่วยเหลือ และการมุ่งความศักดิ์ของพุทธมนต์ในการทำนมนต์ที่จะประพรมให้ตนพันทุกข์และรับโชคต่างๆ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (2541: 43-44) ที่ได้กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า ศรัทธามีลักษณะเป็นการยอมรับความรู้ของผู้อื่น ฝากความไว้วางใจในปัญญาของผู้อื่น ยอมฟังและอาศัยความรู้ผู้อื่นหรือแหล่งแห่งความรู้นั้นเป็นเครื่องชี้แนะตนเอง ถ้าผู้มีศรัทธารู้จักใช้ปัญญาของตนเป็นทุนประกอบไปด้วยศรัทธานั้นสามารถนำไปสู่ความสำเร็จปัญญาและการรู้ความจริงได้

หลักบุญกิริยาวัตถุ 3 ที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะเปา: การทำบุญถวายสะเปาตามความเชื่อของชาวลำปาง มีการทำบุญบริจาคทาน อุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ล่วงลับ และแก่ตนเองในกายภพหน้า โดยจัดทำสะเปาเป็นรูปเรือลำใหญ่ มีการสมทานศีล 5 เป็นเบื้องต้น การประกอบพิธี และมีการตั้งจิตอุทิศส่วนกุศลจากจัดทำสะเปา พร้อมด้วยข้าวของต่างๆ ให้แก่ผู้ล่วงลับ จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ พบว่า

การทำบุญด้วยการให้ เพื่อแบ่งปัน สงเคราะห์ สิ่งของต่อผู้อื่น การสละกิเลส เครื่องมัวหมองทางใจ จะทำให้การอยู่ร่วมกันในสังคมมีความสุข การรักษาศีลด้วยการรู้จักฝึกตนและวางตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผนกฎกติกาทางสังคม ตามความเหมาะสมต่อสถานภาพของตน รู้จักควบคุมตนไม่ให้ทำชั่ว รู้จักอ่อน น้อมถ่อมตนมีสัมมาคารวะ จะทำให้ชีวิตเกิดสันติสุข สังคมร่มเย็น การอบรมจิต(ภาวนา) ทำให้ได้พัฒนาตนเอง ให้มีจิตไม่หวั่นไหวตามสิ่งแวดล้อม มีปัญญารู้เท่าทันสิ่งที่เกิดขึ้นตามสภาพที่เป็นจริง ที่กล่าวเช่นนี้อาจเพราะเห็นว่า การทำบุญด้วยการให้ การรักษาศีลด้วยการฝึกตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผนทางสังคม การอบรมจิตใจให้รู้เท่าทันสิ่งที่เกิดขึ้นตามสภาพที่เป็นจริง เป็นหลักการสำคัญของคฤหัสถ์ที่ควรศึกษาและปฏิบัติ อันจัดอยู่ในบุญกิริยาวัตถุ 3 ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ลักษณะวัต ปาละรัตน์ (2563: 33-44) ที่พบว่า บุญกิริยาวัตถุ” เป็นหลักธรรมที่ นักศึกษาทุกคนในกลุ่มปฏิบัติเห็นว่า เป็นสิ่งที่ตนสามารถปฏิบัติได้และเคยชินจนเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน และเมื่อปฏิบัติแล้วก็ทำให้มีการพัฒนาตนทั้งทางกาย ทางจิต ทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น

หลักความกตัญญูที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะเปา: ประเพณีถวายสะเปาจึงเป็นงานที่เกิดมาจากความกตัญญูต่อบุคคลที่เป็นหลัก เนื่องจากผู้ที่เป็นเจ้าภาพคิดถึงบุญพการีที่ได้ทำคุณความดีกับตนมาก่อนจึงได้ตั้งจิตอุทิศบุญกุศลให้แก่ท่านเหล่านั้น ที่ล่วงลับไปแล้ว จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ พบว่า บุคคลผู้มีความกตัญญูเป็นคนดีและรักษาความดีไว้

ได้ เป็นผู้นำค้ำค้ำสมาคม ได้รับการยกย่องสรรเสริญ ความกตัญญูยังทำให้คนในสังคมช่วยเหลือกัน พึ่งพาอาศัยอยู่กันด้วยดี มีความร่มเย็นเป็นสุข ที่กล่าวเช่นนี้ อาจเพราะเห็นว่า ความกตัญญู เป็นเครื่องหมายของคนดี คนกตัญญู เมื่อได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่นแล้ว ย่อมไม่เนรคุณผู้ให้ความช่วยเหลือนั้น หากสังคมใดมีคนกตัญญูมากๆ สังคมนั้นจะอยู่ดีมีสุข ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุวรรณฐา ลิ้ม และ พระปลัดสมชาย ปโยโค (ดำเนิน) (2562: 424) ที่ได้พบว่า สังคมไทยให้ความสำคัญกับความกตัญญูทว่า เมื่อบุคคลได้รับความช่วยเหลือจากใครแล้ว ควรสำนึกในบุญคุณหาทางตอบแทน บุคคลที่ได้รับความช่วยเหลือแล้วไม่ตอบแทน หรือทำให้คนที่เคยช่วย เหลือเดือดร้อนจะถูกสังคมตำหนิว่าเป็นคนอกตัญญู ความกตัญญู จึงเป็นคุณสมบัติและสัญลักษณ์ของคนดี เป็นหลักถือปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของสัตบุรุษ คือ คนดี หรือคนในอุดมคติ

หลักสารานุกรมธรรม 6 ที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะเปา: ในการประกอบพิธีกรรมถวายสะเปา ของชาวล้านนาจังหวัดลำปาง ได้มีการร่วมกันหลายคนในการดำเนินการ จึงมีการรวมแรง รวมใจกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และให้เกิดยึดมั่นและกันตามแนวแห่งสารานุกรมธรรม 6 ประการ จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ พบว่า สารานุกรมธรรม 6 เป็นหลักธรรมที่จะเสริมสร้างความรู้สึกที่ดีให้เกิดขึ้นต่อกันและกันอยู่เสมอในยามที่ระลึกถึงกัน ซึ่งจะเป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความสามัคคีมีน้ำหนึ่งใจเดียวกันให้เกิดขึ้นด้วย หากสังคมใดต้องการที่จะเสริมสร้างความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้น ก็ควรที่จะต้องนำเอาหลักธรรมธรรมทั้ง 6 ประการ ไปใช้อยู่ตลอดเวลา ที่กล่าวเช่นนี้ อาจเพราะเห็นว่าสารานุกรมธรรม 6 อันประกอบด้วยเมตตากรรม เมตตาจักรกรรม เมตตาโมกกรรม สาธารณโภคีสีสสามัญญตา ทิฐีสสามัญญตา เป็นเสมือนบัญญัติ 6 ประการเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และทำให้คนในสังคมนั้นมีความปรารถนาดีต่อกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศิริพงษ์ อรุณเดชาชัย และคณะ (2560: 183-195) การขับเคลื่อนด้วยการเรียนรู้และปฏิบัติตามหลัก สารานุกรมธรรม ตามฐานคิดและคุณลักษณะ 6 ประการ สามารถสร้างภูมิคุ้มกันการดำเนินชีวิตให้ผู้คนพ้นจากความเสี่ยงที่มีผลกระทบเชิงลบ

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

จากการอภิปรายผลการวิจัย สามารถกำหนดโมเดล (Model) เป็นองค์ความรู้ที่ได้รับ ดังนี้

พิธีกรรมถวายสะเปา เป็นการประกอบพิธีส่งเครื่องอุปโภคบริโภค เช่น ห่อข้าวห่อน้ำและข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ไปยังผู้ล่วงลับ โดยการใส่เรือสำเภาเป็นยานพาหนะนำพาข้าวของเครื่องใช้ไปสู่สัมปรายภพ และถวายทานแด่พระสงฆ์ตามความเชื่อของคนไทย

ล้านนา จังหวัดลำปาง ซึ่งการประกอบพิธีกรรมนี้แต่ละปี ผู้ร่วมงานแต่ละคนได้มีพฤติกรรมที่แสดงออกมา ดังนี้

1) ความเชื่อแนวพุทธแบบชาวบ้าน คือเชื่อพิธีกรรมที่ทำตามกันมาภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน เช่น พิธีส่งเครื่องอุปโภคบริโภค เช่น ห่อข้าวห่อน้ำและข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ไปยังผู้ล่วงลับ โดยการใส่เรือสำเภาเป็นยานพาหนะ เชื่อว่า เป็นการให้ทานแก่ผู้ล่วงลับ เป็นต้น

2) การปฏิบัติในหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 การประกอบพิธีกรรมถวายสะเปา ผู้เข้าร่วมพิธี ได้มีการสมทานศีล 5 เป็นเบื้องต้น มีการถวายทานแด่พระสงฆ์ ส่งเครื่องอุปโภคบริโภคเพื่อให้ถึงผู้ล่วงลับ และมีการตั้งจิต (ภาวนา) อุทิศบุญกุศลที่ทำแล้วนี้ให้แก่ผู้ล่วงลับ

3) หลักความกตัญญูกตเวทิตี แรงจูงใจของคนไทยล้านนา จังหวัดลำปางที่ผลักดันให้ประกอบพิธีกรรมถวายสะเปา ก็คือ การระลึกถึงคุณความดีของบุพพการี และผู้ที่เคยอนุเคราะห์ช่วยเหลือตนที่ได้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งถือความเป็นผู้มีมีความกตัญญู

4) การยึดหลักสาราณียธรรม 6 การประกอบพิธีกรรมถวายสะเปา คนในพิธีมีความสามัคคี ปรารถนาดีต่อกัน มีความคิดเห็นร่วมกัน ช่วยเหลือกัน และมีความเคารพนับถือกันและกัน ซึ่งสอดคล้องกับหลักสาราณียธรรม 6

สรุป

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะเปาในจังหวัดลำปาง เป็นการศึกษาเชิงเอกสารและเชิงคุณภาพ ทำให้ผู้วิจัยได้รับทราบข้อเท็จจริงที่ปรากฏและสามารถถอดบทเรียนจากพิธีกรรมดังกล่าวได้ จะเห็นได้ว่า พิธีกรรมถวายสะ

เปาของจังหวัดลำปางนั้นมีความเกี่ยวข้องกับหลักคิดในทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก จนอาจกล่าวได้ว่า พิธีกรรมนี้ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาอย่างสมบูรณ์แบบ หลักธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมนี้เป็นหลักธรรมที่สะท้อนให้เห็นตัวตนของชาวลำปาง โดยเฉพาะความกตัญญูกตเวทิต่อบุคคลและต่อธรรมชาติ รวมไปถึงยังสามารถสร้างความสามัคคีของชุมชนให้เกิดขึ้นได้อีกด้วย และสมควรแก่การอนุรักษ์ประเพณีนี้ให้ยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

สถาบันการศึกษาควรนำองค์ความรู้ที่ได้จากงานชิ้นนี้ไปบูรณาการกับรายวิชาทางพระพุทธศาสนา หรือรายวิชาวัฒนธรรมท้องถิ่น ปลูกฝังเด็ก เยาวชนให้มีความรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ผ่านพิธีกรรมเพื่อถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจหลักธรรมให้มากขึ้น

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมถวายสะเปาในจังหวัดลำปาง ตามที่ได้นำเสนอมีบางประเด็นที่ไม่ได้นำเสนอโดยละเอียด ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าศึกษาเพิ่มเติม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในพิธีกรรมถวายสะเปา เช่น ควรศึกษาวิเคราะห์ ค่านิยมของการทำบุญถวายสะเปากับบริบทในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

บรรณานุกรม

- พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). (2541). *พุทธธรรม*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ไพโรจน์ ไชยเมืองชื่น. (มปป.). *ล่องสะเปา : ร่องรอยของประเพณีในอดีต*. ลำปาง : เมื่อหัวหนึ่งศตวรรษ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ระวี ภาวิไล. (2527). *การศึกษาเพื่ออยู่เย็นเป็นสุข และบทความอื่นๆ*. เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์.
- ลักษณะวัต ปาละรัตน์. (2563). “การใช้หลักศาสนธรรมในพระพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาตน: กรณีศึกษานักศึกษาที่เข้าเรียนวิชาพระพุทธศาสนาเบื้องต้น มหาวิทยาลัยรามคำแหง”. *วารสารวิจัยรามคำแหง มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*. 23 (2) : 33-44.

ศิริพงษ์ อรุณเดชาชัย และคณะ. “สถานีสาราณียธรรม: พื้นที่บ่มเพาะความรู้ชุมชน”.

วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม. 11 (1) : 183-195.

สุวรรณฐา ลิ้ม และ พระปลัดสมชาย ปโยโค (ดำเนิน). (2562). “แนวทางส่งเสริมกตัญญู

กตเวทีในสังคมไทย”.*วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*. 7 (2) : 424.

หน่านเต้จา. (2517). *ประเพณีล้านนาไทยและพิธีกรรมต่างๆ*. เชียงใหม่ : ประเทืองวิทยา.

ศึกษาวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของฆราวาสที่บรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา An Analytical Study of the Environment of Fully Enlightened Layman in Buddhism

พระค่าน้อย จนทสาโร (จันทร์จาง)

Phra Kumnoi Candasaro (Janjang)

วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Lamphun Collage, Mahachulalongkarnrajavidyalaya University

Email: kumnoimcu@gmail.com

Received: 2024-06-12

Revised: 2024-06-24

Accepted: 2024-06-26

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาความเป็นมาของฆราวาสที่บรรลุธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และ 2) เพื่อวิเคราะห์สภาพแวดล้อมที่ทำให้ฆราวาสบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา ผลการวิจัย พบว่า

การบรรลุธรรมเป็นกระบวนการเจริญปัญญาเพื่อรู้แจ้งอริยสัจ 4 และตรัสรู้ธรรมประเภทของการบรรลุธรรม แบ่งเป็น 4 ประเภท คือ โสดาบัน สกทาคามี อนาคามี และอรหันต์ ในครั้งพุทธกาล มีฆราวาสที่บรรลุธรรมดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อาทิ พระเจ้าสุทโธทนะ พระเจ้าพิมพิสาร อนุภินทิกเศรษฐี นางวิสาขามหาอุบาสิกา จิตตคหบดี และอุคคตเศรษฐีฆราวาส แต่ละบุคคลมีลักษณะการบรรลุธรรมแต่ละประเภทแตกต่างกันไปตามบุญบารมีที่สั่งสมมาแต่อดีตชาติและปัจจุบันชาติที่บรรลุธรรมส่วนหลักธรรมที่ทำให้บรรลุธรรม ประกอบด้วยหลักอริยสัจ 4 และหลักสังโยชน์

สำหรับวิเคราะห์สภาพแวดล้อมที่ทำให้ฆราวาสบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา พบว่า สภาพแวดล้อมภายใน คือฆราวาสที่บรรลุธรรมได้ต้องไม่มีกรรมหนัก ไม่มีกิเลส ไม่มีวิบาก และต้องมีศรัทธา มีฉันทะ และมีปัญญา ส่วนสภาพแวดล้อมภายนอกที่ทำให้ฆราวาสบรรลุธรรม คือ ด้านการเมืองและกฎหมายนั้น ในสมัยพุทธกาล ไม่มีกฎหมายในการห้ามการนับถือศาสนา จึงเป็นการง่ายที่ฆราวาสจะเข้าถึงพุทธศาสนา และด้วยมีเศรษฐกิจที่ดีที่ช่วยส่งเสริมให้มีเวลาแสวงหาทางแห่งปัญญารวมถึงสังคมและวัฒนธรรม แม้จะถูกอิทธิพลความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ครอบงำ แต่พระพุทธองค์พยายามที่จะปฏิบัติและปฏิรูปและมุ่งเน้นด้านความรู้และความประพฤติที่จะเป็นตัวกำหนดวรรณะบุคคล ไม่ใช่เพราะชาติ

ตระกูลหรือถิ่นกำเนิด และความรู้ความประพฤติ วิธีปฏิบัติของบุคคลเท่านั้นที่ทำให้
ฆราวาสบรรลุธรรมได้

คำสำคัญ : ฆราวาส, บรรลุธรรม, พระพุทธศาสนา

Abstract

The research study aims to address two main objectives: 1) to study the historical emergence of fully enlightened laymen as depicted in the Tipitaka, and 2) to analyze the environmental conditions conducive to the attainment of enlightenment among layman in Buddhism. The research findings reveal that the process of attaining enlightenment is a cultivation of wisdom for understanding the Four Noble Truths and realizing the Dhamma. This attainment is classified into four categories: Sotapanna, Sakadagami, Anagami, and Arahat. In the time of Buddha, there were laymen who achieved these stages of enlightenment as described in the Tipitaka. Such individuals included King Suddhodana, King Bimbisara, Anathapindika, Visakha Upasika, Cittagahapati upasaka, and Ugga householder. Each individual's path to enlightenment varied based on their past and present karmic conditions and their commitment to the main principles, which include the Four Noble Truths and Samyojana principles.

Regarding the analysis of the environmental factors conducive to the attainment of enlightenment, it was found that the internal environment required for a layman to attain enlightenment includes abstaining from heavy karma, desire, and retribution, while cultivating saddha, chanda, and pañña. The external environmental factors include the political and legal aspects. In the Buddha's time, there were no laws restricting religious practices, making it easier for laymen to access Buddhism. Additionally, a favorable economic environment supported the pursuit of knowledge, along with societal and cultural aspects. Despite the influence of superstitious beliefs, the Buddha aimed to reform and emphasizes knowledge and conduct as determinants of one's spiritual progress, irrespective of one's lineage, caste, or place of birth. It is the combination of knowledge and

conduct, the individual's way of life that enables laymen to attain enlightenment.

Keywords: layman, enlightenment, Buddhism

บทนำ

พระพุทธศาสนาถือว่าสรรพสัตว์ทั้งปวงมีความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เหมือนกันหมด เป็นสามัญลักษณะที่ทุกสิ่งจะต้องได้รับเสมอเหมือนกัน แต่ที่มนุษย์ได้รับการยอมรับว่าเป็นสัตว์ประเสริฐเพราะสามารถพัฒนาศักยภาพของตนเองให้อยู่เหนือธรรมชาติได้ สามารถฝึกฝนได้ และต้องฝึก แม้แต่จะเป็นพระพุทธเจ้าได้ก็เพราะการฝึก จึงมีหลักการสำคัญที่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐด้วยการฝึก (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2540 : 13) คือ การพัฒนาจิตวิญญาณของตนให้หลุดพ้นจากความทุกข์ ที่จะต้องได้รับเรื่อยไปตราบไต่ที่ยังเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร มนุษย์ที่สามารถพัฒนาจิตให้หมดกิเลส นั่นจึงเป็นผู้ประเสริฐที่สุด (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 25 ข้อ 321 : 133) เรียกว่า อริยบุคคล คือบุคคลที่ประเสริฐสุดกว่าบุคคลทั่วไป พุทธศาสนาไม่ได้แบ่งชั้น วรรณะ เพศ วัย ชาติ ศาสนาใด ในการบรรลุธรรม พระพุทธศาสนาถือว่า มนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่จะพัฒนาจนหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ ดังพุทธพจน์ว่า “บุคคลเป็นคนเลวเพราะชาติก็หาไม่ เป็นผู้ประเสริฐเพราะชาติก็หาไม่ เป็นคนเลวเพราะการกระทำ เป็นผู้ประเสริฐก็เพราะการกระทำ” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 15 ข้อ 136 : 531) ด้วยเหตุนี้มนุษย์ทุกคนจึงสามารถเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาได้

เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือการบรรลุธรรมถึงพระนิพพาน เป็นสภาวะที่รู้แจ้งแทงตลอดในอริยสัจ 4 ทำให้เข้าใจเรื่องของชีวิตอันตกอยู่ในกฎแห่งไตรลักษณ์ ซึ่งได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ผู้ที่ได้บรรลุธรรม ท่านเรียกว่า พระอริยบุคคล การที่จะได้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลนั้น ต้องอาศัยหลักธรรมหลายประการประกอบกัน ตามหลักพุทธศาสนาเถรวาทมีการปฏิบัติเพื่อดำเนินไปสู่การบรรลุธรรม กำหนดเป็นแนวทางใหญ่ๆ ไว้ 2 ทางนั้น คือ ผู้ปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสงบของจิตหรือเพื่อความสงบของกิเลสเป็นความหลุดพ้นได้อย่างชั่วคราวเรียกว่า สมถกัมมัฏฐาน ผู้ปฏิบัติเพื่อให้เกิดความสิ้นไปแห่งอาสวกิเลส โดยเห็นตามความเป็นจริงในชั้น 5 พิจารณาชั้น 5 จนเห็นไตรลักษณ์ คลายอุปาทาน ปล่อยวางความยึดมั่นในชั้น 5 ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง เรียกว่า วิปัสสนากัมมัฏฐาน ใน 2 แนวทางนี้มีจุดมุ่งหมายต่างกันแต่อาจจะเป็นเครื่องสนับสนุนกันได้ อริยบุคคลหรือการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนานั้นมีลำดับขั้นหรือประเภทที่แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ (พระมหาสมเจต สมจารี, 2559 : 151-165)

1. พระโศดาบัน หมายถึง ผู้เข้าถึงกระแสธรรม ผู้แรกถึงกระแสธรรม (คือ อริยมรรค) ผู้ได้บรรลุโศดาปัตติผลแล้วด้วยการละสังโยชน์เบื้องต่ำ 3 ประการได้ คือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา และสัสสัพพตปรามาส

2. พระสภิกาคามี แปลว่า ผู้กลับมาเพียงครั้งเดียว ที่เรียกว่า “ผู้กลับมาเพียงครั้งเดียว” หมายถึง พระสภิกาคามีจะเกิดในกามาวจรภพอีกเพียงครั้งเดียวเท่านั้นก็จะถึงพระนิพพาน ผู้ได้บรรลุสภิกาคามีผล คือ ผู้ที่ละสังโยชน์เบื้องต่ำ 3 ประการแรกได้เช่นเดียวกับ พระโศดาบัน อีกทั้งทำสังโยชน์เบื้องต่ำอีกสองประการที่เหลือให้เบาบางลงด้วย คือ กามราคะและปฏิกิเลส

3. พระอนาคามี แปลว่า ผู้ไม่มาเกิดอีก หมายความว่า จะไม่กลับมาเกิดในกามาวจรภพอีก แต่จะเกิดในพรหมโลกอีกเพียงครั้งเดียว แล้วจะนิพพานจากพรหมโลกนั้นเลย เป็นผู้ละสังโยชน์เบื้องต่ำ (โอรัมภาคิยสังโยชน์) ทั้ง 5 ประการได้แล้ว ยังเหลือสังโยชน์เบื้องสูง (อุทัมภาคิยสังโยชน์) อีก 5 ประการ คือ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ และอวิชชา

4. พระอรหันต์ คือ ผู้สำเร็จธรรมวิเศษสูงสุดในพระพุทธศาสนา พระอริยบุคคลชั้นสูงสุด สามารถละสังโยชน์ได้ครบ 10 ประการ

แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะสนับสนุนการออกบวชเป็นพระภิกษุเป็นอุดมเพศ มีเป้าหมายมุ่งตรงเพื่อการกระทำให้ถึงที่สุดแห่งกองทุกข์ ดังปรากฏในพระดำรัสประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาว่า “เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 4 ข้อ 18 : 25) และจากการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระองค์ทำให้มีผู้ออกบวชตามและบรรลุดุธรรมในระดับต่างๆ จนถึงพระอรหันต์เป็นจำนวนมาก ต่อมาได้มีการอุปสมบทให้แก่สตรี เรียกว่า ภิกษุณี ด้วยทรงมีพระเมตตาในเหตุผลว่า “มาตุคามออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศไว้ สามารถทำให้แจ้งโศดาปัตติผล สภิกาคามีผล อนาคามีผล หรืออรหันต์ผล” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 7 ข้อ 402 : 314) ได้ ต่อมาทั้งพระภิกษุและภิกษุณีต่างเป็นกำลังหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคงและเจริญรุ่งเรือง

แต่จากคัมภีร์พระไตรปิฎกเถรวาทพบว่า การบรรลุดุธรรมในพระพุทธศาสนานั้น ไม่ได้มีเฉพาะแต่พระภิกษุและภิกษุณีเท่านั้น ยังมีอุบาสกอุบาสิกาที่ครองเพศฆราวาสแต่ได้บรรลุดุธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีตั้งแต่ระดับโศดาบันจนถึงพระอรหันต์ เช่น กรณีของสันตติมหาอำมาตย์ ซึ่งเป็นอำมาตย์ในกรุงสวตตี แคว้นโกศล ได้บรรลุดุธรรมชั้นอรหันต์ ขณะที่เป็นฆราวาส กรณีของพระเจ้าสุทโธทนะได้สดับรับฟังพระธรรมเทศนา ทรงเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนาได้บรรลุดุธรรมชั้นอรหันต์ในพรรษาที่ 5 ของพระพุทธเจ้า กรณีของนางวิสาขาหมหาอุบาสิกาที่ได้บรรลุโศดาบันขณะอายุได้ 7 ขวบ เป็นต้น จึงเป็นที่น่าสนใจว่า

แม้เพชรฆราวาสจะไม่จัดเป็นอุตมเพศ แต่ก็สามารถบรรลุธรรมตั้งแต่ขั้นต้นจนถึงขั้นสูงคือ อรหันต์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้ ซึ่งไม่มีความแตกต่างจากการออกบวชเป็นพระภิกษุหรือภิกษุณี ฆราวาสที่ถือว่าเป็นเพศที่คับแคบสามารถบรรลุธรรมได้อย่างไร อะไรคือความแตกต่างของการบรรลุธรรมระหว่างฆราวาสและนักบวช ประกอบกับแนวคิดเรื่องฆราวาสบรรลุธรรมเป็นประเด็นที่กำลังได้รับความสนใจในฝ่ายเถรวาท เพราะมีฆราวาสอ้างตนว่าเป็นผู้บรรลุธรรม สร้างความสงสัยแก่พุทธศาสนิกชนในยุคปัจจุบันเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะทำการศึกษาเกี่ยวกับความเป็นมาของฆราวาสที่บรรลุธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก รวมทั้งวิเคราะห์ถึงสภาพแวดล้อมที่ทำให้ฆราวาสบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาและสัมมาปฏิบัติสืบไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของฆราวาสที่บรรลุธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์สภาพแวดล้อมที่ทำให้ฆราวาสบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เอกสารหลักที่ใช้คือพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 ซึ่งมีวิธีการดำเนินการวิจัยตามกรอบของการศึกษา ดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก รวมถึงอรรถกถาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา ทั้งด้านความหมาย ประเภท และลักษณะของการบรรลุธรรม และฆราวาสที่บรรลุธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พร้อมทั้งศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารและตำราทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง
2. รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ คือส่วนที่เป็นงานนิพนธ์ต่างๆ ไป รวมทั้งเอกสารงานวิจัย บทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้
3. วิเคราะห์ข้อมูลการบรรลุธรรมของฆราวาสที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยแยกออกเป็น 4 ประเด็นหลัก คือ 1) แนวคิดเรื่องการบรรลุธรรม 2) ฆราวาสที่บรรลุธรรมในพระไตรปิฎก 3) กระบวนการบรรลุธรรม และ 4) วิธีแห่งการบรรลุธรรมของฆราวาส
4. นำข้อมูลทั้งหมดมาศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เรียบเรียงและเขียนงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยเฉพาะการนำเสนอวิธีแห่งการบรรลุธรรมของฆราวาส โดยปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ แล้วปรับปรุงแก้ไขเพื่อความถูกต้อง
5. เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ความเป็นมาของขราวาสที่บรรลุนิพพานที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

การบรรลุนิพพาน หมายถึง กระบวนการเจริญปัญญาเพื่อรู้แจ้งอริยสัจ 4 และตรัสรู้ธรรม เป็นการทำความเข้าใจและปฏิบัติตามหลักธรรมในระดับต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ระดับความเข้าใจหลักธรรมในระดับเบื้องต้นจนถึงระดับที่สูงขึ้นในการนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตเพื่อเอาชนะกิเลสและหลุดพ้นจากทุกข์ และในที่สุดแล้ว การบรรลุนิพพานในระดับอริยบุคคลผู้ปราศจากมลทินและสามารถหลุดพ้นวิภวสังสารได้ (พระมหาสมเจต สมจารี, 2561 : 43)

ในพระพุทธศาสนาเรียกผู้ที่บรรลุนิพพานว่าเป็นพระอริยบุคคล แปลว่า ผู้ห่างไกลจากกิเลส (สินชัย วงษ์จันทง, 2548 : 7) ซึ่งจำแนกออกเป็น 4 ประเภทตามระดับภูมิธรรมที่บรรลุโดยมีเกณฑ์การพิจารณาที่เรียกว่าการละสังโยชน์ คือ

1) ระดับโสดาบัน ระดับนี้เข้าสู่มรรคผลนิพพานและสมบูรณ์ในศีลแล้ว ทำได้พอประมาณในด้านสมาธิและปัญญา ละสังโยชน์ 3 ประการคือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาสได้เด็ดขาด รู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอินทรีย์ 6 ประการ พระอริยบุคคลขั้นนี้ระดับมรรค เรียกว่า โสดาปัตติมรรค ระดับผลเรียกว่า โสดาปัตติผล มี 3 ประเภท คือ เอกพีชี โกลังโกละ และสัตตักขัตตุปรมะ พระโสดาบันทั้ง 3 ประเภทนี้ มีกำลังแห่งศีลบริบูรณ์เสมอกัน แตกต่างกันเฉพาะกำลังแห่งสมาธิและปัญญา ทำให้ระยะเวลาในการเวียนว่ายในวัฏฏะแตกต่างกันจนกว่าจะบรรลุถึงขั้นอรหัตผล ทั้งนี้เพราะมีอินทรีย์หรือปฏิปทาไม่เสมอกันนั่นเอง

2) ระดับสกทาคามี พระสกทาคามี คือ ผู้กลับมาเกิดในโลกนี้อีกเพียงครั้งเดียวก็จะบรรลุถึงพระนิพพาน เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในศีล ทำได้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำได้พอประมาณในปัญญา ละสังโยชน์ 3 ประการคือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาสได้เด็ดขาด และทวาราคะ โทสะ และโมหะให้เบาบางลง (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 23 ข้อ 12 : 457) พระอริยบุคคลขั้นนี้ ระดับมรรคเรียกว่า สกทาคามีมรรค ระดับผลเรียกว่า สกทาคามีผล

3) ระดับอนาคามี คือผู้จะปรินิพพานในที่สุด ไม่เวียนกลับมาอีก เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในศีล ทำได้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำได้พอประมาณในปัญญา ละสังโยชน์เบื้องต้น 5 ข้อคือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะและปฏิฆะได้เด็ดขาด พระอริยบุคคลขั้นนี้ ระดับมรรคเรียกว่า อนาคามีมรรค ระดับผลเรียกว่า อนาคามีผล (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 14 ข้อ 144 : 183)

4) ระดับอรหัตต์ คือ ผู้ควรแกทักขิณาหรือการบูชาพิเศษหรือผู้หักกาแห่งสังสารจักรได้แล้ว ผู้ห่างไกลกิเลสแล้ว เป็นผู้ลอยบาปข้ามถึงฝั่งดำรงอยู่นบนก ผู้ไม่มีความลับในเรื่องทำบาป (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548 : 1267) เป็นผู้สิ้นกิเลสอาสวะทั้งปวง เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในสิกขาทั้ง 3 คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ละสังโยชน์ได้ทั้ง 10 ข้อ

ได้สิ้นเชิง พระอริยบุคคลชั้นสูงสุดนี้ ระดับมรรคเรียกว่า อรหัตมรรค ระดับผลเรียกว่า อรหัตผล

ในครั้งพุทธกาล มีฆราวาสที่บรรลุดุธรรมดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อาทิ พระเจ้าพิมพิสาร อนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขามหาอุบาสิกา จิตตคหบดี อุคคหเศรษฐี ฆราวาส และพระเจ้าสุทโธทนะ แต่ละบุคคลมีลักษณะการบรรลุดุธรรมแต่ละประเภทแตกต่างกันไปตามบุญบารมีที่สั่งสมมาแต่อดีตชาติและปัจจุบันชาติที่บรรลุดุธรรม ดังเช่น

1) พระเจ้าพิมพิสาร (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 4 ข้อ 60 : 73) บรรลุดุธรรมจากการที่พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องอริยสัจ 4 ความจริงของสรรพสิ่งให้สดับ พระเจ้าพิมพิสารและบริวารได้เจริญวิปัสสนาพิจารณาตามพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงในที่สุดเกิดความรู้แจ้งและบรรลุดุธรรมในที่สุด

2) อนาถบิณฑิกะ บรรลุดุธรรมหลังจากได้ฟังพระธรรมเทศนาเรื่องอนุปพุททิกถาและอริยสัจ 4 แล้วได้ตั้งใจปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนากรรมฐาน พิจารณาตามพระธรรมเทศนาไม่นานก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล (อมกร แซ่ฟอง, 2560 : 60)

3) นางวิสาขาได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าครั้งแรกในขณะที่มีอายุเพียง 7 ขวบเท่านั้น และสันนิษฐานว่าธรรมที่พระพุทธเจ้าเทศนาคงจะเป็นอนุปพุททิกถา นางวิสาขาบรรลุเป็นพระโสดาบัน (พระธรรมปิฎก, 2546 : 371)

4) จิตตคหบดีได้บรรลุโสดาบันจากพระมหานามะเถระตามอรรถกถาเพราะฟังธรรมสหายตนวิภังค์เท่ากับได้บรรลุโสดาปัตติผล ต่อมาได้ฟังธรรมเรื่องเดียวกับพอกจิตให้ละเอียดสุขุมเข้าไปอีก จากการฟังพระธรรมเสนาบดีสารีบุตร ท่านได้แสดงธรรมสหายตนวิภังค์โดยย่อเท่านั้นจิตคหบดีก็ได้บรรลุพระอนาคามี (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 6 ข้อ 33 : 65)

5) อุคคคฤหบดีอุบาสก ได้สดับฟังพระธรรมเทศนา ได้ปัญญาจักขุ บรรลุโสดาปัตติผล เป็นพระโสดาบัน และต่อมาไม่นานได้ตั้งใจฝึกจิตจนได้บรรลุพระอนาคามีผล เป็นพระอนาคามีเป็นลำดับ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 20 ข้อ 250 : 31)

6) พระเจ้าสุทโธทนะ บรรลุดุธรรมเป็นขั้นตอนต่อเนื่องตั้งแต่ในระดับโสดาปัตติผล ด้วยการฟังธรรมความไม่ควรประมาทในโภชนะ ต่อมาได้ฟังธรรมแล้วบรรลุสกทาคามีผล และได้สดับมหาธรรมपालชาดกจึงบรรลุอนาคามีผลในวันต่อมา และเมื่ออาพาธได้ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าถึงความเป็นอนิจจังของสังขาร จึงสำเร็จเป็นอรหันต์ก่อนปรินิพพาน 7 วัน

หลักธรรมที่ทำให้บรรลุดุธรรม ประกอบด้วยหลักสังโยชน์ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 24 ข้อ 13 : 21) และหลักอริยสัจ 4 (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 19 ข้อ 1083 : 598-600) โดยในหลักสังโยชน์นั้นจัดเป็นกิเลสที่ผูกมัดจิตใจคนไว้กับทุกข์ ทำให้ไม่สามารถบรรลุดุธรรมได้คือ 1) สักกายทิฎฐิคือความเห็นแก่ฉันท์ 5 ของตนเอง 2) วิจิกิจจา

คือความลังเลสงสัยในเรื่องต่างๆ 3) สีสัพทปราคาสคือความยึดถือในศีลอย่างงมงาย เชื่อถือโชคกลางหรือพิธีกรรมต่างๆ 4) กามราคาคือความยินดีในกามคุณ 5) มีรูป เสียง กลิ่น รส และโผฏฐัพพะ 5) ปฏิฆะคือความกระทบกระทั่งทางใจทำให้ไม่สบายใจ 6) รูปราคาคือ ความติดใจในรูปธรรม 7) อรูปราคาคือความติดใจในอรูปธรรม 8) มานะคือความถือตัวว่า ดีกว่าหรือเลวกว่าคนอื่น 9) อุทธัจจะคืออารมณ์ฟุ้งซ่าน 10) อวิชชา คือความไม่รู้แจ้งใน อริยสัจ 4 บุคคลที่บรรลुरुธรรมต้องละซึ่งสังโยชน์นี้ ส่วนหลักอริยสัจ 4 เป็นหลักธรรมสำคัญ ที่ครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา ทำให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงความเป็นอริยะ มี 4 ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

2. วิเคราะห์สภาพแวดล้อมที่ทำให้ฆราวาสบรรลुरुธรรมในพระพุทธศาสนา

ในพระไตรปิฎก ได้ระบุถึงบุคคลที่สามารถบรรลुरुธรรมได้ และอภัพบุคคล คือ บุคคลที่ไม่สามารถบรรลुरुธรรมได้ เพราะไม่มีธรรมเป็นเครื่องกั้น ซึ่งคือ กรรม กิเลส วิบาก ไม่มีศรัทธา ไม่มีฉันทะ มีปัญญาทรมาน ส่วนบุคคลที่สามารถบรรลुरुธรรมได้เพราะไม่มีธรรม 6 ประการนี้

สภาพแวดล้อมเป็นอีกปัจจัยที่ทำให้ฆราวาสบรรลुरुธรรมในพระพุทธศาสนา เมื่อ จัดแบ่งออกเป็นสภาพแวดล้อมภายในและภายนอกของฆราวาส สภาพแวดล้อมภายใน กำหนดจากธรรมที่ไม่เป็นเครื่องกั้นในการบรรลुरुธรรม ส่วนสภาพแวดล้อมภายนอก ได้แก่ สภาพแวดล้อมด้านการเมืองและกฎหมาย สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อม ทางสังคมและวัฒนธรรม จากการวิเคราะห์พบว่า

1) วิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในที่ทำให้ฆราวาสบรรลुरुธรรม พบว่า

(1) ด้านกรรม กรรมที่ขัดขวางการบรรลुरुธรรม คือ กรรมหนัก หรืออนันตริย ธรรม การสิ้นไปแห่งกรรมคือการดับกรรมด้วยอริยมรรคมีองค์ 8 เมื่อกรรมสิ้นสุดลงจึงจะ สามารถบรรลुरुธรรมได้ ดังนั้น ฆราวาสที่บรรลुरुธรรมได้คือผู้ที่ไม่มียกรรมหนัก (พระมหานันท อนุตตโร (อันวิเศษ), 2564 : 124-126)

(2) ด้านกิเลส ความเป็นผู้มีความเห็นผิด ผู้ที่สามารถบรรลुरुธรรมได้นั้น ต้องละ จากกิเลส ด้วยการใช้ความเพียรในการปฏิบัติวิปัสสนาให้ได้ญาณทัสสนะ หรือเพื่อให้บรรลुरु ธรรม (ปิ่น มุกข์กันต์, 2535 : 203)

(3) ด้านวิบาก คือ บุคคลที่เกิดไม่สมประกอบ หรือบุคคลที่มีวิบากของกรรม ไม่ มีปัญญาจึงไม่สามารถบรรลुरुธรรมได้ ดังนั้น ฆราวาสที่บรรลुरुธรรมได้นั้น วิบากได้ถูกตัดให้ ขาดลง ดังเช่นกรณีของพระเจ้าพิมพิสาร ที่ต้องเกิดชาติใช้วิบากในหลายภพชาติก่อนจะได้ บรรลुरुธรรม (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 35 ข้อ 822 : 443)

(4) ด้านศรัทธา หรือความเชื่อมั่น ชาวราสที่บรรลุดุธรรมมีความเชื่อในปัญญาของพระพุทธเจ้าว่าสามารถนำพาไปสู่การบรรลุดุธรรมได้ ดังที่ นางวิสาขา มีความเชื่อและศรัทธาต่อพระพุทธเจ้า จึงได้ไปฟังธรรมเทศนาแล้วบรรลุด้วยธรรมอนุพุททิกกา

(5) ด้านฉันทะ ความหมายในทางกุศลธรรม คือความอยากทำดี อยากทำบุญอยากเข้าถึงนิพพาน ชาวราสที่บรรลุดุธรรมได้นั้น เป็นผู้ที่มีฉันทะ คือมีความอยากที่จะบรรลุดุธรรม จึงตั้งมั่นทำความดีตั้งแต่ในอดีตชาติล่วงถึงชาติที่บรรลุดุธรรม ดังเช่น อนาถปิณฑิกเศรษฐี ที่หมั่นมุ่งทางกุศลจนส่งผลให้บรรลุดุธรรมในที่สุด (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546 : 486-489)

(6) ด้านปัญญา แปลว่า ความรู้ ความเข้าใจ เกิดการหยั่งรู้ร้อยสัจ 4 การเกิดขึ้นของปัญญาตามหลักของพระพุทธศาสนาเกิดได้ 3 ทางคือ (1) สุตมยปัญญา คือปัญญาที่เกิดจากการฟัง (2) จินตามยปัญญา คือ ความรู้ที่สำเร็จจากการใช้ความคิดวิเคราะห์ (3) ภวานามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดจากการภาวนา ในชาวราสที่บรรลุดุธรรมล้วนเป็นผู้มีปัญญาที่เกิดจากการฟัง และคิดวิเคราะห์ นำไปปฏิบัติด้วยการภาวนา จึงทำให้บรรลุดุธรรมได้

2) วิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอกที่ทำให้ชาวราสบรรลุดุธรรม พบว่า

(1) สภาพแวดล้อมด้านการเมืองและกฎหมาย ในสมัยพุทธกาล ไม่มีกฎหมายในการห้ามการนับถือศาสนา จึงเป็นการง่ายที่ชาวราสจะเข้าถึงพุทธศาสนา ด้วยการมีเสรีภาพในการเลือกนับถือศาสนา และในผู้ที่มีปัญญา ประพฤติดี สังสมบุญกุศลในหลายภพชาติย่อมสามารถบรรลุดุธรรมได้

(2) วิเคราะห์สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ พระพุทธเจ้ามองการพัฒนาเศรษฐกิจมีความสำคัญ การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจกับการพัฒนาจริยธรรมและศีลธรรมควบคู่กันไป เพราะชีวิตมนุษย์มีองค์ประกอบของร่างกายและจิตใจ การมีความพร้อมทั้งทางกายและใจนั้น ย่อมมีความสุขสงบเกิดขึ้น เมื่อบุคคลมีความสุข สงบ ย่อมแสวงหาคนทางแห่งปัญญา ซึ่งคือทางหลุดพ้นจากทุกข์ ดังนั้น การที่ชาวราสมีเวลาและโอกาสที่เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อฟังพระธรรมเทศนา ทำให้เชื่อได้ว่า ให้ความสำคัญกับการแสวงหาปัญญาเพื่อความหลุดพ้น ซึ่งหากพิจารณาถึงปัจจุบัน ผู้ที่ดิ้นรนทำมาหากินย่อมไม่มีเวลาที่จะเข้าวัดฟังพระธรรมเทศนา ไม่เห็นถึงความจำเป็นในสิ่งที่ยังจำเป็นต้อง ไม่ได้ มองเห็นแต่เรื่องการทำมาหากินเพื่อความอยู่รอดของชีวิตในปัจจุบันเท่านั้น ดังนั้น การมีชาวราสที่สามารถบรรลุดุธรรมได้ในสมัยพุทธกาลย่อมแสดงได้ชัดว่า มีสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจที่ดีที่ช่วยส่งเสริมให้มีเวลาแสวงหาทางแห่งปัญญา ดังเช่น อนาถปิณฑิกเศรษฐี และนางวิสาขา อุบาสิกา

(3) สภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม สภาพสังคมในสมัยพุทธกาลถูกอิทธิพลความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ครอบงำไว้ได้เป็นส่วนใหญ่ พราหมณ์จึงเป็นกลุ่มวรรณะที่กุมอำนาจทางด้านความคิด การศึกษา การเมือง สังคม การปกครองและเศรษฐกิจ รวมทั้งประเพณีวัฒนธรรมไว้ พระพุทธองค์พยายามที่จะปฏิวัติและปฏิรูปสังคมจากแนวความเชื่อที่ผิดพลาดนี้ พระองค์ได้ตรัสสรุปพระธรรมเทศนา โดยมุ่งไปที่ความรู้และความประพฤติเท่านั้นที่จะเป็นตัวกำหนดวรรณะบุคคลไม่ใช่เพราะชาติตระกูลหรือถิ่นกำเนิด ดังนั้น ฆราวาสที่บรรลุนิพพาน อาทิ พระเจ้าพิมพิสาร นางวิสาขา จิตตคหบดี อุคคหเศรษฐี อนุตตปิณฑิกเศรษฐี ก็ล้วนเป็นผู้มั่งมี แต่ได้บรรลุนิพพานด้วยการสั่งสมบารมีในหลายภพชาติ ดังนั้น สภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมในสมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้ามุ่งเน้น คือความรู้และความประพฤติเท่านั้นที่จะเป็นตัวกำหนดวรรณะบุคคลไม่ใช่เพราะชาติตระกูลหรือถิ่นกำเนิด และความรู้ความประพฤติ วิถีปฏิบัติของบุคคลเท่านั้นที่ทำให้ฆราวาสบรรลุนิพพานได้

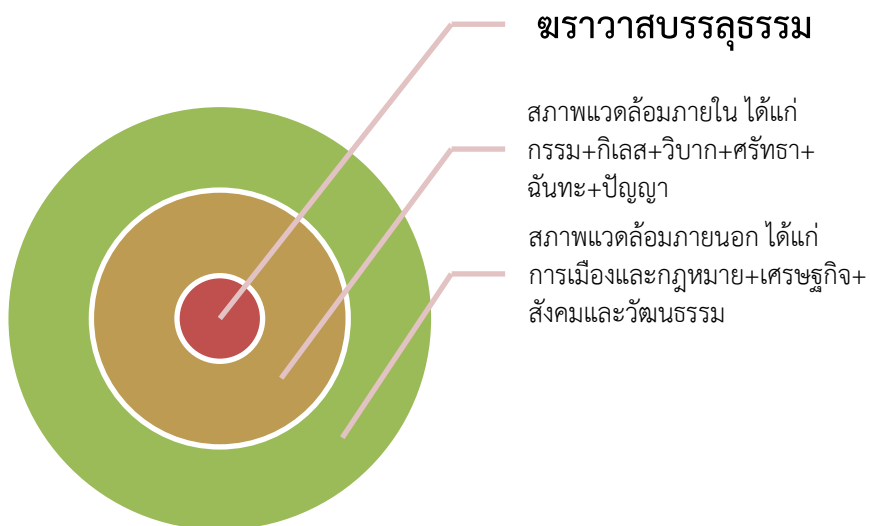
อภิปรายผล

การศึกษาวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของฆราวาสที่บรรลุนิพพานในพระพุทธศาสนาทำให้เห็นถึงกระบวนการบรรลุนิพพานของฆราวาสที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อันเป็นเครื่องยืนยันว่าในพระพุทธศาสนานั้นไม่ได้เฉพาะเจาะจงว่ามีแต่พระภิกษุ พระภิกษุณี เท่านั้นที่สามารถบรรลุนิพพานได้ แต่การพ้นทุกข์ในพระพุทธศาสนานั้นเป็นศักยภาพของคนทุกคน โดยไม่จำกัดว่าจะต้องออกบวชหรือไม่ก็ได้ ฉะนั้น คำว่า พระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาจึงหมายรวมถึงพุทธบริษัททั้ง 4 กลุ่ม คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และ อุบาสิกา โดยไม่จำกัดว่าจะยังคงอัตภาพเป็นมนุษย์ แม้กระทั่งผู้ที่อุบัติเป็นเทวดา พรหมก็สามารถบรรลุนิพพานได้ ซึ่งสอดคล้องกับที่ ธรรมกร แห่งฟอง ศึกษาพบว่า ผู้ที่อุบัติในเทวภูมิสามารถบรรลุนิพพานได้ โดยเฉพาะผู้ที่ถึงระดับอนาคามีแล้ว จะไม่กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก จะบรรลุนิพพานในเทวภูมินั้นเลย การบรรลุนิพพานในพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมหรือปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดการบรรลุนิพพาน เช่น กรรม วิบาก ศรัทธา ความเพียร เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระครูปลัดปราโมทย์ ปโมทิต (ปานเจริญ) ที่ระบุว่า บุคคลจะบรรลุนิพพานในขั้นใดขั้นนั้น เบื้องต้นต้องมีความเพียรในการปฏิบัติธรรม หากขาดความเพียร (อาตาศิ) ก็ไม่อาจจะก้าวข้ามกรรมกิเลสได้ สภาพแวดล้อมที่สำคัญต่อการบรรลุนิพพานอีกประการหนึ่งคือ สมาธิ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ รักษ์ภา ทองกระจ่างเนตร ระบุว่า สมาธิเป็นองค์ธรรมขณะบรรลุนิพพาน กล่าวคือ ในขณะที่บรรลุนิพพานจะต้องมีสมาธิเป็นองค์ธรรมหนึ่งปฏิบัติการอยู่ สมาธิยังเกี่ยวข้องกับระดับของการบรรลุนิพพาน กล่าวคือ พระโสดาบันและ

พระสกทาคามี มีระดับสมาธิพอประมาณ ส่วนพระอนาคามีและพระอรหันต์ มีระดับสมาธิที่สมบูรณ์

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัยในครั้งนี้ สามารถสรุปได้ว่า สภาพแวดล้อมมีผลต่อการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา หากบุคคลมีสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยจะสามารถบรรลุธรรมได้โดยง่าย ทั้งนี้สภาพแวดล้อมในพระพุทธศาสนาพิจารณาทั้งในส่วนที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ซึ่งมีความสอดคล้องและเกื้อกูลกัน ดังนั้น การปฏิบัติธรรมให้สามารถบรรลุธรรมได้นั้น จะได้สร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการปฏิบัติธรรมด้วยสภาพแวดล้อมส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากอดีต แต่ก็สามารถแก้ไขได้ด้วยสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน ซึ่งสรุปเป็นภาพภูมิภาพ ดังนี้

สรุป

การบรรลุธรรมของฆราวาสในพระพุทธศาสนานั้นมีตั้งแต่ระดับโสดาบันไปจนถึงระดับพระอรหันต์แสดงให้เห็นว่า ความเป็นฆราวาสนั้นไม่เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุธรรม แม้กระทั่งผู้ที่มิครอบครั้ว มีการประกอบอาชีพธุรกิจการงานก็สามารถบรรลุธรรมในระดับต่างๆ ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมของผู้ปฏิบัติธรรมนั้นๆ เช่น การอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ดี การมีกัลยาณมิตรโดยเฉพาะพระพุทธเจ้า การปฏิบัติตามศีล สมาธิและปัญญา การสั่งสมบุญมาในอดีตและที่สำคัญของการบำเพ็ญบารมีในชาติปัจจุบันที่จะต้องอุปถัมภ์เกื้อกูลกันไป

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1) ควรส่งเสริมให้ฆราวาสได้มีโอกาสปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอย่างจริงจังและฆราวาสด้วยหาโอกาสที่จะเข้าปฏิบัติธรรมเจริญพระกรรมฐานอย่างต่อเนื่อง เพราะฆราวาสสามารถดำรงตนให้สมดุลได้ทั้งการปฏิบัติและการปฏิบัติงาน สามารถนำเอาประวัติของฆราวาสที่บรรลุดุธรรมในพระพุทธศาสนามาเป็นตัวอย่างแนวทางในการดำเนินชีวิตได้

2) ควรส่งเสริมสนับสนุนให้ฆราวาสได้มีโอกาสและมีส่วนร่วมในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากผลงานของท่านเอส.เอ็น.โกเอ็นก้า เป็นต้น และในปัจจุบันได้มีสำนักปฏิบัติธรรมของฆราวาสเกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก สมควรที่ทางคณะสงฆ์จะสนับสนุนและให้คำแนะนำเพื่อให้การปฏิบัติธรรมเป็นไปอย่างถูกต้องและตรงตามหลักของพระพุทธศาสนา

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้มุ่งศึกษาเฉพาะฆราวาสที่บรรลุดุธรรมเท่านั้น จากการศึกษาพบว่า ยังมีประเด็นที่น่าสนใจที่เกี่ยวเนื่องกับการบรรลุดุธรรมอีก ดังนี้

1) ควรศึกษาวิเคราะห์การบรรลุดุธรรมของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา เพราะการออกบวชของภิกษุณีนั้นทำได้ยาก ประกอบกับสตรีมีสภาพจิตใจที่อ่อนโยนกว่าบุรุษ การบรรลุดุธรรมจะยากหรือง่ายกว่าบุรุษ และการครองตนหลังการบรรลุดุธรรมจะเป็นไปในลักษณะใด

2) ควรศึกษาวิเคราะห์กระบวนการบรรลุดุธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อวิเคราะห์ว่าเมื่อฆราวาสยังต้องดำเนินชีวิตประจำวันของตนทั้งด้านครอบครัว ด้านการทำงาน จะสามารถบริหารจัดการจิตใจและกิเลสที่เข้ามาในจิตใจได้อย่างไรถึงจะเอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติธรรมได้มากที่สุด

บรรณานุกรม

ธมกร แซ่ฟอง. (2560). “ศึกษาการบรรลุดุธรรมของผู้ปฏิบัติในเทวภูมิ”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ปิ่น มุกข์กันต์. (2535). *พุทธศาสตร์ ภาค 2*. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สถาบันบันลือธรรม.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2540). *การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่อเพื่อนอนาคตของมนุษยชาติ*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

- _____. (2546). *พุทธธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก.
- _____. (2546). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมเจต สมจारी. (2559). “ศึกษาบัณฑิตเพื่อกับการบรรลุธรรมขั้นสูงในพุทธศาสนาเถรวาท”. *วารสารศึกษาศาสตร์ มมร*. 4 (2) : 151-165.
- _____. (2561). “เยาวชนกับการบรรลุธรรมในมุมมองของพุทธปรัชญาเถรวาท”. *วารสารพุทธมคัศ*. 3 (1) : 43.
- พระมหาอนันต์ อนุตโตโร (อันวินเศษ). (2564). “กรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท”. *วิชาการสถาบันวิทยาการจัดการแห่งแปซิฟิก*. 3 (1) : 124-126.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.
- สินชัย วงษ์จำนง. (2548). “การศึกษาคติภพของคฤหัสถ์ผู้เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ศึกษาและวิเคราะห์รুকขมุลิกังคุดงควัตรในล้านนา
An Analytical Study of Rukkhamula Gangkathudongkawatta in
Lanna

กฤษณนท์ พุทธะ

Police Sub-Lieutenant Kitchanon Puttha

กองบังคับการตำรวจภูธรจังหวัดลำพูน

Lamphun Provincial Police Division

Email: doctorkrit1@gmail.com

Received: 2024-06-12

Revised: 2024-06-24

Accepted: 2024-06-26

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1) เพื่อศึกษารุกขมุลิกังคุดงควัตรในพระพุทธรูป และ 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การปฏิบัติรุกขมุลิกังคุดงควัตรในล้านนาเป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ผลการวิจัย พบว่า

จุดค้นพบว่า องค์คุณเป็นเครื่องกำจัดกิเลส องค์คุณของผู้จำกัดกิเลส จุดค้นเป็นวัตรปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้แต่ไม่มีการบังคับ แล้วแต่พระสงฆ์รูปใดจะสมัครใจปฏิบัติ ถือเป็นอุบายวิธีกำจัดกิเลส ทำให้เกิดความมักน้อยสันโดษ รุกขมุลิกังคุดงควัตรในพระพุทธรูปถือเป็นหลักปฏิบัติธรรมจุดค้น ข้อ 4 ในจุดค้น 13 การปฏิบัติรุกขมุลิกังคุดงควัตรในล้านนานั้น นิยมเข้ากันในช่วงฤดูหนาว เพราะไม่ต้องมีความกังวลเรื่องฟ้าฝนและรูปแบบที่นิยมกันก็คือในฌาปนสถานหรือป่าช้า ที่นิยมทำในป่าช้า เพราะจะได้ปฏิบัติจุดค้นธรรมข้ออื่นๆ ควบคู่ไปด้วย และเป็นการเปิดโอกาสให้ญาติโยมได้ร่วมกันบำเพ็ญประโยชน์อย่างอื่น เช่น การสร้างเมรุเผาศพและศาลา เป็นต้น

สำหรับคุณค่าของรุกขมุลิกังคุดงควัตรในล้านนา ในด้านจิตใจในฐานะเป็นหลักปฏิบัติ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชีวิตตามหลักของศาสนา และเพื่อพัฒนาจิตใจของตนเองให้ดีขึ้น ทำให้จิตใจเกิดความเบิกบาน แจ่มใสขึ้น อีกทั้งขัดเกลาจิตใจให้ผ่องแผ้วและสูงส่งยิ่งขึ้น ในด้านสังคมทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับประโยชน์ในระดับเบื้องต้น ประโยชน์ระดับกลาง และประโยชน์ระดับสูงสุด และในคุณค่าด้านการพัฒนาสาธารณประโยชน์ เช่น การสร้างศาลาในป่าช้า การสร้างถนน การสร้างห้องน้ำ เขิงตะกอน และกำแพง เป็นต้น

คำสำคัญ: จุดค้นควัตร, พระพุทธรูป, รุกขมุลิ, ล้านนา

Abstract

An Analytical study has two objectives: (1) to investigate Rukkhamoli Gankathudongkwatta in Buddhism, and (2) to analyze Rukkhamoli Gankathudongkwatta practicing in the Lanna. The findings of the research reveal that “Thudong” refers to ascetic practices aimed at eliminating impurities. The practice is permitted by the Buddha but not mandatory, depending on the preferences of the monks. This approach aids in reducing attachment and cultivating a modest lifestyle. The study emphasizes the practice's significance in adhering to the Dhamma, particularly in the context of the “Thudong” principle. The research shows that the practice of Rukkhamuli Gankathudongkwatta is predominantly carried out during the winter season to avoid disruptions caused by rain. Commonly performed in hermitages or forests, this practice often incorporates other spiritual activities and serves as an opportunity for laypeople to join in acts of merit, such as building funeral pyres and pavilions.

The value of Rukkhamuli Gankathudongkwatta lies in its role as a central practice for achieving religious goals and personal development, promoting mental clarity, and elevating the spirit. In the social context, this practice yields benefits at various levels: lower, middle, and upper echelons. Additionally, it contributes to communal welfare, including the construction of pavilions in cemetery, roads, restrooms, biers, and walls.

Keywords: Thudong, Rukkhamuli, Buddhism, Lanna

บทนำ

พระพุทธศาสนามีหลักธรรมคำสอนสำหรับฝึกฝนอบรมมนุษย์หลายระดับ เน้นปฏิบัติธรรมด้วยการฝึกฝนตนเอง ด้วยการเจริญสติ เจริญสมาธิภาวนา อันเป็นขั้นสูงสุดของการทำความดีหรือทางแห่งการทำความดี คือ ทาน ศีล และภาวนา เรียกว่า ไตรสิกขา พระพุทธเจ้าทรงเป็นพระผู้ประเสริฐเลิศล้ำเหนือปวงมนุษย์และจักรวาล เป็นพระผู้ทรงด้วย พระปัญญาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ พระมหากรุณาธิคุณ ได้อุบัติขึ้นแล้วในโลกนี้ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดง “วิปัสสนากัมมัฏฐานญาณอันประเสริฐ” รู้เห็นตามทัศนะที่มีอยู่จริง ดุจพระอาทิตย์อุทัยยังโลกให้สว่างทั่วทุกสารทิศ ตั้งแต่ทรงตรัสรู้ธรรมใหม่ๆ

จนถึงเสด็จดับขันธปรินิพพานเป็นเวลา 45 พรรษา พระพุทธองค์ทรงค้นพบคุณค่าอันประเสริฐ คือ พระธรรมวินัยและหลักธรรมคำสั่งและคำสอนที่พระองค์ทรงประกาศเผยแผ่ทั้งหมดที่รวบรวมไว้ในพระไตรปิฎกมีถึง 84,000 พระธรรมขันธ์ พระองค์ทรงมีพระเมตตาและพระมหากรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ บรรดาสาวกของพระพุทธองค์ได้รับฐานที่ตั้งของการงานการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานเพื่อให้เกิดประโยชน์ และเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงด้วยประการต่างๆ นำมาศึกษามาประพฤติปฏิบัติ จนประทับใจในหมู่ของมนุษย์ เทวดา มาร และพรหมทั้งหลาย พระพุทธองค์ทรงเป็นครูสอนองค์แรก และเป็นกัลยาณมิตรองค์แรก อยากที่จะหาสิ่งใดมาเปรียบเทียบกับคุณค่าของหลักธรรมอันมหาศาลสำหรับบุคคลในโลกนี้ สิ่งนั้นคือ “วิปัสสนากัมมัฏฐาน” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 31 ข้อ 1 : 1)

การปฏิบัติเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ถือเป็นการสร้างบุญสร้างกุศลเป็นการฝึกอบรมจิตใจเจริญปัญญาเพื่อจุดมุ่งหมายคือความหลุดพ้นจากกิเลสและบรรลุมรรคผลนิพพาน อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนาที่ทุกคนสามารถพัฒนาตนเองและบรรลุถึงได้ แต่การที่จะไปถึงสิ่งนั้นได้ก็จำเป็นต้องฝ่าฟันอุปสรรค คือ กิเลส ตัณหา อาสวะภายในจิตนั้นได้ก่อน พระพุทธเจ้าพระองค์ทรงได้แสดงแนวทางหรือข้อวัตรพิเศษ ที่จะให้ไปถึงสิ่งนั้นโดยเร็ว คือหลักในข้อ วัตรจุดงค์

คำว่า “จุดงค์” นั้น แปลตามตัวหมายถึง องค์คุณเครื่องกำจัดกิเลส ประกอบด้วยข้อวัตรปฏิบัติ 13 ข้อ ในวิสุทธิมรรค ซึ่งผู้ที่ปฏิบัติสามารถเลือกปฏิบัติข้อใดข้อหนึ่งได้ตามความสมัครใจ และไม่ จำเป็นต้องปฏิบัติให้ครบทุกข้อ เพราะการปฏิบัติขึ้นอยู่กับความอดทนและความเพียร จุดงค์วัตรแต่ละข้อก่อให้เกิดอานิสงส์ต่อตัวผู้ปฏิบัติและก่อนที่จะลงมือปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติต้องกล่าวคำ สมาทานจุดงค์วัตร ข้อนั้น ๆ ก่อนจุดงค์วัตร 13 ข้อ ประกอบด้วย 1) ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร 2) ถือผ้าสามผืนเป็นวัตร 3) ถือ การบิณฑบาตเป็นวัตร 4) ถือการบิณฑบาตตามลำดับบ้านเป็นวัตร 5) ถือการฉันมือเดียวเป็นวัตร 6) ถือการฉันในบาตรเป็นวัตร 7) ถือการห้ามภักต (อาหาร) ที่เขานำมาถวายภายหลังเป็นวัตร 8) ถือการอยู่ ป่าเป็นวัตร 9) ถือการอยู่โคนต้นไม้เป็นวัตร 10) ถือการอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร 11) ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร 13) ถือการอยู่ในเสนาสนะที่เขาจัดให้เป็นวัตรและ 13) ถือการนั่งเป็นวัตร (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 8 ข้อ 982 : 330) ซึ่งอานิสงส์ของการปฏิบัติจุดงค์วัตรของพระสงฆ์มีหลายประการ เช่น ช่วยให้เกิดพัฒนาทางด้านจิตใจพัฒนาทางด้านปัญญาญาณ และสะท้อนออกมาในรูปของพฤติกรรมที่ดูเป็นที่น่าเลื่อมใสควรแก่การเคารพและสักการบูชาต่อศาสนิกชนในพระพุทธศาสนา

ดังที่กล่าวมาแล้ว จุดงค์วัตรเป็นการปฏิบัติเพื่อขัดเกลากิเลสจนในที่สุดได้หมดสิ้นกิเลสและจุดงค์วัตรยังเป็นการเผยแผ่ศาสนาพุทธอีกวิธีหนึ่งคือ เป็นข้อวัตรที่ภิกษุปฏิบัติแล้วทำให้บุคคลอื่นได้สัมผัสถึงการปฏิบัติตนของสมณเพศอย่างแท้จริง ทั้งยังเป็นอุบาย

วิธีการประกอบความพากเพียร เพื่อการชำระกิเลสให้เป็นผู้มีก่น้อย สันโดษ เป็นหลักการปฏิบัติที่ต้องนำมาประยุกต์ใช้ในสังคม ซึ่งพระภิกษุสงฆ์จะนำมาเป็นแนวทางฝึกฝนตัวเองได้ ซึ่งการปฏิบัติจุดดั่งคฤหัสถ์ไม่จำเป็นจะต้องครบ 13 ข้อ จะเลือกเอาเพียงข้อใดข้อหนึ่งให้เห็นสมควรและตรงกับจริตในการปฏิบัติธรรม สำหรับจังหวัดลำพูน โดยเฉพาะคณะสงฆ์ตำบลแม่แรง อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน จะนิยมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน หรือเรียกว่าเข้ากรรม “เข้ากรรมรุกขมูล” หรือ “เข้ารุกขมูลกรรม” ซึ่งก็คือ รุกขมูลกัณฑ์คฤหัสถ์ ข้อที่ 9 ในจุดดั่งคฤหัสถ์นั่นเอง คำว่า รุกขมูลกัณฑ์คฤหัสถ์ คือ พระสงฆ์จะอธิฐานละเว้นนอนในที่ที่มีมุงที่บัง เช่น บ้าน ถ้า กุฎี แต่สมานานอยู่โคนไม้ ส่วนบางที่นั้นจะต่างออกไปเล็กน้อยคือจะมีการปักกลดด้วย โดยพระภิกษุสงฆ์จะเลือกสถานที่ที่วัดวาอารามเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมที่อยู่ไม่ห่างจากหมู่บ้าน สำหรับการปฏิบัติธรรมจะอยู่ในช่วงระหว่างตั้งแต่เดือนธันวาคม – มกราคม จุดมุ่งหมายของการปฏิบัติธรรมคือ พระสงฆ์ได้โอกาสได้ขัดเกลากิเลส ได้เผยแผ่หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ผ่านการเทศน์ในแต่คืนของการปฏิบัติธรรม และที่สำคัญไปกว่านั้น พระสงฆ์ได้เป็นผู้รู้จักช่วยเหลือสังคม โดยเฉพาะได้เป็นผู้นำในด้านการพัฒนาในสิ่งที่จะเป็นสาธารณประโยชน์ต่อท้องถิ่น อาทิ ถนนหนทาง ศาลาที่พัก สะพาน ตลอดจน ถึงได้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอนศรัทธาประชาชน โดยถือเป็นกิจกรรมงานทำบุญ ทำกุศล ที่พระสงฆ์และประชาชน ร่วมกันทำ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเอง และสังคม จนทำให้กลายมาเป็นประเพณีที่ได้กระทำสืบต่อๆ กันมาจนตราប់ถึงทุกวันนี้ (พระครูวิเศษวิสัยโสภณ (สุรินทร์ วิสุทฺธจิตโต), 2553 : 46)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์พิธีรุกขมูลกัณฑ์คฤหัสถ์ในล้านนา ซึ่งถือเป็นรูปแบบการปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐานของพระสงฆ์ในล้านนา ว่ามีวิธีการปฏิบัติธรรมอย่างไร มีความสำคัญต่อพระสงฆ์และประชาชนอย่างไรบ้าง นอกจากนี้การปฏิบัติธรรมรุกขมูลกัณฑ์คฤหัสถ์ของพระสงฆ์มีคุณค่าส่งผลต่อสังคมอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารุกขมูลกัณฑ์คฤหัสถ์ในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การปฏิบัติรุกขมูลกัณฑ์คฤหัสถ์ในล้านนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ประกอบด้วย การศึกษาเชิงเอกสาร และการศึกษาเก็บข้อมูลเชิงสัมภาษณ์ ตามลำดับขั้นตอนต่อไปนี้

1. การศึกษาเชิงเอกสาร ตามลำดับขั้นตอนต่อไปนี้

1) ศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ผู้วิจัยได้ศึกษาจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2539 ตลอดจนคัมภีร์ อรรถกถา ฎีกา อнуฎีกา

2) ศึกษาเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) โดยศึกษาค้นคว้าจาก หนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเข้ารกขุมลในพระพุทธศาสนา

3) นำข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตลอดจนคัมภีร์ อรรถกถา ฎีกา อнуฎีกา หนังสือ ตำรา บทความทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยมาสังเคราะห์วิพากษ์ แยกแยะ จัดเป็นหมวดหมู่ความรู้

2. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In Dept-Interview) ดำเนินการเก็บข้อมูลตามขั้นตอน ดังนี้

1) การรวบรวมเอกสาร ผู้ศึกษารวบรวมข้อมูลจากหนังสือ บทความ งานวิจัย และงานเอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ

2) ผู้วิจัยได้ขอหนังสืออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลจากวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อขอความร่วมมือไปยังผู้ให้ข้อมูลสำคัญ หลังจากนั้นดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล

3) การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยจะสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In depth Interview) และทำการบันทึกข้อมูลโดยการจดบันทึก และการบันทึกเสียง

4) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะทำการจัดกลุ่มข้อมูล (Data Grouping) สำคัญของประเด็นการสัมภาษณ์ จากนั้นจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ตามประเด็นสำคัญของวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย

1. รุกขมูลิกังครุดงค์วัตรในพระพุทธศาสนา

รุดงค์ แปลว่า องค์คุณเป็นเครื่องกำจัดกิเลส องค์คุณของผู้กำจัดกิเลส รุดงค์เป็นวัตรปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตไว้แต่ไม่มีการบังคับ แล้วแต่ผู้ใดจะสมัครใจปฏิบัติเป็นอุบายวิธีกำจัดกิเลส ทำให้เกิดความมักน้อยสันโดษ ไม่สะสม เพื่อให้เบาสบายไปมาได้สะดวกสบาย ไม่มีภาระมากเหมือนนกที่มิเพียงปีกบินไปฉะนั้น มิใช่เพื่อสะสม หรือเพื่อลาภสักการะและชื่อเสียง (พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), 2548 : 51) มี 13 วิธีจัดเป็นข้อสมาทานละเว้น และข้อสมาทานปฏิบัติ คือ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 8 ข้อ 982 : 330)

หมวดที่ 1 จีวรปฏิสังยุตต์ (เกี่ยวกับจีวร)

1) การถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร คือการใช้แต่ผ้าเก่าที่คนเขาทิ้งเอาไว้ตามกองขยะบ้าง ข้างถนนบ้าง ผ้าห่อศพบ้าง นำผ้าเหล่านั้นมาซัก ย้อมสี เย็บต่อกันจนเป็นผืนใหญ่แล้วนำมาใช้ งดเว้นจากการใช้ผ้าใหม่ทุกชนิด (บังสุกุล = คลุกฝุ่น)

2) การถือผ้า 3 ผืน (ไตรจีวร) เป็นวัตร คือการใช้ผ้าเฉพาะที่จำเป็นเท่านั้น อันได้แก่ สบง(ผ้าถุง) จีวร(ผ้าห่ม) สังฆาฏิ(ผ้าสารพัดประโยชน์ เช่น คลุมกันหนาว ปูนั่ง ปูนอน ปัดฝุ่น ใช้แทนสบง หรือจีวรเพื่อซักผ้าเหล่านั้น ปัจจุบันภิกษุไทยมักใช้พาดบ่าเมื่อประกอบพิธีกรรม)

หมวดที่ 2 ปิณฑปาทปฏิสังยุตต์ (เกี่ยวกับปิณฑปาท)

3) การถือปิณฑปาทเป็นวัตร คือการบริโภคอาหารเฉพาะที่ได้มาจากการรับปิณฑปาทเท่านั้น ไม่บริโภคอาหารที่คนเขานิมนต์ไปฉันตามบ้าน

4) ถือการปิณฑปาทตามลำดับบ้านเป็นวัตร คือจะรับปิณฑปาทโดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ไม่เลือกว่าเป็นบ้านคนรวยคนจน ไม่เลือกว่าอาหารดีไม่ดี มีใครใส่บาตรก็รับไปตามลำดับ ไม่ข้ามบ้านที่ไม่ถูกใจไป

5) ถือการฉันในอาสนะเดียวเป็นวัตร คือ ในแต่ละวันจะบริโภคอาหารเพียงครั้งเดียว เมื่อนั่งแล้วก็ฉันจนเสร็จ หลังจากนั้นก็จะไม่บริโภคอาหารอะไรอีกเลย นอกจากน้ำดื่ม

6) ถือการฉันในบาตรเป็นวัตร คือจะนำอาหารทุกชนิดที่จะบริโภคในมื้อนั้น มารวมกันในบาตร แล้วจึงฉันอาหารนั้น เพื่อไม่ให้ติดในรสชาติของอาหาร

7) ถือการห้ามภักที่ถวายเป็นวัตร คือเมื่อรับอาหารมามากพอแล้ว ตัดสินใจว่าจะไม่รับอะไรเพิ่มอีกแล้ว หลังจากนั้นถึงแม้มีใครนำอะไรมาถวายเพิ่มอีก ก็จะไม่รับอะไรเพิ่มอีกเลย ถึงแม้อาหารนั้นจะถูกใจเพียงใดก็ตาม

หมวดที่ 3 เสนาสนปฏิสังยุตต์ (เกี่ยวกับเสนาสนะ)

8) ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร คือจะอยู่อาศัยเฉพาะในป่าเท่านั้น จะไม่อยู่ในหมู่บ้านเลย เพื่อไม่ให้ความพลุกพล่านวุ่นวายของเมืองรบกวนการปฏิบัติ หรือเพื่อป้องกันการพอกพูนของกิเลส

9) ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร คือจะพักอาศัยอยู่ใต้ต้นไม้เท่านั้น งดเว้นจากการอยู่ในที่มีหลังคาที่สร้างขึ้นมาบัง

10) ถือการอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร คือจะอยู่แต่ในที่กลางแจ้งเท่านั้น จะไม่เข้าสู่ที่มุงบังใด ๆ เลย แม้แต่โคนต้นไม้ เพื่อไม่ให้ติดในที่อยู่อาศัย

11) ถือการอยู่ในป่าช้าเป็นวัตร คือจะงดเว้นจากที่พักอันสุขสบายทั้งหลาย แล้วไปอาศัยอยู่ในป่าช้า เพื่อจะได้ระลึกถึงความตายอยู่เสมอ ไม่ประมาท

12) ถ้อยการอยู่ในเสนาสนะที่เขาจัดไว้ให้เป็นวัตร คือเมื่อใครชี้ให้ไปพักที่ไหน หรือ จัดที่พักอย่างใดไว้ให้ ก็พักอาศัยในที่นั้น ๆ โดยไม่เลือกว่าสะดวกสบาย หรือถูกใจหรือไม่ และเมื่อมีใครขอให้สละที่พักที่กำลังพักอาศัยอยู่นั้น ก็พร้อมจะสละได้ทันที

13) ถ้อยการนั่งเป็นวัตร คือจะนั่งเอนอิริยาบถนอน จะอยู่ใน 3 อิริยาบถเท่านั้น คือ ยืน เดิน นั่ง จะไม่เอนตัวลงให้หลังสัมผัสพื้นเลย ถ้าง่วงมากก็จะใช้การนั่งหลับเท่านั้น เพื่อให้ไม่ให้เกิดเพลินในการนอน

รุกขมุสิกังคชุตุงค์ หรือ รุกขมุสิกังคชุตุงค์วัตรในพระพุทธศาสนาถือเป็นหลักปฏิบัติ ธรรมชุตุงค์ ข้อ 4 ในชุตุงค์ 13 การอยู่ป่าเป็นวัตรเป็นชุตุงค์ที่ภิกษุผู้ปฏิบัติสามารถปฏิบัติได้ โดยการอยู่ในป่า แต่ว่าจะเป็นส่วนใดของป่าก็ได้ คือ จะอยู่กระท่อมกลางป่า จะอยู่ในถ้ำ อยู่เงื้อมผา ก็เรียกได้ว่าอยู่ในป่า ถึงกระนั้นการอยู่ในสถานที่เช่นนั้นก็ถือว่ายังมีความสุขสบายกว่าการอยู่โคนต้นไม้ เพราะว่ายังสามารถบังแดด บังลม บังฝนให้กับภิกษุได้ ถ้อยว่า ภิกษุนั้นยังได้รับความสุข ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความปรมาตได้ ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรง อนุญาตวัตร เรียกว่า รุกขมุสิกังคชุตุงค์ จุดมุ่งหมายของการสมาทานปฏิบัติรุกขมุสิกังคชุตุงค์เพื่อความมักน้อย สันโดษ ขัดเกลา ไม่วุ่นวายระคนกับหมู่คณะและเพราะอาศัยว่าการ อยู่ ณ โคนต้นไม้เป็นปกติ เป็นการปฏิบัติอันงามของพระสงฆ์

สำหรับประเภทของรุกขมุสิกังคชุตุงค์ ในรุกขมุสิกสูตร ว่าด้วยภิกษุผู้อยู่โคนไม้เป็น วัตร พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงประเภทของภิกษุผู้อยู่โคนไม้เป็นวัตรว่ามี 5 จำพวก คือ (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 22 ข้อ 110 : 187)

- 1) ภิกษุถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร เพราะโง่เขลา เพราะหลงมงาย
- 2) ภิกษุมิมีความปรารถนาชั่ว ถูกความปรารถนาครอบงำจึงถืออยู่โคนไม้เป็น วัตร
- 3) ภิกษุถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร เพราะเป็นบ้า เพราะจิตฟุ้งซ่าน
- 4) ภิกษุถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร เพราะคิดว่า อยู่โคนไม้เป็นวัตรนี้เป็นข้อที่ พระพุทธเจ้า พระสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหลายสรรเสริญ
- 5) ภิกษุถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร เพราะอาศัยความมักน้อย ความสันโดษ ความขัด เกลา ความสงัด ความต้องการด้วยข้อปฏิบัติอันงามเช่นนี้

พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญเฉพาะภิกษุผู้ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร เพราะอาศัยความ มักน้อย ความสันโดษ ความขัดเกลา ความสงัด ความต้องการด้วยข้อปฏิบัติอันงามเช่นนี้ ภิกษุนี้เป็นผู้เลิศ เป็นผู้ประเสริฐ เป็นประมุข เป็นผู้สูงสุด และเป็นผู้ประเสริฐสุด

วิธีการปฏิบัติรุกขมุสิกังคชุตุงค์ในพระไตรปิฎก ปรากฏอยู่ใน มหาสกุททายีสสูตร พระพุทธองค์ตรัสแสดงธรรมแก่พระอุทายี “สาวกทั้งหลายของเราถือโคนไม้เป็นวัตร... เธอ เหล่านั้นไม่เข้าสู่ที่มุงตลอด 8 เดือนมีอยู่” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 13 ข้อ 242 :

287) ในคัมภีร์อรรถกถา วิสุทธิมรรค ได้แสดงวิธีการปฏิบัติรุกขมุสิกังคชุตตงค์ไว้ว่า ภิกษุผู้ประสงค์จะปฏิบัติรุกขมุสิกังคชุตตงค์ พึงสมาทานอุตตงค์ด้วยคำสมาทานอย่างใดอย่างหนึ่ง จากคำสมาทาน 2 อย่างคือ “ฉนฺนํ ปฏิกฺขิปามิ” ข้าพเจ้าขอปฏิเสศที่อยู่ที่มีหลังคา หรือ “รุกขมุสิกังคํ สมาทियามิ” ข้าพเจ้าขอสมาทานเอาองค์แห่งภิกษุผู้อยู่ที่โคนไม้เป็นปกติ จากนั้นพึงปฏิบัติวัตรโดย ยึดเอาต้นไม้ที่อยู่สุดเขตวัด โดยละเว้นต้นไม้ที่อยู่ในระหว่างเขต รัฐสีมา ต้นไม้เป็นที่นับถือบูชา ต้นไม้มียาง ต้นไม้ผล ต้นไม้มีค้ำคาว ต้นไม้มีโพรง และ ต้นไม้อยู่กลางวัด เป็นต้น (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 2 ข้อ 32 : 113)

สำหรับอานิสงส์ในอุตตงค์นี้ คือเป็นผู้มีข้อปฏิบัติตามพระพุทธวจนะชื่อว่า การบวชอาศัยเสนาสนะคือโคนไม้เป็นผู้มีปัจจัยอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญว่า ปัจจัยเหล่านั้นเป็นสิ่งเล็กน้อยด้วย หาได้ง่ายด้วยเป็นการยังอนิจจสัญญาความสำคัญว่าสังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ให้ปรากฏด้วยได้เห็นความเปลี่ยนแปลงของใบไม้ไม่มีความตระหนี่เสนาสนะและความหลงยินดีการงานเป็นผู้มีการอยู่ร่วมกับรุกขเทวดาทั้งหลาย เป็นผู้มีความสันโดษ เป็นต้น (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2551: 448-449) นอกจากนี้พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (2557) ยังได้สรุปว่า การปฏิบัติกรรมฐานเป็นการเตรียมจิตใจอยู่ในสภาพพร้อมและง่ายแก่การปลุกฝังคุณธรรมต่าง ๆ เป็นการปลุกฝังนิสัยที่ดี รู้จักวิธีทำให้สงบ และผ่อนคลายความทุกข์ ผู้ปฏิบัติอยู่ ย่อมจะมีความมั่นคงทางอารมณ์และมีภูมิคุ้มกันโรคทางจิต มีดังนี้

- 1) ช่วยทำให้จิตใจผ่อนคลาย หายเครียด เกิดความสงบ หายกระวนกระวาย หยุดยั้งจากความกลัดกลุ้มวิตกกังวล เป็นเครื่องพักผ่อนกาย ให้ใจสงบและมีความสุข
- 2) เป็นเครื่องมือเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน การเล่าเรียน และการทำกิจทุกอย่าง เพราะจิต ที่เป็นสมาธิแน่วแน่นอยู่กับสิ่งที่กระทำ ย่อมทำให้คิดรอบคอบและทำงานได้ผลดี
- 3) ช่วยเสริมสุขภาพกายและใช้แก้ไขโรคได้ เพราะร่างกายและจิตใจอาศัยกันและมี อิทธิพลต่อกัน ผู้ที่มีจิตใจเข้มแข็งสมบูรณ์ (จิตเป็นสมาธิ) แม้นยามกายเจ็บป่วยก็ไม่สบาย อยู่แค่กายเท่านั้น จิตใจไม่พลอยป่วยไปด้วย ยิ่งไปกว่านั้น กลับใช้ใจที่เข้มแข็งสมบูรณ์นั้น ไปผ่อนเบาโรคทางกายได้อีกด้วย

2. วิเคราะห์การปฏิบัติรุกขมุสิกังคชุตตงค์ในล้านนา

การเจริญวิปัสสนากรรมฐานถือเป็นการฝึกหัดอบรมจิตใจให้มีความสงบ และเพิ่มปัญญาในการรู้แจ้งเห็นความจริง จุดหมายที่แท้จริงของการเจริญวิปัสสนาคือการเข้าถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาอันได้แก่การบรรลุนิพพาน (พุทธทาส ภิกขุ, 2538 : 143) โดยการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจะแบ่งได้ 2 ประเภทคือ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน โดยการปฏิบัติจะส่งผลให้เกิดจิตใจที่สงบและมีความสุขทางจิตใจ ทำงาน

ด้วยการมีสติอยู่ตลอดเวลาและส่งเสริมให้มีสุขภาพกายและจิตใจที่แข็งแรง การปฏิบัติจุดงค์ของ พระสงฆ์ถือเป็นการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน โดยมีรูปแบบที่แตกต่างกันทั้ง 13 อย่าง

รุกขมุขิกังคจุดงค์ หรือ รุกขมุขิกังคจุดงค์วัตรในพระพุทธศาสนา ถือเป็นหลัก ปฏิบัติธรรมจุดงค์ ข้อ 4 ในจุดงค์ 13 ข้อ โดยพระภิกษุสงฆ์จะอธิฐาน การอยู่ป่าเป็นวัตร เป็นจุดงค์ที่ด้วยการอยู่ในป่า สำหรับการปฏิบัติของพระภิกษุสงฆ์ทางภาคเหนือ จะนิยม ปฏิบัติธรรมในช่วงระหว่างตั้งแต่เดือนธันวาคม - มกราคม และกุมภาพันธ์ หรือเดือน 3-4 และเดือน 5 เหนือ ของทุกปี และถือว่าการปฏิบัติธรรมเป็นประเพณี สำหรับประเพณีการ ปฏิบัติธรรมดังกล่าวนี้จะเลือกเอาสถานที่ตามวัดวาอาราม เรียกว่า “เข้ากรรมรุกขมุล กรกรรม” ซึ่งตรงกับหลักปฏิบัติจุดงค์ในข้อที่ 4 จุดงค์ 13 ข้อ และใช้บริเวณสุสานป่าช้า เรียกว่า “ประเพณีเข้าโสสานกรรม” ซึ่งหลักปฏิบัติจุดงค์ในข้อที่ 5 ใน จุดงค์ 13 ข้อ (สัมภาษณ์ พระอธิการวิรุทธ ยุทธิโร) โดยการปฏิบัติมีจุดประสงค์เพื่อให้พระสงฆ์ได้มี โอกาสปฏิบัติชำระกิเลส และศรัทธาญาติโยมได้มีโอกาสมาทำบุญรักษาศีลร่วมกับพระสงฆ์ ที่เข้าปฏิบัติด้วย (สัมภาษณ์ พระใบฎีกาถนอม ถิรวโส)

การปฏิบัติรุกขมุขิกังคจุดงค์วัตรในล้านนานั้น เป็นวิธีการที่จะชักนำให้ผู้ปฏิบัติได้ เข้าใจและเข้าถึงสาระของพระพุทธศาสนา โดยอาศัยรูปแบบในการปฏิบัติเพื่อเป็นสื่อให้ เกิดความเข้าใจทำให้ผู้ปฏิบัติและผู้ที่เกี่ยวข้องได้เรียนรู้ทั้งประพจน์ปฏิบัติ การเข้ากรรมใน ล้านนานั้นมีอยู่หลายรูปแบบ แต่ละรูปแบบมีวิธีการที่ต่างกันออกไป การปฏิบัติรุกขมุขิกังค จุดงค์ในล้านนาเป็นพิธีกรรมอันมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา อีกทั้งยังเป็นหลักสำคัญ ในพระพุทธศาสนาซึ่งเน้นในเรื่องของการปฏิบัติลักษณะของการปฏิบัติรุกขมุขิกังคจุดงค์ที่ ปรากฏในล้านนานั้น นอกจากจะเป็นการปฏิบัติธรรมแล้วยังทำหน้าที่ในการเผยแผ่ อธิบาย ชักชวน ขยายอรรถแห่งคำสอนของพระพุทธเจ้าออกไป

การปฏิบัติรุกขมุขิกังคจุดงค์วัตรในล้านนานั้น นิยมเข้ากันในช่วงฤดูหนาว เพราะ ไม่ต้องมีความกังวลเรื่องฟ้าฝน และรูปแบบที่นิยมกันก็คือในฉาปนสถานหรือป่าช้า อันที่ จริงจะเข้ากรรมที่ไหนก็ได้ ที่มีต้นไม้ แต่ต้องเป็นสถานที่สงบ เพราะจะได้บำเพ็ญสมณธรรม ได้สะดวก แต่ที่นิยมทำในป่าช้าเพราะจะได้ปฏิบัติจุดงค์ธรรมข้ออื่นๆ ควบคู่ไปด้วย และ เป็นการเปิดโอกาสให้ญาติโยมได้ร่วมกันบำเพ็ญประโยชน์อย่างอื่น เช่น การสร้างเมรุเผา ศพ และศาลา เป็นต้น

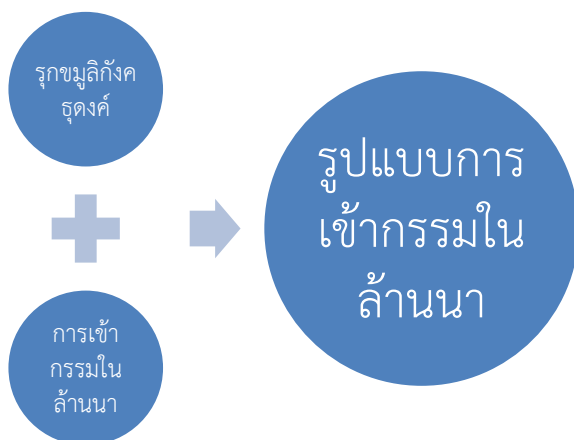
ส่วนวิธีการของการเข้ารุกขมุลกรรม พระสงฆ์จะต้องตั้งจิตอธิษฐานด้วยวิธีการ อย่างใดอย่างหนึ่ง อันจะทำให้การปฏิบัติบรรลุเป้าหมาย คือ ถ้อย่างเคร่งครัด ถ้อย่าง ปานกลางและถ้อย่างเพลา ผู้ถ้อย่างเคร่งครัดนั้น เมื่ออธิษฐานจิตแล้วจะไม่ออกไปจาก เขตของยอดไม้ ผู้ถ้อย่างกลางเมื่ออธิษฐานจิตแล้วจะไม่ออกไปจากเงาไม้ที่พระอาทิตย์

ส่องถึง และผู้ที่ถืออย่างเพล่า ถ้ามีธุระจะออกไปจากที่นั้น ให้ถอนอธิษฐานได้เพียงชั่วคราว ก่อนกลับมาแล้วอธิษฐานใหม่ได้

สำหรับคุณค่าของการปฏิบัติรุกขมุสิกังคจุดงค์นั้น ด้านจิตใจในฐานะเป็นหลักปฏิบัติโดยเฉพาะหลักปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชีวิตตามหลักของศาสนา เพื่อพัฒนาจิตใจของตนเองให้ดีขึ้น แก้ไขสภาวะที่ไม่เหมาะสมของชีวิตมนุษย์ โดยทำให้จิตใจของมนุษย์มีความเบิกบาน แจ่มใสขึ้น ชัดเกลา จิตใจให้ผ่องแผ้วและสูงส่งยิ่งขึ้น ในด้านสังคม ทำให้ผู้ปฏิบัติได้รับประโยชน์ในระดับเบื้องต้น ประโยชน์ระดับกลางและประโยชน์ระดับสูงสุด คือได้รับประโยชน์ทั้งสองฝ่ายที่เป็นทั้งโลกียะและโลกุตตระ และคุณค่าด้านการพัฒนาสาธารณประโยชน์ เช่น การสร้างศาลาในป่าช้า การสร้างถนนเข้าป่าช้า การสร้างห้องน้ำ เจริญตะกอน และ กำแพง เป็นต้น

อภิปรายผล

การเข้ากรรมที่เรียกว่า รุกขมุสิกังคจุดงค์จัดเป็นจุดประสงค์ประเภทหนึ่งในจุดงค์ 13 ซึ่งปรากฏรายละเอียดในพระไตรปิฎก มีระเบียบการปฏิบัติที่ชัดเจนโดยแบ่งความเข้มงวดออกเป็น 3 ระดับ อนึ่ง การปฏิบัติจุดงค์นี้พระพุทธเจ้าไม่บังคับพระภิกษุให้ถือปฏิบัติเหมือนกันทุกรูป ให้ถือปฏิบัติตามอัธยาศัยและจริตของตน ในล้านนานั้นได้นำกิจกรรมปฏิบัติรุกขมุสิกังคจุดงค์มาปรับให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของพระสงฆ์ล้านนา จนกลายเป็นประเพณีที่สำคัญของชาวล้านนา ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยของพระครูวิโรตศาสน์โสภณ (สุรินทร์ วิสุทธจิตโต) ที่ศึกษาเรื่อง “การศึกษาการเข้ากรรมในล้านนา” ระบุว่า การเข้ากรรมในล้านนามีความสำคัญหลายประการทั้งในฐานะเป็นศีลธรรม เป็นเนติธรรม เป็นสหธรรม เป็นต้น นอกจากนี้การปฏิบัติศีลธรรมรุกขมุสิกังคจุดงค์ในล้านนา ยังก่อให้เกิดคุณค่าทางด้านประเพณี วัฒนธรรม เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสาธารณประโยชน์ของชุมชนและสังคมได้ด้วย ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ ดังนี้

สรุป

การเข้ารกขุมลในล้านนานั้นเป็นการประยุกต์รูปแบบและวิธีการของการเจริญชุตงค์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาเป็นแนวทางปฏิบัติอันเป็นอัตลักษณ์ของชาวล้านนา และมีวัตถุประสงค์ของการเข้าชุตงค์ที่เพิ่มเติมจากพระไตรปิฎกกล่าวคือ นอกจากจะเป็นการปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์แล้ว ยังเป็นการช่วยเหลือสร้างสรรค์สาธารณประโยชน์ได้ด้วย ดังนั้น การปฏิบัติธรรมรุกขมูลกัณฑ์ชุตงค์ในล้านนาจึงมีการผสมผสานระหว่างวิถีในพระไตรปิฎกและวิถีของชุมชนเข้าด้วยกันอย่างลง

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาและวิเคราะห์รุกขมูลกัณฑ์ชุตงค์ในล้านนา พบประเด็นที่ควรเสนอแนะดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะทั่วไป

1) ควรมีการส่งเสริมให้พระสงฆ์และสามเณรได้มีโอกาสปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐาน ทั้งในระดับตำบล อำเภอและจังหวัด เพื่อเป็นการขัดเกลาจิตใจและรักษาไว้ซึ่งแนวทางการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา

2) ควรจะส่งเสริมและสนับสนุนให้อนุรักษ์ประเพณีรุกขมูลกรรมหรือ โสสานกรรมประจำทุกทุกอำเภอ โดยบูรณาการโครงการของคณะสงฆ์ และส่วนงานราชการส่วนท้องถิ่นเพื่อให้เกิดการสร้างเครือข่ายและช่วยกันทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

1) ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องเปรียบเทียบรูปแบบการปฏิบัติธรรมวิปัสสนากรรมฐานของล้านนากับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของภาคอื่น ๆ เช่น ภาคอีสาน ภาคใต้ เป็นต้น

2) ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับการเข้ารกขุมลกรรมหรือโสสานกรรมในหลายหลายมิติ เช่น มิติด้านสังคม มิติด้านสาธารณสุข มิติด้านเศรษฐกิจ เพื่อนำหลักพุทธธรรมให้มีความเป็นรูปธรรมมากขึ้น

3) ควรมีการศึกษาวิจัยรูปแบบการปฏิบัติรุกขมูลกัณฑ์ชุตงค์ เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมภายในวัดเชิงนิเวศวิทยา

บรรณานุกรม

พระครูวีรศาสน์โสภณ (สุรินทร์ วิสุทฺธิจิตฺโต). (2553). “ศึกษาการเข้ากรรมในล้านนา”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย

: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). (2548). *คำวัด 3*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2557). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. พิมพ์ครั้งที่ 39. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พุทธทาสภิกขุ. (2538). *วิธีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม*. ปาฐกถาพิเศษ วิธีแห่งการเข้าถึงพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร : พุทธสมาคม.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2551). *มิลินทปัญหา*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.

สัมภาษณ์ พระอธิการวิรุญฑูต ยุทธิวีโร. เจ้าอาวาสวัดหนองเงือก ตำบลแม่แรง อำเภอบ้านปาง จังหวัดลำพูน. 15 มีนาคม 2566.

สัมภาษณ์ พระใบฎีกาถนอม ธิรวโส. เจ้าอาวาสวัดแม่แรง ตำบลแม่แรง อำเภอบ้านปาง จังหวัดลำพูน. 12 มีนาคม 2566.

วิเคราะห์ภาวะผู้นำของพระอุรุเวลกัสสปะเถระ Analyzing the leadership of Phra Uruvela Kassapa Thera

พระปลัดศิวนัฐ เมธิปโชโต (Thanansri)

Phra[alad Siwanat Medhipatchoto (Thanansri)

วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Lamphun Collage, Mahachulalongkarnrajavidyalaya University

Email: phasiwanatt@hotmail.com

Received: 2024-06-12

Revised: 2024-06-24

Accepted: 2024-06-26

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาทฤษฎีภาวะผู้นำ และ 2) เพื่อวิเคราะห์ภาวะผู้นำของพระอุรุเวลกัสสปะเถระ เป็นวิจัยเชิงเอกสาร จากการศึกษาพบว่า ผู้นำ หมายถึง หัวหน้า คือ บุคคลที่ถูกเลือกให้มาทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของกลุ่มหรือองค์กร ภาวะผู้นำ หมายถึง พฤติกรรมของผู้นำที่จะต้องสร้างความปฏิสัมพันธ์กับบุคคล เพื่อให้บุคลากรในองค์กรนั้นร่วมแนวเดินไปในทิศทางเดียวกัน ส่วนผู้นำเชิงพุทธ หมายถึง มีความหมายที่คล้ายคลึงกับผู้นำตามตำราวิชาการ แต่จะประกอบด้วยคุณธรรมจริยธรรมเป็นเครื่องประกอบ เช่น ผู้นำแบบสัปปุริสธรรม ผู้นำตามหลักพรหมวิหาร เป็นต้น พระอุรุเวลกัสสปะเถระเป็นผู้นำในการมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีความเป็นผู้นำในการจัดตั้งองค์กร สามารถมอบหมายหน้าที่ในการปกครองบริหารจัดการบุคลากรเป็นอย่างดี เป็นผู้นำในการใช้อำนาจในการปกครองในองค์กร เป็นผู้นำทางสังคม ภาวะผู้นำตามหลักพรหมวิหาร 4 และท่านยังเป็นผู้นำในด้านการเผยแผ่ศาสนาอย่างเข้มแข็ง

คำสำคัญ : ภาวะผู้นำ, พระอุรุเวลกัสสปะ, พระพุทธศาสนา

Abstract

This study constitutes a documentary research with the following objectives: 1) to study the theory of leadership and 2) to analyze the leadership of Phra Uruvela Kassapa Thera. From the study, it is found that a leader refers to a person who is chosen to be the central figure of a group or organization. Leadership qualities signify the behaviors of a leader that must foster relationships with individuals, enabling the members of the

organization to move in the same direction. As for Buddhist leadership, it carries a meaning akin to academic leadership but is supplemented by moral and ethical components. Examples include leaders following the principles of Sappurisa Dhamma and leaders adhering to the principles of Brahmavihara 4. Phra Uruvela Kassapa Thera reveals that he was a leader who initiated creative thinking. He played a leadership role in establishing organizations and effectively delegated responsibilities in personnel governance and management. He wielded authority adeptly within the organization, exhibited societal leadership, and embodied the leadership principles of Brahmavihara 4. Moreover, he led in the dissemination of religion be vigorous.

Keywords: Leadership, Phra Uruvela Kassapa, Buddhism

บทนำ

ในองค์กรหนึ่งๆ จำเป็นต้องมีผู้นำเพื่อให้กลไกในระบบการบริหารงานขององค์กรสามารถดำเนินไปสู่จุดหมายที่ตั้งใจได้ ผู้นำเป็นผู้มีบทบาทในการกำหนดนโยบาย การบริหาร การจัดการ รวมถึงการริเริ่มการวางแผนการบริหาร กำกับดูแลและดำเนินการ ปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้สัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายขององค์กร ในทุกองค์กรจึงจำเป็นต้องมีผู้นำ (พระมหานรินทร์ สุรพลโย, 2564 : 19-28) ผู้นำจึงมีความสำคัญจุดแข็งที่จำเป็นสำหรับผู้เดินทางและเสาเข็มที่มีความจำเป็นต่อการสร้างบ้าน อีกทั้งยังผู้สร้างหลักจริยธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม (พระมหารุ่งโรจน์ ธมมภูจเมธี, 2550 : 19) ผู้นำถือเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อความสำเร็จของงานและองค์กร สิ่งที่ผู้นำจำเป็นต้องมี คือ ภาวะผู้นำ ซึ่งเป็นกระบวนการอิทธิพลทางสังคมที่บุคคลหนึ่งมีความตั้งใจใช้อิทธิพลต่อผู้อื่น เพื่อให้การปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ เกิดความสำเร็จตามที่ได้กำหนดไว้ รวมทั้งการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในองค์กร ภาวะผู้นำจึงเป็นกระบวนการอิทธิพลที่ช่วยให้กลุ่มสามารถบรรลุเป้าหมาย โดยอาศัยความร่วมมือร่วมใจของสมาชิกในองค์กร และยังเป็นผู้ที่ชักนำพาให้ผู้อื่นเคลื่อนไหวหรือกระทำการในทิศทางที่ผู้นำกำหนดเอาไว้ องค์ประกอบที่สำคัญของการบริหารงานในองค์กร โดยจะประสบผลสำเร็จหรือล้มเหลว นั้น ปัจจัยที่สำคัญที่สุดคือตัวผู้นำที่จะนำไปสู่ความเจริญร่มเย็นเป็นสุข การที่มนุษย์มีสังคมที่จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันมีความต้องการพื้นฐานคือปัจจัย 4 เพื่อการดำรงชีพและจำเป็นต้องมีผู้นำสั่งสอนเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต ตลอดจนเมื่ออยู่ร่วมกันในสังคมอย่าง

สงบสุขก็จำเป็นต้องมีผู้นำหรือผู้ปกครองที่มีความสามารถในการพัฒนาแก้ไขและนำไปสู่จุดหมายที่ดี (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551 : 2)

พระพุทธเจ้าคือแบบอย่างผู้นำที่ดีที่สุดในพระพุทธศาสนา พระองค์มีพระนามว่า นายโก หรือ นายก และวินายโก หรือ วินายก ซึ่งแปลว่า ผู้นำ พระพุทธองค์ตรัสว่า “พระตถาคตเจ้านี้ชื่อว่าเป็นที่พึ่ง คือ กัลยาณมิตรผู้ใหญ่ พึงทราบความที่ตถาคตเจ้านั้นเป็นกัลยาณมิตรอย่างใหญ่หลวงนี้” (อรรถกถา ฉบับภาษาไทย, เล่ม 1 ข้อ 3 : 393) แสดงให้เห็นว่าผู้นำนั้นเป็นผู้ทำประโยชน์แก่ผู้อื่น สำหรับพระพุทธองค์ก็คือทำเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ทั้งปวง พระองค์ทรงเป็นผู้ค้นพบมรรคา เป็นผู้รู้ทางสู่จุดหมาย และบอกทางให้แก่ผู้อื่น แปลว่าผู้นำจะต้องรู้จุดหมายชัดเจน และรู้ทางที่จะดำเนินไปสู่จุดหมายนั้น ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงค้นพบสัจธรรมและยังนำสรรพสัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์ และคุณสมบัติของความเป็นผู้นำของพระพุทธเจ้าก็คือช่วยฝึกฝนให้ผู้อื่นได้เรียนรู้ จนสามารถพึ่งตนเองและช่วยตนเองให้พ้นปัญหาไป หรือทำได้สำเร็จบรรลุเป้าหมาย (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2547 : 6-7)

พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับภาวะผู้นำเป็นอย่างมาก ดังที่พระพุทธองค์ได้ตรัสกับพระอานนท์ว่า “ธรรมวินัยที่เราบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปแล้ว ก็จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 10 ข้อ 216 : 164) พระพุทธองค์ไม่ทรงมอบหมายหน้าที่ดูแลปกครองให้แก่ผู้ใด แต่ทรงให้พระธรรมวินัยเป็นศาสดาแทนพระองค์ เพราะพระธรรมวินัยเท่านั้นที่จะนำพาให้พระพุทธศาสนาสามารถดำรงอยู่อย่างมีความสุข ดังนั้น ความเป็นผู้นำคือความอยู่รอดขององค์กร ดังเนื้อความที่ปรากฏในพราหมณ์ตัดขาดก ที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของผู้นำที่มีผลต่อความอยู่รอดสวัสดิภาพ และสันติสุขไว้ว่า

เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว โคทั้งฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกัน ในเมื่อโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติไม่เป็นธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย หากพระราชาไม่ตั้งอยู่ในธรรม ชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นทุกข์ เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปตรง โคทั้งฝูงก็ไปตรงตามกัน ในเมื่อโคจ่าฝูงไปตรง ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรม ประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติชอบธรรมตามไปด้วย หากพระราชาตั้งอยู่ในธรรม ชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นสุข (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 27 ข้อ 133-136 : 184)

พระอรุณเวลกัสสปะเถระเป็นพระเถระสำคัญของพระพุทธศาสนา เดิมแล้วท่านเกิดในวรรณะพราหมณ์ เมืองพาราณสี แคว้นกาสิ หลังจบไตรเพทแล้วท่านได้ครองชีวิตฆราวาส

ต่อมาอีกไม่นานก็เกิดความเบื่อหน่าย จึงได้ออกบวชเป็นชฎิลพร้อมกับน้องชายอีก 2 คน คือ พระนทีกัสสปะและพระคยาภิสสปะ ทั้ง 3 ท่านมีบริวารออกบวชตามอีกเป็นจำนวนมาก โดยอุรุเวลากัสสปะมีบริวาร 500 คน นทีกัสสปะมีบริวาร 300 คน และ คยาภิสสปะมีบริวาร 200 คน รวมทั้งหมด 1,000 คน ดั่งเนื้อความที่ปรากฏในอุรุเวลปาฏิหาริยกถาว่า “ชฎิล 3 คน คือ อุรุเวลกัสสปะ นทีกัสสปะ คยาภิสสปะ อาศัยอยู่ที่ตำบลอุรุเวลา ในชฎิล 3 คนนั้น อุรุเวลกัสสปะเป็นผู้นำ เป็นผู้ฝึก เป็นเลิศ เป็นหัวหน้า เป็นประธานของชฎิล 500 คน” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 4 ข้อ 37 : 47) ทั้ง 3 ท่าน ได้อธิษฐานบวชที่ริมแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ถือการทรมานกาย อดอาหาร บูชาไฟ และเลี้ยงงูใหญ่ไว้แสดงอิทธิฤทธิ์ (เสถียร พันธรังสี, 2549 : 142-144) ท่านสามารถครองใจประชาชน ในยุคนั้นให้เป็นพีธีทางจิตวิญญาณของประชาชนโดยเฉพาะชาวอังคะและชาวมคธเป็นอย่างมากมาย

อุรุเวลากัสสปะเป็นบุคคลที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการประกาศพระพุทธศาสนาในแคว้นมคธ เพราะท่านเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของประชาชนในแคว้นมคธ แม้แต่พระพุทธเจ้ายังทรงให้ความสำคัญ ดังจะเห็นว่า ในคราวที่พระองค์เลือกที่จะไปโปรดพระเจ้าพิมพิสารและชาวมคธนั้น พระองค์ได้พิจารณาว่า ควรไปโปรดชฎิลสามพี่น้องก่อน เพราะว่าเมื่อชฎิลสามพี่น้องนับถือพระพุทธองค์แล้ว ชาวมคธก็จะนับถือตามโดยง่าย หลังจากที่พระพุทธองค์โปรดอุรุเวลกัสสปะได้แล้ว ท่านได้พาบริวารทั้งหมดไปหาพระพุทธเจ้าและได้อุปสมบทด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทา ความโดดเด่นของท่านทำให้ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้เลิศในด้านการมีบริวารมาก และได้แสดงบทบาทการเป็นผู้นำเจ้าลัทธิที่ดี แสดงให้เห็นถึงความเป็นภาวะผู้นำของพระอุรุเวลกัสสปะที่โดดเด่นเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่ศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของพระอุรุเวลกัสสปะเถระ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาทฤษฎีภาวะผู้นำ
2. เพื่อวิเคราะห์ภาวะผู้นำของพระอุรุเวลกัสสปะเถระ

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เอกสารหลักที่ใช้คือพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช 2539 ซึ่งมีวิธีการดำเนินการวิจัยตามกรอบของการศึกษา ดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา รวมถึงปกรณ์วิเสสในส่วนที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำของพระอรุณเวลกัสสปเถระ ประเด็นความหมาย ลักษณะ ประเภท บทบาทที่ของผู้นำ พร้อมทั้งศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และตำราทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง
2. รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ คือส่วนที่เป็นงานนิพนธ์ต่างๆ ไป รวมทั้งเอกสารงานวิจัย บทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
3. นำข้อมูลทั้งหมดมาศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ เรียบเรียงและเขียนงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ แล้วปรับปรุงแก้ไขเพื่อความถูกต้อง
4. เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ทฤษฎีภาวะผู้นำ

ผู้นำ หมายถึง หัวหน้า คือ บุคคลที่ถูกเลือกให้มาทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของกลุ่มหรือองค์กร ภาวะผู้นำ หมายถึง พฤติกรรมของผู้นำที่จะต้องสร้างความปฏิสัมพันธ์หรือพบปะเจรจากับบุคคลภายในองค์กรหรืออาจจะเป็นบุคคลอื่นๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้บุคลากรในองค์กรนั้นเกิดความเชื่อ ค่านิยม และทัศนคติไปในทิศทางเดียวกัน โดยมีอิทธิพลของผู้นำที่จะเป็นปัจจัยสำคัญในการชักจูงโน้มน้าว เพื่อทำให้องค์กรนั้นเกิดความเปลี่ยนแปลงไปตามเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ขององค์กรนั้น โดยมีความสำเร็จเป็นเป้าหมายสูงสุด

ประเภทของผู้นำสามารถพิจารณาได้ออกเป็น 4 ประเภท (นิติพล ภูตะโชติ, 2557 : 233-235) ได้แก่

- 1) พิจารณาจากอำนาจ เช่น อำนาจจากตำแหน่ง อำนาจจากคุณสมบัติส่วนตัว และไม่ใช้อำนาจจากตำแหน่งทั้งยังให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา
 - 2) พิจารณาจากการปฏิบัติของผู้นำ เช่น เจ้าระเบียบ บงการ จูงใจ ร่วมใจ
 - 3) พิจารณาจากการใช้อำนาจ คือ เผด็จการ ประชาธิปไตย เสรีนิยม
 - 4) พิจารณาจากหลักการ เช่น กฎเกณฑ์ อุดมการณ์ และผลประโยชน์ ซึ่งแต่ละประเภทก็ล้วนมีข้อดีข้อเสียที่แตกต่างกันไป อยู่ที่การนำไปใช้ตามสถานการณ์ขององค์กร
- บทบาทหน้าที่ของผู้นำนั้นพบว่า ผู้นำต้องวางแผนเกี่ยวกับการดำเนินงานขององค์กร วางแผนนโยบายต่างๆ จากนั้นมอบหมายหน้าที่ให้แก่บุคลากรในองค์กร ในระหว่างนั้นผู้ควรจะสังเกตการดำเนินงานของผู้ใต้บังคับบัญชา รวมไปถึงการให้ความรู้ ให้คำปรึกษาแก่บุคลากรในองค์กร สร้างแรงจูงใจทำในสิ่งที่ถูกต้อง พร้อมทั้งช่วยสนับสนุนให้การชมเชย ยอมรับฟังความคิดเห็น และให้รางวัลแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา

ในทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงภาวะผู้นำโดยระบุว่า ลักษณะของผู้นำเชิงพุทธนั้น ผู้นำต้องเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติภายในที่ดี (สุรศักดิ์ ชะมารัมย์, 2561 : 79-94) คือ มีสัปปุริสธรรม 7 ประการเป็นเครื่องประกอบ เป็นผู้ที่มีสติ ไม่ประมาท เป็นต้น และภายนอกที่ดี คือ มีความเชี่ยวชาญในหน้าที่การงานที่ตนนั้นดูแล มีพรหมวิหารธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา มีระเบียบวินัย เป็นพหูสูตร สามารถทำให้ผู้อื่นรักและเคารพ มีปฏิสัมพันธ์เข้ากับผู้อื่นได้ นอกจากลักษณะดังกล่าวแล้วผู้นำต้องมีความสามารถในการดูแลจัดการ บริหาร วางแผน มอบหมายหน้าที่ในองค์กรให้มุ่งหน้าไปสู่ความสำเร็จอันเป็นไปตามเป้าหมายขององค์กร ภาวะผู้นำเชิงพุทธแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ ผู้นำแบบธรรมราชาที่ใช้ธรรมในการจัดการหรือดูแลปกครอง มีอำนาจที่ประกอบด้วยธรรม และผู้นำแบบเทวราชา ที่หมายถึง ผู้นำที่มีธรรมของเทวดาเป็นเครื่องประกอบ คือ ทิริ ความละเอียด แก่ใจ ที่จะกระทำความชั่วอันได้แก่อกุศลกรรมทั้งหลาย คือ กายทุจริต วาจทุจริต และมโนทุจริต โอตตปปะ ความเกรงกลัว คือ วิบากแห่งอกุศลกรรม หากกล่าวโดยรวมแล้วเทวราชา คือ ผู้นำที่ละเว้นจากความชั่วทั้งหลาย พร้อมทั้งรู้จักให้ทานรักษาศีลอันเป็นธรรมของเทวดาทั้งหลาย

หลักธรรมสำหรับผู้นำ ประกอบด้วย 1) พรหมวิหาร มีความเมตตาต่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ประเสริฐด้วยความกรุณาช่วยเหลือกันในยามทุกข์ ประเสริฐด้วยความยินดีเมื่อเขาได้ดี ประสบผลสำเร็จสิ่งใดสิ่งหนึ่งในชีวิต ประเสริฐด้วยความเป็นที่ไม่ใจไม่เอนเอียง อันเป็นเหตุให้เสียความสมดุลแห่งธรรม 2) อคติ เป็นหลักธรรมที่ผู้นำที่ดีควรละ เพราะไม่ได้เป็นหลักธรรมที่ช่วยสนับสนุนการเป็นผู้มีภาวะผู้นำเชิงพุทธ เป็นอุปสรรคต่อผู้นำเชิงพุทธอันเกิดจากความลำเอียง 3) หลักสัปปุริสธรรม 7 เป็นหลักธรรมที่ช่วยเกิดความตระหนัก เห็นเป้าหมาย ศักยภาพในการบริหารจัดการ ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ 4) หลักทศพิธราชธรรม เป็นหัวใจสำคัญสำหรับการปกครอง ซึ่งสามารถนำมาประยุกต์ได้หลายองค์กรและหลายระดับ ผู้นำที่ยึดถือหลักทศพิธราชธรรมถือว่าได้เป็นผู้นำที่มีภาวะผู้นำเชิงพุทธที่มีประสิทธิภาพ เพราะสามารถสร้างความผาสุกภายในองค์กรได้อย่างยั่งยืน และ 5) พละ 4 มีความรู้และความเชี่ยวชาญในการทำงานที่ดูแลปกครอง สิ่งไหนควรพัฒนา สิ่งไหนให้โทษก็พึงละเว้น จากนั้นมีความเพียรคือ สังเกต ประเมินผล ผลการทำงานในองค์กรอย่างสม่ำเสมอ มีความเมตตา ให้คำชมเชยและรางวัลแก่บุคคลกรที่ทำงานดี เป็นต้น

2. ภาวะผู้นำของพระอรุเวลกัสสปะเถระ

จากการศึกษาพบว่า พระอรุเวลกัสสปะในอดีตชาติที่กล่าวไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถา พบว่า มี 3 ชาติ ได้แก่

1) พระอรุเวลกัสสปะได้บังเกิดขึ้นในเรือนของผู้มีตระกูลในเมืองหงสาวดี สมัยพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตั้งความปรารถนาในตำแหน่งอันเลิศที่สุดกว่าพระสาวก

ทั้งหลายฝ่ายมีบริวารมาก แล้วได้ทำกุศลกรรมต่างๆ มีการถวายมหาทานแต่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีพระพุทฺธมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นประธานตลอดชีวิต

2) ท่านบังเกิดในสมัยพระผู้มีภาคเจ้าผู้ทรงพระนามว่า พระปุสสสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เป็นราชอำมาตย์ (พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า เป็นเป็นกนิษฐภคินีต่างมารดากับพระปุสสสัมมาสัมพุทธเจ้า) ในกรุงพาราณสี ได้สมათานศีล 10 แล้วถวายการอุปัฏฐากพระศาสดาตลอดชีวิต (พระอรรถกถาจารย์กล่าวว่า ตลอด 3 เดือน) ละกายมนุษย์แล้วจึงได้ไปเกิดในสวรรค์

3) ท่านบังเกิดในกัปที่พระมหานารทกัสสปะโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญอุเบกขาบารมี ผลบุญที่ได้สั่งสมมาได้เกิดเป็นพระเจ้าวิเทโหราช พระนามว่า พระเจ้าอังคติ ที่มีบริวารมากมาย แต่เป็นมิถุนาภิภู และต่อมาได้รับการอบรมสั่งสอนจากนารทกัสสปะโพธิสัตว์ จึงละทิฏฐิอันชั่วช้านั้นได้ แล้วบำเพ็ญกุศลกรรมบถ 10 ให้บริบูรณ์ เมื่อละกายมนุษย์แล้วจึงได้ไปเกิดในสวรรค์ (พระมหาประวิน ปวโร (ศรีโย), 2554 : 10-13)

ในคัมภีร์อังกุตรนิกาย เอกนิบาตอรรถกถา พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า พระอรรุเวลกัสสปะเป็นยอดของเหล่าภิกษุสาวกผู้มีบริวารมากจริงอยู่ พระเถระอื่นๆ บางกาลก็มีบริวารมาก บางกาลก็มีบริวารน้อย ส่วนพระเถระนี้กับน้องชายทั้งสอง มีบริวารประจำเป็นสมณะถึง 1,000 ครั้งละ 2 รูปก็จะเป็นสมณะ 3,000 รูป เพราะฉะนั้น พระอรรุเวลกัสสปะจึงเป็นยอดของเหล่าภิกษุสาวกผู้มีบริวารมาก คำว่า กัสสปะ เป็นโคตรของท่านปรากฏชื่อว่า อรรุเวลกัสสปะ เพราะท่านบวชในอรุเวลาเสนานิคม ครั้งพระพุทธเจ้าพระนามว่า พุทฺธมุตตระ แม้ท่านอรุเวลกัสสปะนี้ก็ถือปฏิสนธิในเรือนสกุล ณ กรุงหงสวดี เจริญวัยแล้วได้ฟังธรรมกถาของพระศาสดา เห็นพระศาสดาทรงสถาปนาภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นยอดของเหล่าภิกษุสาวกผู้มีบริษัทมาก คิดว่าแม้เราก็ควรจะเป็นเช่นภิกษุรูปนี้ ในอนาคตกาล จึงถวายมหาทานแต่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข 7 วัน ให้ครองไตรจีวรถวายบังคมพระศาสดาแล้วได้กระทำความปรารถนา ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นยอดของเหล่า ภิกษุสาวกผู้มีบริษัท พระศาสดาจึงทรงพยากรณ์ว่า เขาจักเป็นยอดของเหล่าภิกษุสาวกผู้มี บริษัทมากในศาสนาของพระโคตมพุทธเจ้าในอนาคตกาล

จนผ่านเวลาล่วงพ้นหนึ่งแสนกัป ท่านได้เกิดในตระกูลพราหมณ์ เกิดความเบื่อหน่ายจึงได้บวชเป็นฤาษี พร้อมด้วยบริวารอีก 1,002 คน เป็นชฎิลบุขาไฟ ด้วยความเชื่อว่าเป็นไฟที่ให้ทั้งคุณและโทษแก่มวลมนุษย์นั้น มีเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ และเทพเจ้าเป็นผู้อยู่เบื้องหลังของการให้คุณและโทษอันนั้น ชฎิลกลุ่มนี้จึงนิยมการบูชาไฟเป็นนิตย์ เพราะเท่ากับเป็นการบูชาเทพเจ้าแห่งไฟหรือพระอัคนีเทพนั่นเอง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2544) การที่ท่านบูชาไฟนั้น ทำให้ท่านเป็นที่เคารพนับถือของมหาชนทั้งหลาย และหลงผิดคิดว่าตนนั้นคืออรหันต์ ต่อมาหลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ทางเสด็จออกเผยแผ่พระ

ธรรม ก็ได้ปราบเมตตาโปรดอูเรเวลกัสสปะด้วยวิธีการต่างๆ จนอูเรเวลกัสสปะสามารถละทิฐิของตนได้ และได้อุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา และได้บรรลอรหันตผลพร้อมด้วยบริวารอีก 1,000 คน หลังจากนั้นก็ได้เสด็จตามพระพุทธองค์ไปยังกรุงราชคฤห์ และได้แสดงความเคารพแด่พระพุทธองค์จนทำให้มหาชนทั้งหลายหันมานับถือพระพุทธศาสนา พระอูเรเวลกัสสปะเถระได้แสดงภาวะผู้นำหลากหลายอย่าง สรุปได้ดังนี้

1) ภาวะผู้นำในการในการคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ภาวะผู้นำของท่านสอดคล้องกับลักษณะของผู้นำที่ของ อรุณ รักรธรรม (2540, 15) คือ มีความคิดริเริ่ม (Initiative) ต้องการที่จะปฏิบัติสิ่งหนึ่งสิ่งใด โดยไม่ต้องมีคำสั่งและแสดงข้อคิดเห็นที่จะแก้ไขสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้ดีขึ้นดังที่ท่านท่านมีความคิดตั้งใจ ประารถนาที่จะเป็นพระเถระในพระพุทธศาสนา อยู่ในตำแหน่งเอตทัคคะด้านบริวารมาก

2) ภาวะผู้นำในการจัดตั้งองค์กร ภาวะผู้นำของท่านสอดคล้องทฤษฎีของยุคัล (Yukl, 1998 : 12) คือ การวางแผน การจัดองค์การ และทรัพยากร ท่านจัดบุคลากรทั้งหมดออกเป็น 3 กลุ่ม คือ อูเรเวลกัสสปะดาบสปกครองบริวาร 500 นที่กัสสปะปกครอง 300 และคยากัสสปะปกครองบริวาร 200 โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะตั้งลัทธิบูชาขึ้นมา ตามค่านิยมของคนอินเดียในสมัยนั้น ท่านได้ใช้แม่น้ำเนรัญชราเป็นทำเลที่ตั้ง ซึ่งถือได้เป็นการจัดการทรัพยากรคนและทรัพยากรธรรมชาติได้เป็นอย่างดี

3) ภาวะผู้นำในการมอบหมายหน้าที่ ภาวะผู้นำของท่านสอดคล้องกับทฤษฎีของยุคัล (Yukl, 1998 : 12) คือชี้แจงบทบาท มอบหมายหน้าที่ อนุญาตให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีความรับผิดชอบ และตัดสินใจทำงานต่างๆ สามารถแก้ไขปัญหาและตัดสินใจในเรื่องสำคัญได้ด้วยตนเอง ดังที่ท่านอูเรเวลกัสสปะได้มอบหมายหน้าที่การดูแลออกเป็น 3 กลุ่ม คือ ท่านอูเรเวลกัสสปะ ท่านคยากัสสปะ และท่านนทีกัสสปะ แต่ท่านอูเรเวลกัสสปะก็ได้อนุญาตให้ นทีกัสสปะและคยากัสสปะสามารถบริหารจัดการบุคลากรภายในกลุ่มได้โดยอยู่ในขอบเขตแนวทางปฏิบัติของชฎิล

4) ภาวะผู้นำในการใช้อำนาจในการปกครอง ภาวะผู้นำของท่านสอดคล้องกับทฤษฎีของ นิติพล ภูตะโชติ (2556 : 232) ที่ว่าผู้นำแบบใช้พระคุณ ผสมผสานกับผู้นำแบบบิดามารดาปกครองบุตร มีความระบียบ โดยยึดเอากฎเกณฑ์และอูตามการณ์ของลัทธิเป็นสำคัญ ดังที่ท่านอูเรเวลกัสสปะได้ให้การดูแลสั่งสอนแก่ลูกศิษย์ในลัทธิ มีการให้กรรมฐาน หลักการ แนวคิด มีการลงโทษตามสมควรแก่เหตุ และยึดหลักการแนวทางในการบูชาไฟเป็นอย่างดี จนหลงคิดว่าท่านเป็นอรหันต์

5) ภาวะผู้นำทางสังคม หลักการของท่านสอดคล้องกับ สตอกคิลล์ (Stogdill, 1974 : 4) คือ ประารถนาจะร่วมมือกับผู้อื่น มีเกียรติและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกและคนอื่นๆ ดังที่ท่านได้ต้อนรับพระพุทธองค์ที่ทรงเสด็จมาขอพักที่โรงบูชาไฟ ได้ดูแลเรื่องอาหาร

อยู่เป็นประจำ ไม่ได้มีอคติและยังแสดงความอย่างเปิดเผย มิได้จ้องทำร้ายพระพุทธรองค์แต่อย่างใด

6) ภาวะผู้นำตามหลักพรหมวิหาร 4 โดยหลักการดังกล่าวนั้นสอดคล้องกับทฤษฎีของนิติพล ภูตะโชติ (2557 : 233-235) คือ ผู้นำแบบพ่อพระ โดยให้ความช่วยเหลือ มีเมตตาต่อผู้ใต้บังคับบัญชาซึ่งเปรียบเหมือนพ่อปกครองลูก ดังที่ท่านได้ใช้หลักพรหมวิหารในการปกครอง จนทำให้มีผู้คนมากมายรักและศรัทธาในตัวท่าน และได้กลายมาเป็นบิรवारของท่าน

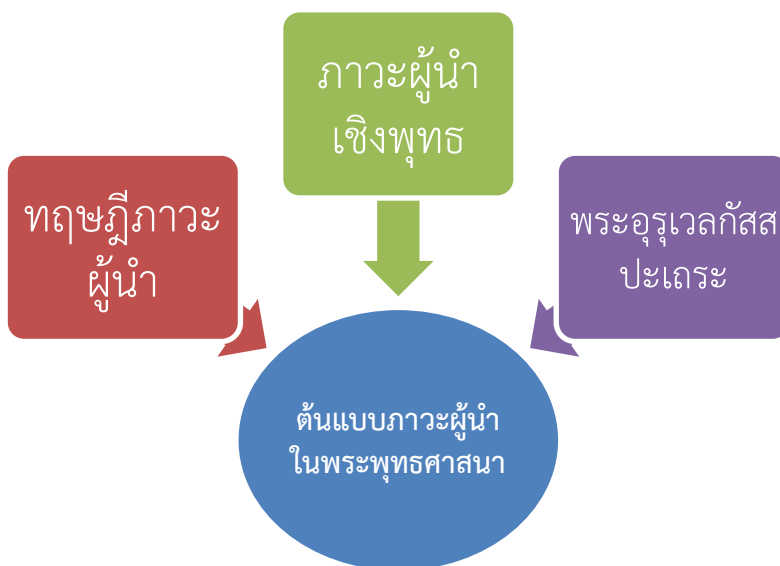
7) ภาวะผู้นำในด้านการเผยแผ่ศาสนา หลักการของท่านสอดคล้องกับทฤษฎีของโรเบิร์ต ไครท์เนอร์ (Robert Kreitner, 1961 : 15) คือ ตัวบุคคลที่ปฏิบัติการเป็นผู้นำกลุ่มไม่ได้เป็นผู้นำอย่างเป็นทางการ แต่มีอิทธิพลที่จะชักจูงให้คนอื่นๆ เชื่อถือเชื่อฟังความคิดเห็น ดังที่ท่านได้ออกมาแสดงความเคารพต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำให้มหาชนทั้งหลายสิ้นสงสัยในพระพุทธรองค์ และได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนาได้ประดิษฐานอยู่แคว้นในมคธ หาก ณ ตอนนั้นไม่มีท่านอรุเวลกัสสปะแล้ว การเผยแผ่ของพระพุทธรองค์อาจจะไม่สำเร็จผลได้เพียงนี้

อภิปรายผล

จากการศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของท่านพระอรุเวลกัสสปะเถระ ผู้วิจัยเห็นว่าบทบาทผู้นำของท่านนั้นจะโดดเด่นและเห็นได้ชัดเจนที่สุด คือ ในช่วงที่ท่านยังดำรงเพศเป็นชฎิลบุขาไฟ เพราะในขณะนั้นท่านถือได้ว่าเป็นผู้นำสูงสุดในเหล่าชฎิลทั้งหมด เหตุที่ท่านเป็นผู้นำของเหล่าชฎิลได้ก็เนื่องจากท่านเกิดในตระกูลพราหมณ์ อยู่ในวรรณะพราหมณ์ซึ่งคนอินเดียเชื่อว่าเป็นวรรณะที่สูงส่ง มีโอกาสที่จะได้รับการศึกษาคัมภีร์ทางศาสนาของตน คือ ไตรเพท ซึ่งเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์สูงสุดของพราหมณ์ ได้แก่ ฤคเวท ประมวลบทสวดสรรเสริญเทพเจ้า ยชุรเวท (ยชุพเพท) บทสวดอ่อนวอนในพิธีบูชาอัญญต่างๆ และสามเวท ประมวลบทเพลงขับสำหรับสวดหรือร้องเป็นทำนองในพิธีบูชาอัญญ ซึ่งน้อยคนนักที่จะได้ร่ำเรียนคัมภีร์เหล่านี้ ด้วยคุณสมบัติของวรรณะ ตระกูล การศึกษา จึงไม่แปลกใจเลยว่าทำไมท่านถึงได้เป็นผู้นำของเหล่าชฎิล ส่วนน้องของท่านทั้ง 2 คน ก็คงได้ศึกษาร่ำเรียนมาเหมือนกัน แต่ด้วยความที่เป็นผู้น้องจึงให้ผู้ที่เป็นที่สุดเป็นผู้นำ ต่อมาเมื่อได้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาบทบาทภาวะผู้นำของท่านก็ได้ลดลงไป เพราะมีพระศาสดาที่เป็นผู้นำสูงสุดของพระพุทธศาสนา แต่ท่านอรุเวลกัสสปะก็ยังคงเป็นผู้นำของบิรवारและมหาชนเฉกเช่นเดิม

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้รับจากการวิจัย คือ ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงพุทธที่ศึกษาจากอัตชีวประวัติของพระอรุณเวลกัสสปะ เป็นภาวะผู้นำที่มีการก้าวข้ามแนวความคิดเดิมอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ ได้นำองค์กรและสมาชิกขององค์กรทั้งหมดทั้งรูปแบบเดิมที่ปฏิบัติมาอย่างยาวนานเป็นแนวทางใหม่แบบสิ้นเชิง (Absolutely) เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างยิ่งใหญ่ในระดับเมือง ตั้งแต่ผู้บริหารบ้านเมืองจนถึงประชาชนทั่วไป พระอรุณเวลกัสสปะ เถระจึงเป็นตัวแปรสำคัญที่สุดที่ได้แสดงออกถึงภาวะผู้นำเชิงพุทธอย่างชัดเจน ภาวะผู้นำของพระอรุณเวลกัสสปะเถระสามารถแสดงออกเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

สรุป

จากการวิเคราะห์ภาวะผู้นำของพระอรุณเวลกัสสปะทำให้เห็นว่า ภาวะผู้นำมีความสำคัญต่อความสำเร็จยั่งยืนขององค์กรเป็นอย่างมาก หากผู้นำมีวิสัยทัศน์ดีและตัดสินใจได้อย่างถูกต้องจะทำให้สามารถนำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้อย่างแท้จริง พระอรุณเวลกัสสปะมีความโดดเด่นในการเป็นผู้นำ คือ การกล้าที่จะสามารถเปลี่ยนแปลงองค์กรของตนเองได้อย่างสิ้นเชิง แต่ไม่ใช้การเปลี่ยนแปลงที่ขาดวิจาร์ณญาณ ดังจะเห็นได้ว่าก่อนที่พระอรุณเวลกัสสปะจะเปลี่ยนความคิดและแนวทางปฏิบัตินั้น ได้มีการทดสอบทดลอง เพื่อให้เกิดความมั่นใจในพระพุทธเจ้ามาก่อนแล้ว ต่อเมื่อพิสูจน์ได้แล้วจึงทำการเผยแผ่และชักนำผู้อื่นให้คล้อยตาม และยืนยันในการเปลี่ยนแปลงของตนเองนั้นด้วยตนเอง พระอรุณเวลกัสสปะจึงมีคุณสมบัติและภาวะผู้นำเชิงพุทธที่แสดงออกทั้งการเป็นผู้นำองค์กร การเป็นผู้ปกครอง การใช้อำนาจที่เหมาะสมของผู้นำ ที่สำคัญคือการใช้หลักธรรมในการเป็นผู้นำ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

จากการศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของท่านพระอรุณเวลกัสสปะเถระ ผลการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่า มีประโยชน์ต่อการนำไปใช้สร้างภาวะผู้นำในระดับต่างๆ จะให้ดีที่สุดคือนำไปประยุกต์ใช้กับพระภิกษุสงฆ์ พระเถระผู้ใหญ่ในวงการพระสงฆ์ไทย เพราะด้วยความที่ท่านอรุณเวลกัสสปะก็ได้ถือเพศเป็นฤาษี เป็นนักบวชเช่นกัน จึงมีความเหมาะสมกับพระภิกษุมากกว่า และภิกษุที่เหมาะสมสำหรับแนวคิดที่ผลจากการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมองว่าเหมาะสมสำหรับพระสายกรรมฐาน พระป่า ดังที่ท่านอรุณเวลกัสสปะได้ดำรงตั้งอยู่ในพิธีกรรมอย่างมั่นคง มีการจัดการบริหารและแบ่งหน้าที่ออกเป็นกลุ่มๆ ซึ่งแนวทางดังกล่าวอาจจะมีประโยชน์ไม่มากนัก

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ผู้วิจัยได้เน้นศึกษาไปที่ภาวะผู้นำของท่านอรุณเวลกัสสปะเท่านั้น แต่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นมีพระเถระมากมายที่มีภาวะผู้นำ ได้แก่ พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ เป็นต้น อีกประการเมื่อมีผู้นำที่ดีแล้วก็ต้องมีผู้ตามที่ดีจึงจะทำให้องค์กรนั้นก้าวไปข้างหน้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1) ศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำของอัครสาวกในพระพุทธศาสนา โดยศึกษาประเด็นของภาวะผู้นำ และอัครสาวกที่มีภาวะผู้นำ ซึ่งผลวิจัยที่ได้จะทำให้ทราบหลักการและวิธีการของพระสาวกนั้น อันจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในรูปแบบต่างๆ ตามความเหมาะสมได้

2) ศึกษาการเป็นผู้ตามที่ดีตามหลักของพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยเห็นว่า ใ้ว่าทุกคนจะสามารถเป็นผู้ตามที่ดีได้ และผู้นำที่ดีก็เชื่อว่าจะทำให้องค์กรสำเร็จได้หากไม่มีผู้ตามที่ดี โดยเรื่องนี้มุ่งศึกษาประเด็นของการเป็นผู้ตามที่ดีอย่างไร ถึงจะทำให้มีความเจริญก้าวหน้าได้ และทำให้องค์กรเกิดความประสบผลสำเร็จตามเป้าหมาย

3) ศึกษาทฤษฎีภาวะผู้นำที่สอดคล้องกับผู้นำเชิงพุทธ โดยมุ่งศึกษาทฤษฎีภาวะผู้นำตามตำราวิชาการทั้งของไทย และของต่างประเทศ ทั้งนี้จะได้รูปแบบแนวคิดใหม่ที่สามารถนำมาปรับปรุงพัฒนาให้พระพุทธศาสนามีความทันสมัยตามกระแสโลก

บรรณานุกรม

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2551). *การปกครองคณะสงฆ์ไทย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- นิติพล ภูตะโชติ. (2557). *พฤติกรรมองค์การ*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระมหานรินทร์ สุรพลโย. (2564). “พระพุทธศาสนากับการพัฒนาผู้นำ”. *วารสารธรรมวดี*, 2 (2) : 19-28.
- พระมหาประวิน ปวโร (ศรีโย). (2554). “การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของพระอุรุเวลกัสสปะในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหารุ่งโรจน์ ธรรมภูริเมธี (ศิริพันธ์). (2550). “การศึกษาวิเคราะห์ภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2547). *ภาวะผู้นำ*. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก.
- _____. (2544). *พุทธวิธีในการสอน*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุรศักดิ์ ชะมารัมย์. (2561). “มิติการประยุกต์ใช้ภาวะผู้เชิงพุทธในการเสริมสร้างศักยภาพทางบริหารงานของผู้บริหารองค์การ : การสะท้อนมุมมองจากการทบทวนวรรณกรรม”. *วารสารการบริหารการปกครองและนวัตกรรมท้องถิ่น*. 2 (1) : 79-94.
- เสฐียร พันธรังสี. (2549). *ศาสนาเปรียบเทียบ*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ.
- อรุณ รักรธรรม. (2540). *การพัฒนาและฝึกอบรม: ศึกษาเชิงพฤติกรรม*. กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- Likert, R. (1961). *New patterns of management*. New York : McGraw-Hill
- Stogdill, R. M. (1974). *Handbook of leadership*. New York : The Free Press.

การบริหารงานบุคคลเชิงพุทธบูรณาการตามหลักอปริหานิยธรรม Buddhist Integration to Human Resource Management According to the Principles of Aparihaniyadhamma

พระครูสุวรรณปัญญาพิสุทธิ (สุทธกานต์ สุทธปณโณ)
Phrakhru Suwanpanyapisut (Sutthakan Suddhapaṅko)
วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Lamphun Collage, Mahachulalongkarnrajavidyalaya University
Email: suwanpanya2024@gmail.com

Received: 2024-06-12

Revised: 2024-06-24

Accepted: 2024-06-26

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์การวิจัยคือ 1. เพื่อศึกษาหลักการบริหารงานบุคคลตามหลักอปริหานิยธรรม และ 2. เพื่อสร้างรูปแบบการบริหารงานบุคคลเชิงพุทธบูรณาการตามหลักอปริหานิยธรรม เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยพบว่า

1. หลักการบริหารงานบุคคล ประกอบไปด้วย หลักความเสมอภาค หลักความสามารถ หลักความมั่นคง หลักความเป็นกลางทางการเมือง หลักการพัฒนา หลักแห่งความเหมาะสม หลักความยุติธรรม หลักสวัสดิการ และหลักมนุษยสัมพันธ์และสิทธิมนุษยชน ส่วนหลักอปริหานิยธรรม 7 ประกอบด้วย หมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യ พร้อมเพรียงกันประชุม ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่ได้บัญญัติ เคารพนับถือผู้ใหญ่ ไม่ข่มเหงสตรี เคารพบูชาเจตีสถาน และให้การคุ้มครองผู้มีศีลธรรม

2. รูปแบบการบริหารงานบุคคลเชิงพุทธบูรณาการตามหลักอปริหานิยธรรม ได้แก่ การสรรหาและการคัดเลือก การบรรจุแต่งตั้งและการปฐมนิเทศ การพัฒนาและการบำรุงรักษา การสิ้นสุดการทำงาน โดยจะต้องหมั่นประชุมกัน พร้อมกันประชุม สร้างวัฒนธรรมองค์กรเชิงสร้างสรรค์ เคารพความคิดเห็น ให้เกียรติกันและกัน เคารพกฎกติกาองค์กร และรักษาความยุติธรรม

คำสำคัญ : การบริหารงานบุคคล, หลักอปริหานิยธรรม, พระพุทธศาสนา

Abstract

The research study aims to accomplish the following objectives: 1) to explore the principles of human resource management in accordance with the principles of Aparihaniyadhamma, and 2) to establish a model of Buddhist integration to human resource management based on the principles of Aparihaniyadhamma. This study adopts a qualitative research approach and the research findings are as follows:

1. The principles of human resource management consist of principles of balance, capability, stability, political neutrality, development, suitability, justice, welfare, human relations, and human rights. The principles of Aparihaniyadhamma include the following seven principles: convening meetings during appropriate times, not enacting rules not previously established, not abolishing established rules, respecting and venerating elders, refraining from oppressing women, respecting and venerating monastic establishments, and protecting those with virtuous qualities.

2. The model of Buddhist integration to human resource management, guided by the principles of Aparihaniyadhamma, involves processes such as selection and recruitment, appointment and orientation. These processes require consistent and collective meetings, fostering a creative organizational culture, respecting diverse opinions, mutual honor, adherence to organizational rules, and upholding justice.

Keywords: human resource management, Aparihaniyadhamma, Buddhism

บทนำ

การบริหารงานของหน่วยงานใดก็ตาม จุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่การทำให้งานได้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่องค์กรได้ตั้งเอาไว้ซึ่งมีประสิทธิภาพและมีการพัฒนาอยู่เสมอ ทั้งนี้ ทรัพยากรพื้นฐานในการบริหาร (Administrative Resource) คือ คน เงิน วัสดุ สิ่งของ และการจัดการ (สมพงษ์ เกษมสิน, 2556 : 10) ซึ่งบุคคลจะมีความสำคัญมาก่อนทรัพยากรอื่นต้องเป็นคนที่มีคุณภาพ จึงจะสามารถทำให้ทรัพยากรที่มีอยู่น้อยเพิ่มพูนเป็นทรัพยากรสินมากได้ในเวลาอันสั้น เปรียบคนเสมือนรากแก้วของไม้ยืนต้น เพราะการที่ไม้ยืนต้นจะทนแดดทนฝนทนแล้งและให้ลูกตก รากแก้วต้องมีความสมบูรณ์แข็งแรง บุคคลที่มี

คุณภาพที่ย่อมทำให้องค์กรเติบโตอย่างยั่งยืนสามารถออกดอกออกผลเป็นกำไร (พระมหาอิสรกานต์ จิตปัญโญ, 2558 : 18)

การบริหารงานบุคคลเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับบุคคลากรภายในองค์กรเริ่มตั้งแต่การวางแผนกำลังคน การพัฒนาประสิทธิภาพในการทำงาน โดยมีการสร้างแรงจูงใจด้านต่างๆ เพื่อให้องค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ เป็นการบริหารทรัพยากรเพื่อใช้คนให้เหมาะสมกับงาน โดยมีเป้าหมายของการบริหารงานบุคคล คือการได้มาซึ่งมีความรู้ความสามารถเหมาะสม ตามความต้องการของหน่วยงาน และหลักการทั่วไปของการบริหารงานบุคคลคือการกระทำใดๆ ของฝ่ายบริหารที่จะทำให้บุคคลสองฝ่ายในหน่วยงานคือฝ่ายบริหาร และฝ่ายปฏิบัติ เกิดความเข้าใจในหน้าที่ บทบาท และความสัมพันธ์ของงานจนมีแนวคิดที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยยึดความเจริญก้าวหน้าของหน่วยงานเป็นหลัก

การบริหารงานบุคคลเป็นการบริหารหรือการจัดการงานในด้านที่เกี่ยวกับตัวผู้ปฏิบัติงานภายในองค์กร โดยมีกิจกรรมต่างๆ ตั้งแต่การสรรหาจนถึงพ้นสภาพจากการทำงาน เพื่อให้ปัจจัยด้านบุคคลขององค์กรสามารถปฏิบัติงานได้ดีมีประสิทธิภาพ และบรรลุผลสำเร็จสมความมุ่งหมายขององค์กร ซึ่งมีความสำคัญคือเป็นหัวใจของการบริหารองค์กร เพื่อให้ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ หากองค์กรใดประกอบด้วยบุคคลที่มีความสามารถสูง มีความเป็นผู้นำเห็นความสำคัญของการใช้คน และปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ตลอดจนการเลือกสรร การเสริมสร้างคนดีไว้ใช้งาน ย่อมเป็นประโยชน์ต่อองค์กรนั้นๆ โดยหลักในการบริหารงานบุคคลเป็นแนวทางที่ทำให้ผู้บริหารสามารถบริหารงาน โดยยึดหลักความเสมอภาค ความสามารถ โดยเน้นตัวบุคคลเป็นตัวชี้แนะแนวทางการพัฒนาองค์กรเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ต้องการ และเกิดประสิทธิภาพอันสูงสุด (พระมหาภิจักร โขติปัญโญ, 2558: 48)

ในทางพระพุทธศาสนา มีแนวทางและวิธีการบริหารงานบุคคลที่จะทำให้ทุกคนในองค์กรได้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว จะทำให้เกิดการบริหารงานที่ดีมีคุณภาพ และมีประสิทธิภาพตามที่องค์กรนั้นตั้งไว้ จึงมีความสำคัญยิ่งที่ทุกองค์กรควรมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจไว้ประพฤติปฏิบัติ เช่น อธิปไตย 3 พรหมวิหาร 4 สังคหวัตถุ 4 อคติ 4 และ อปรีหานิยธรรม 7 เป็นต้น

การบริหารงานบุคคลในพระพุทธศาสนานั้น เริ่มตั้งแต่การรับคนเข้ามาบวชที่ต้องมีการกลั่นกรองโดยคณะสงฆ์ ซึ่งจำกัดไว้ 5 รูปบ้าง 10 รูปบ้าง ตามแต่ละพื้นที่ ซึ่งการบวชในสมัยพุทธกาลนั้นมีอยู่หลายวิธีการ เริ่มตั้งแต่เอหิภิกขุอุปสัมปทาการอุปสมบทด้วยพระวาจาว่า “จงเป็นภิกษุมานเถิด” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 4 ข้อ 18 : 25) เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้เอง ต่อมาพระพุทธศาสนาเริ่มขยายตัวกว้างขวางมากขึ้น มีกุลบุตร

ที่สนใจเข้ามาบวชเพิ่มมากขึ้น พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตการบวชที่เรียกว่า ติสรณคมนูปสัมปทา การอุปสมบทประเภทนี้มีขั้นตอนมากกว่าการอุปสมบทแบบเอทธิกขุอุปสัมปทาที่เป็นกรกล่าวพระวาจาของพระพุทธเจ้า วิธีการอุปสมบทแบบตีสรณคมนูปสัมปทามีการเปล่งวาจาถือพระรัตนตรัยเป็นสรณะครบ 3 ครั้งว่า “ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเป็นที่พึ่ง ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นที่พึ่ง ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 4 ข้อ 34 : 42-43) กาลต่อมา การบวชเริ่มเกิดปัญหาในเรื่องของพระภิกษุในบางพื้นที่เลือกปฏิบัติในการให้อุปสมบทกุลบุตร พระพุทธเจ้าจึงทรงมอบความเป็นใหญ่ให้คณะสงฆ์ในการให้การอุปสมบทแก่กุลบุตรตามแบบบัญญัติตติยตถกรรม (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 4 ข้อ 69 : 97-98) วิธีนี้เป็นวิธีที่ให้คณะสงฆ์เป็นผู้กระทำการ และนับตั้งแต่อุปสมบทให้พราหมณ์สูงอายุชื่อ ราชะ ด้วยวิธีนี้ ผู้ที่ประสงค์จะบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ก็จะต้องบวชโดยวิธีการดังกล่าว และได้มีการยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาจนปัจจุบัน พระสงฆ์ผู้เป็นประธานในพิธีอุปสมบทเรียกว่า พระอุปัชฌาย์

การรับคนเข้ามาอุปสมบทต้องได้รับความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์จากคณะสงฆ์ที่ประชุมพร้อมกันในอุโบสถที่ประกอบพิธีอุปสมบท จึงจะได้ชื่อว่าเป็นภิกษุโดยสมบูรณ์ ซึ่งพุทธวิธีการบริหารในช่วงที่พระพุทธเจ้าได้ประกาศพระศาสนาและเผยแผ่พระธรรมคำสอนออกไปเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า บริบทของสังคมอินเดียในสมัยนั้นล้วนเต็มไปด้วยเจ้าลัทธิ ผู้นำทางจิตวิญญาณที่มีความคิด ความเชื่อเฉพาะตัว การที่จะนำแนวคิดใหม่และทำการเผยแผ่เพื่อให้คนทั่วไปรับรู้และเข้าใจจึงไม่ใช่เรื่องง่าย การบริหารจัดการที่ดีสำหรับจุดตั้งต้นในการเผยแผ่ธรรมะของพระองค์จึงเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่ง พุทธวิธีการบริหารขั้นต้นสะท้อนให้เห็นได้จากกระบวนการเริ่มแรกในการคัดเลือกบุคคลที่สามารถเข้าใจธรรมะได้อย่างง่าย ตลอดจนเหตุการณ์ที่พระองค์มีพุทธพจน์มอบหมายให้พระสาวกออกเที่ยวจาริกไปตามเส้นทางต่างๆ ที่แตกต่างกัน ในครั้งพุทธกาล หลังตรัสรู้ธรรมได้ราว 5 เดือน พระพุทธเจ้าได้ประชุมพระอรหันต์ 60 รูปแรกของโลก และทรงประทานโอวาทความตอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์ สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูล และความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ ออย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถพยานุชนะบริสุทธจริบรูรณ์ ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธูลีในตาน้อย มีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จะไปยังตำบลอรุเวลาเสนาณิคม เพื่อแสดงธรรม” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 10 ข้อ 32 : 40)

พุทธพจน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า มีการบริหารงานบุคคลเกิดขึ้นแล้วตั้งแต่ในสมัยพุทธกาล จะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้พุทธวิธีการบริหารเพื่อการเผยแผ่พุทธศาสนาเชิงรุก กล่าวคือ พระองค์ไม่ได้ออให้พุทธศาสนิกชนเดินเข้ามาศึกษาพุทธศาสนา แต่ทรงใช้พุทธวิธีการบริหารงานเชิงรุกคือ ให้พระภิกษุเดินทางจาริกไปตามภูมิภาคต่างๆ เพื่อเผยแผ่ธรรมะให้แก่ประชาชน ด้วยเหตุนี้ พุทธศาสนาจึงได้ขยายไปทั่วชมพูทวีป

ดังนั้น การศึกษาการบริหารงานบุคคลจึงเป็นความสำคัญอย่างยิ่งในการที่จะนำมาซึ่งความสำเร็จของการบริหารจัดการองค์กร ทั้งนี้ บุคคลถือได้ว่าเป็นส่วนสำคัญที่สุดในทรัพยากรทางการบริหารที่เรียกว่า 4M ได้แก่ 1) Man (บุคคล) 2) Money (เงินทุน) 3) Material (วัสดุอุปกรณ์) และ 4) Management (การบริหารจัดการ) (Drucker, P. F., 1973: 3-5) เพราะทรัพยากรบุคคลถือได้ว่าเป็นผู้ใช้ทรัพยากรทางการบริหารอื่นๆ และโดยเฉพาะการเผยแผ่พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นเรื่องสำคัญและจำเป็นในการใช้ประโยชน์จากบุคคลในการทำหน้าที่ ประการสำคัญ การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเป็นส่วนสำคัญในการประยุกต์ใช้เพื่อให้การบริหารงานบุคคลมีประสิทธิภาพ และเป็นการสร้างความสมานฉันท์สามัคคีในหมู่คณะขึ้น ซึ่งหลักธรรมที่สามารถนำมาใช้ได้ นั่นคือหลักอปริหานิยธรรม หลักธรรมนี้มีมูลเหตุมาจากชนเผ่าลิจฉวีที่มีการปกครองในระบอบสาธารณรัฐ และได้นำหลักธรรมมาใช้ในการบริหารการปกครองโดยยึดหลักอปริหานิยธรรม 7 หรือ วัชชอปริหานิยธรรม “ธรรมที่ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม คือเป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว” (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 23 ข้อ 21 : 31-32) ซึ่งมีความสำคัญที่ทำให้แคว้นวัชชีมีความเข้มแข็งทั้งด้านการเมือง การปกครอง อันเป็นข้อปฏิบัติสำหรับนักปกครองและนักบริหาร ซึ่งเป็นคณะทำงานที่ให้ความสำคัญในการประชุม ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ มีการลงมติด้วยเสียงข้างมาก ซึ่งจะต้องประกอบด้วยความเป็นธรรม ความถูกต้อง และความเป็นหนึ่งเดียวกันของคณะทำงาน ที่ทำให้เกิดความเป็นธรรมาธิปไตยของแคว้นวัชชี คือ หลักธรรมที่ส่งเสริมต่อการปกครองระบอบสามัคคีธรรมที่สร้างความมั่นคง และความเข้มแข็งแก่แคว้นวัชชี (พระครูสุพลวุฒิก (ทวนชัย สุภโร), 2558 : 48) อปริหานิยธรรม มี 7 ประการ คือ 1) หมั่นประชุมหารือกันอย่างเนืองนิตย์ 2) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม และพร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงกระทำ 3) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ 4) เคารพนับถือผู้ใหญ่ 5) ให้เกียรติสตรีเพศ 6) สักการะเคารพนับถือบูชาเจดีย์สถานที่สำคัญ และ 7) จัดการรักษาคุ่มครองป้องกันคนดีทั้งหลายด้วยความชอบธรรม (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 10 ข้อ 134-135 : 78)

ด้วยเหตุดังกล่าว การวิจัยนี้จึงมีความสำคัญและจำเป็นเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องนิพนธ์ขึ้น ทั้งนี้ เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล ศึกษาการบริหารงาน

บุคคลตามหลักการบริหารงานบุคคลเพื่อสร้างรูปแบบการบริหารงานบุคคลเชิงพุทธบูรณาการตามหลักการบริหารงานบุคคล ทั้งนี้ เพื่อเป็นการสร้างองค์ความรู้ที่เป็นรูปธรรมและเป็นแนวทางในการนำไปใช้ประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาและการบริหารงานบุคคลในองค์กรสืบต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาหลักการบริหารงานบุคคลตามหลักการบริหารงานบุคคล
2. เพื่อสร้างรูปแบบการบริหารงานบุคคลเชิงพุทธบูรณาการตามหลักการบริหารงานบุคคล

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งเน้นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยใช้วิธีการศึกษาวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสาร ตำรา ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคลตามหลักการบริหารงานบุคคล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บข้อมูลตามขั้นตอน คือการรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสาร ตำรา ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคลตามหลักการบริหารงานบุคคล

ข้อมูลที่ได้ ผู้วิจัยจะทำการจัดกลุ่มข้อมูล (Data Grouping) ตามสาระสำคัญของวัตถุประสงค์และขอบเขตด้านเนื้อหา จากนั้นจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis Technique) พร้อมทั้งนำเสนอข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัย

ผลการวิจัย

1. หลักการบริหารงานบุคคล

จากการวิจัยพบว่า การบริหารงานบุคคล เป็นกระบวนการในการสรรหา คัดเลือก บรรจุแต่งตั้ง คุ้มครอง ประเมินผลงาน พัฒนางาน สวัสดิการ ค่าตอบแทน และการออกจากงาน เพื่อสนองตอบความต้องการขององค์การในการจัดหาบุคคลเพื่อเข้ามาทำงานให้กับองค์การตามแผนงานที่วางไว้ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายขององค์การ มีวัตถุประสงค์ก็เพื่อได้บุคลากรที่มีความรู้ความสามารถและมีความเหมาะสมกับงาน มีคุณสมบัติสอดคล้องกับความต้องการขององค์การ

หลักการบริหารงานบุคคล ประกอบไปด้วย หลักความเสมอภาค หลักความสามารถ หลักความมั่นคง หลักความเป็นกลางทางการเมือง หลักการพัฒนา หลักแห่งความเหมาะสม หลักความยุติธรรม หลักสวัสดิการ หลักการเสริมสร้าง หลักมนุษยสัมพันธ์

และสิทธิมนุษยชน หลักประสิทธิภาพ ความเป็นธรรมในเรื่องอัตราค่าจ้าง ความรู้สึกที่ตนเองมีค่าและเป็นส่วนหนึ่งขององค์การ ความเป็นกันเองกับพนักงาน การจ่ายค่าจ้างและค่าแรงโดยยึดถือความสามารถ การมีสภาพการทำงานที่ดี การยอมรับและเชื่อมั่นในความสามารถของบุคลากร

กระบวนการบริหารงานบุคคล ประกอบด้วย การวางแผนทรัพยากรมนุษย์ การสรรหาคัดเลือกและบรรจุแต่งตั้ง การให้ทดลองปฏิบัติงาน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ การจ่ายค่าตอบแทนและการอำนวยความสะดวก การย้ายและการโอน การประเมินผลการปฏิบัติงาน การพิจารณาความดีความชอบ การเลื่อนขั้นและการเลื่อนตำแหน่ง การดูแลความปลอดภัยและสุขภาพ การรักษาระเบียบวินัย การแรงงานสัมพันธ์และสวัสดิการ

2. หลักการบริหารนิยธรรม

หลักการบริหารนิยธรรม คือ ธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว มี 7 ข้อ ดังนี้

- 1) หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ (หมั่นประชุมกัน)
- 2) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ (พร้อมกันประชุม)
- 3) ไม่ถืออำภอใจ บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ ไม่ล้มล้างสิ่งที่ได้บัญญัติ ถือปฏิบัติมันตาม วิชชีธรรม หลักการเดิมที่วางไว้ (สร้างวัฒนธรรมองค์กรเชิงสร้างสรรค์)
- 4) ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ในชนชาววิชี เคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง (เคารพความคิดเห็น)
- 5) บรรดาकुสสตรี กุมารีทั้งหลายมิให้อยู่อย่างถูกข่มเหงรังแก (ให้เกียรติกันและกัน)
- 6) เคารพบูชาเจดีย์ของวิชี ทั้งภายในและภายนอก ไม่ละเลยการทำธรรมิกพลี (เคารพภูทอกติกาองค์กร)
- 7) จัดให้ความอารักขา คุ่มครองป้องกันแก่พระอรหันต์ ตั้งใจให้ท่านที่ยังมิได้มาฟัง มาสู่แว่นแคว้น ที่มาแล้วพึงอยู่โดยผาสุก (รักษาความยุติธรรม)

3. รูปแบบการบริหารงานบุคคลเชิงพุทธบูรณาการตามหลักการบริหารนิยธรรม

จากการวิจัยพบว่า รูปแบบการบริหารงานบุคคลเชิงพุทธบูรณาการตามหลักการบริหารนิยธรรม ได้แก่

- 1) การสรรหาและการคัดเลือก เป็นจุดเริ่มต้นของการบริหารงานบุคคล การสรรหาและการคัดเลือกคนเข้าทำงานในองค์การ เป็นภารกิจหน้าที่ที่สำคัญของฝ่ายบุคคลที่ต้องสรรหาและคัดเลือกบุคลากรที่มีความรู้ ทักษะ และความสามารถที่เหมาะสมมาทำงานในตำแหน่งหน้าที่ที่องค์การต้องการ

2) การบรรจุแต่งตั้งและการปฐมนิเทศ การบรรจุแต่งตั้ง สามารถกระทำได้ใน 3 ลักษณะ ได้แก่ การเลื่อนตำแหน่ง การโยกย้าย และการลดตำแหน่ง ทั้งนี้องค์การอาจใช้การบรรจุแต่งตั้งในลักษณะต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ในการปรับปรุงโครงสร้างองค์การ พัฒนาประสิทธิภาพการทำงานของฝ่ายต่าง ๆ โดยพิจารณาจัดสรรคนให้เหมาะกับงาน รวมทั้งใช้ประโยชน์ในการให้รางวัลและการลงโทษ ส่วนการการปฐมนิเทศ เป็นกิจกรรมทางด้านการบริหารงานบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการพยายามแนะนำพนักงานใหม่ให้รู้จักหน่วยงาน และให้รู้จักงานในหน้าที่ที่ต้องทำ

3) การพัฒนาและการธำรงรักษา การพัฒนาบุคคลขององค์กร เป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งของการบริหารงานบุคคล โดยการใช้การฝึกอบรมเป็นสำคัญ ซึ่งกระบวนการฝึกอบรมขององค์การอาจมุ่งเน้น ในเรื่องของการฝึกอบรมเกี่ยวกับงาน หรือการพัฒนาบุคคล และการฝึกอบรมจะช่วยให้บุคลากรในองค์กรมีระดับความสามารถและทักษะที่เพิ่มขึ้น และการธำรงรักษา จะเป็นในส่วนของค่าตอบแทนและผลประโยชน์การทำงาน ค่าตอบแทน หมายถึง การให้เงินหรือสิ่งตอบแทนอื่นเพื่อเป็นขวัญและกำลังใจให้กับผู้ปฏิบัติงานในการทำงานให้กับองค์การ

4) การสิ้นสุดการทำงาน เป็นการบริหารจัดการเพื่อให้บุคคลในองค์กรได้ออกจากงานในหน้าที่และความรับผิดชอบเมื่อถึงเวลาอันควร

5) หมั่นประชุมกัน ในการทำงานร่วมกันนั้น บุคลากรจำเป็นต้องมีการประชุมเกิดขึ้น การประชุมจึงเป็นงานสำคัญของผู้บริหารทุกระดับ และผู้ปฏิบัติงานทุกระดับเป็นแหล่งสำคัญที่ผู้บริหารแสดงถึงความสามารถของการเป็นผู้นำในการดูแล กำกับ ควบคุมงานในความรับผิดชอบ งานการประชุมเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้

6) พร้อมกันประชุม เมื่อมีการประชุมเกิดขึ้นแล้ว สิ่งสำคัญที่สุดคือ การมาประชุม และเลิกประชุมโดยพร้อมเพรียงกัน บุคลากรที่ทำงานด้านการประชุม จะต้องวางแผนให้ดี มีวิสัยใจสร้างวินัยการประชุม ให้เกิดขึ้นกับบุคลากรในองค์กรให้ได้

7) สร้างวัฒนธรรมองค์กรเชิงสร้างสรรค์ จะต้องมีการมีเรื่องของวิสัยทัศน์ (Vision) การที่จะมีวัฒนธรรมขององค์กรที่ดีควรเริ่มตั้งแต่การตั้งพันธกิจของบริษัท (mission) ไปถึงการสร้างตัวตนของบริษัท ว่าอยากให้องค์กรเราเป็นแบบไหน หรือมีคนทำงานแบบไหน รวมไปถึง คุณค่า (Values) คือการสร้างวัฒนธรรมองค์กรให้มีคุณค่าเหมาะสมกับทิศทางของบริษัท คุณค่าที่ดีจะช่วยจะปรับมุมมองและการทำงานของพนักงานทุกคนให้เป็นหนึ่งเดียว และการปฏิบัติ (Practices) เป็นการสร้างวัฒนธรรมองค์กรให้ออกมาเป็นสิ่งที่พนักงานสามารถจับต้องได้ ยกตัวอย่างเช่น ข้อบังคับทางจริยธรรม หรือคู่มือการทำงาน เป็นต้น

8) เคารพความคิดเห็น เป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้บุคลากรทำงานอย่างมีความสุข ผู้บริหารองค์กรควรให้ความสำคัญกับบุคลากรเมื่อแสดงความคิดเห็นใดๆ ออกมา โดยเฉพาะในการประชุมที่เป็นเวทีที่เปิดโอกาสให้บุคลากรทุกระดับได้ร่วมพูดคุย แสดงความคิดเห็น และลงมติร่วมกัน

9) ให้เกียรติกันและกัน เป็นสิ่งที่ควรมีการส่งเสริมและปฏิบัติอย่างจริงจัง การอ้างรักษาบุคคลให้ทำงานอยู่กับองค์กรอย่างยาวนานนั้น หัวใจสำคัญคือ การให้เกียรติซึ่งกันและกัน ไม่ดูหมิ่นดูแคลน เหยียดหยามเพียงเพราะตำแหน่งต่างกัน ไม่เอารััดเอาเปรียบกัน ส่งเสริมบุคลากรที่มีความรู้ ความสามารถ ทুমเทเสียสละเพื่อนองค์กรอย่างแท้จริงให้มีโอกาสเจริญเติบโตก้าวหน้าในหน้าที่การงาน

10) เคารพกฎกติกาองค์กร เป็นสิ่งสำคัญที่บุคลากรทุกคนในองค์กรจะต้องเคารพกฎกติการ่วมกัน เพราะทุกคนอยู่ภายใต้กฎกติกาอันเดียวกัน ต้องไม่มีผู้ใดอยู่เหนือกฎกติกา

11) รักษาความยุติธรรม ความยุติธรรมจะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้กระบวนการดังกล่าวนี้มีประสิทธิภาพ ผู้บริหารจะต้องมีความยุติธรรมและมีความเพียรในการรักษาความยุติธรรมนั้นไว้ ไม่เข้าข้าง ไม่อคติ ไม่มองแง่ลบ ไม่แบ่งพรรคพวก ทั้งนี้เพื่อให้ได้รับความไว้วางใจจากบุคลากรในองค์กรว่าเมื่อเข้ามาทำงานแล้วจะได้รับความยุติธรรมในการทำงาน และตัวของบุคลากรเองนั้นก็ควรที่จะมีความยุติธรรมทั้งต่อตนเองและต่อเพื่อนร่วมงานด้วย

อภิปรายผล

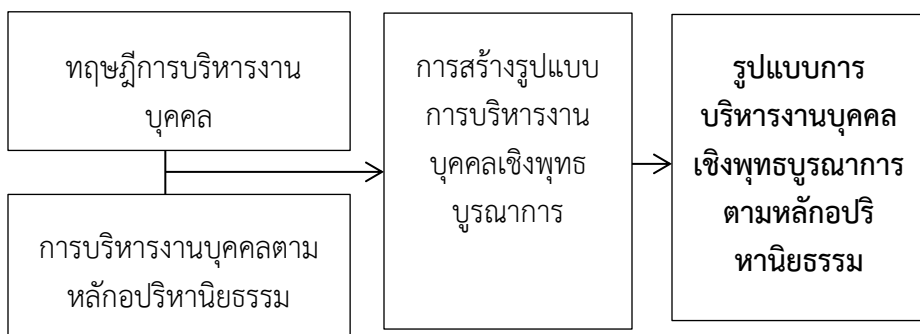
การบริหารงานบุคคลเป็นภาระงานที่มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะทรัพยากรบุคคลเป็นแรงขับเคลื่อนขององค์กรให้ประสบผลสำเร็จ หากการบริหารงานบุคคลทำได้อย่างมีประสิทธิภาพก็จะส่งผลลัพธ์ที่ดีแก่องค์กรนั้นๆ การบริหารงานบุคคลจึงต้องพิจารณาอย่างรอบคอบเพื่อให้สามารถวางคนได้ตรงกับงาน ซึ่งสอดคล้องกับ พระมหาภูณญ์คุปต์ เขตต์สิริวรกุล และ นพดล เจนอักษร ที่กล่าวว่า การจัดคนเข้าทำงาน จะต้องตระหนักถึงลักษณะทางชีวภาพ การรับรู้และการเรียนรู้ ความสามารถ ค่านิยมและเจตคติและบุคลิกภาพ พฤติกรรมกลุ่มในองค์กร ซึ่งแยกย่อยเป็น 1) การมีส่วนร่วมและ 2) การทำงานเป็นทีม ความเครียดและความท้อแท้ในการทำงาน และความขัดแย้งและการเจรจาต่อรอง หลักการบริหารงานบุคคลสามารถใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ได้คือ หลักการบริหารนิยธรรม เพราะเป็นสร้างคนดีและคนเก่งในทัศนะของพระพุทธศาสนา สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุขุมพงศ์ ชาญนวงศ์ และ นิติกานต์ ธรรมหรรษาที่ระบุว่า คุณสมบัติของคนเก่งและคนดีในพระพุทธศาสนา จะต้องมียุทธศาสตร์ 7 ประการคือ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักชุมชน และรู้จักบุคคล นอกจากนี้

คนเก่งจะต้องมีความรู้ ความสามารถ มีทักษะในการปฏิบัติงานที่ดีเยี่ยม มีสติปัญญา สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ และทุ่มเทกำลังกายและกำลังใจทำงานให้กับองค์กร

สัปปริสธรรมเป็นหลักธรรมที่เป็นพื้นฐานในการพิจารณาถึงเหตุ ผล สภาพแวดล้อม คุณสมบัติเฉพาะด้าน การปฏิบัติตน การแนวทางการปฏิบัติงานที่เน้นความพร้อมเพรียง ความสามัคคี จึงเหมาะที่จะนำมาเป็นหลักในการบริหารงานบุคคลได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับผลการวิจัยของพระสมหมาย อตฺถสิทฺโธ (พีชสิงห์) และคณะ ที่ระบุว่า อปริหานิยธรรมเป็นหลักป้องกันความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญขององค์กรฝ่ายเดียว หากองค์กรไหนนำไปประยุกต์ใช้ก็จะสามารถนำไปเป็นแนวทางปฏิบัติด้านการบริหารจัดการองค์กรนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งตรงกับ พระมหาดัณฐวณฺณ ธรรมธีโร บุษงฺ สิ้นธฺุนอก และ สมเดช นามเกตฺ ที่ศึกษาพบว่า การประยุกต์ใช้กับการบริหารงานบุคคล มี 7 ประการ ได้แก่ 1. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ 2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม 3. ไม่ตั้งกฎระเบียบที่ขัดต่อระเบียบเดิม 4. มีความเคารพนับถือต่อผู้บังคับบัญชา 5. ให้เกียรติและคุ้มครองสิทธิสตรี 6. ให้ความเคารพต่อสถานที่ 7. ให้ความดูแลเอาใจใส่ต่อท่านผู้มาเยือน

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

จากการอภิปรายผลการวิจัย สามารถกำหนดโมเดล (Model) เป็นองค์ความรู้ที่ได้รับ ดังนี้

จากแผนภูมิจะให้เห็นได้ว่า หลักอปริหานิยธรรมเมื่อประยุกต์เข้ากับทฤษฎีด้านการบริหารงานบุคคล จะสามารถสร้างรูปแบบการบริหารบุคคลเชิงพุทธบูรณาการ อันจะทำให้องค์กรสามารถบริหารงานบุคคลได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป

สรุป

การบริหารงานบุคคลเป็นหนึ่งในการบริหารองค์กร เพราะบุคคลหรือมนุษย์เป็นทรัพยากรที่สำคัญ การบริหารงานบุคคลนั้นมีจุดเริ่มตั้งแต่การรับเข้า การอบรมสมาชิก การมอบหมายงาน การกำหนดตำแหน่ง การให้ค่าตอบแทน การพัฒนาศักยภาพ การให้ขวัญ กำลังใจ และการประเมินผลการทำงาน อนึ่ง การบริหารงานบุคคลนั้นแตกต่างจากการบริหารงานอื่นๆ เพราะมีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ ซึ่งมีอัตลักษณ์และความแตกต่างเฉพาะบุคคลเป็นอย่างมาก ผู้บริหารจึงจำเป็นต้องใช้ความสามารถและเทคนิคในการบริหารอย่างรอบคอบ ในพระพุทธศาสนา มองว่า บุคคลสามารถพัฒนาและเรียนรู้ได้ จึงให้ความสำคัญกับการบริหารงานบุคคล ดังจะเห็นได้จากการคัดกรอกคนเข้ามาบวช การอบรมสั่งสอน การมอบหมายงาน ฯลฯ ของพระพุทธเจ้า อนึ่ง หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารงานบุคคลคือหลักอปริหานิยธรรม ซึ่งเป็นหลักของความเจริญแต่อย่างเดียวขององค์กร ไม่นำองค์กรไปสู่ความเสื่อมหรือความไร้เสถียรภาพ ประกอบด้วยคุณลักษณะ 7 ประการ คือ การหมั่นประชุมปรึกษาหารือ การพร้อมเพรียงในการปฏิบัติงาน การปฏิบัติงานตามกรอบภารกิจของตนอย่างเคร่งครัด การรับฟังนโยบาย และทำตามนโยบายของผู้บริหาร การเคารพกันตามสายปฏิบัติงาน การให้เกียรติแก่สตรี และที่ปรึกษาขององค์กร เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นกรอบการทำงานของการพัฒนางานบุคคลทั้งสิ้น

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารงานบุคคลเชิงพุทธบูรณาการตามหลักอปริหานิยธรรม ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1) ควรมีการประยุกต์ใช้หลักอปริหานิยธรรมในการเสริมสร้างศักยภาพการทำงานร่วมกันของบุคลากรในองค์กร โดยเฉพาะในกระบวนการทำงานที่ต้องอาศัยความสามัคคี และความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของคนในองค์กร

2) ควรมีการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา อาทิ หลักสัปปุริสธรรม หลักภavana 4 หลักไตรสิกขา และหลักพรหมวิหาร 4 ไปประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมการทำงานของบุคลากรในองค์กร ทั้งนี้ เพื่อเป็นการพัฒนาทั้งศักยภาพ ประสิทธิภาพ และคุณภาพในการทำงานแบบองค์รวม

3) บุคลากรในองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ควรให้ความสนใจในการนำผลการวิจัยนี้ไปประยุกต์ใช้ ถึงแม้ว่าการวิจัยนี้จะเป็นเพียงการวิจัยเชิงเอกสาร แต่ผลการวิจัยที่ได้นั้นสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารงานบุคคลได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวทางการประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรม เพื่อส่งเสริมศักยภาพการทำงานเชิงระบบของบุคลากรในองค์กร ทั้งนี้ หลักธรรมดังกล่าวนี้มีความเหมาะสมเป็นอย่างมากสำหรับการพัฒนาศักยภาพและประสิทธิภาพการทำงานของบุคลากรในองค์กร

2) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมการทำงานร่วมกันเป็นทีมของบุคลากรในองค์กร เพราะนอกเหนือจากหลักสัปปุริสธรรมที่สามารถพัฒนาศักยภาพการทำงานได้แล้ว ยังมีหลักธรรมอื่นอีกมากในพระไตรปิฎกที่ส่งเสริมการทำงานร่วมกันเป็นทีมได้

3) ควรมีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ในพระไตรปิฎก ซึ่งจากการศึกษาเบื้องต้นพบว่ามีกรกล่าวถึงการกำเนิดโลกและจักรวาล การกำเนิดมนุษย์ การจัดตั้งสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และอีกมากมาย ซึ่งควรมีการรวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่ที่ชัดเจนและง่ายต่อการนำมาประยุกต์ใช้กับศาสตร์สมัยใหม่

บรรณานุกรม

- จำรัส จันทร์แสงศรี. (2554). *หลักการบริหารงานสมัยใหม่กับหลักการบริหารงานเชิงพุทธศาสตร์*. กรุงเทพมหานคร : สมาคมพินดาบแห่งประเทศไทย.
- พระครูสุพลวุฒิกิจ (ทวนชัย สุภโร). (2558). “ระบอบสามัคคีธรรม: บทเรียนจากเจ้าลิจฉวีถึงสังคมไทย”. *วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์*. 2 (1) : 48.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2549). *พุทธวิธีบริหาร*. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหากิจการ โชติปณฺโณ. (2558). “การบริหารงานบุคคลตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา”. *วารสารบัณฑิตศาสตร์ มจร*. 13 (2) : 48.
- พระมหาญญญ์คุปต์ เขตต์สิริวรกุล และ นพดล เจนอักษร. (2558). “หลักการบริหารที่ปรากฏในมหานิบาตชาดก”. *Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย สาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*. 8 (2) : 2729-2730.
- พระมหาตัมฐวัฒน์ ธมฺมธีโร บุญส่ง สิ้นธน์นอก และ สมเดช นามเกต. (2564). “แนวทางการบริหารงานบุคคลตามหลักอปริหานิยธรรม 7 ของผู้บริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จังหวัดหนองคาย”. *Journal of Modern Learning Development*. 6 (4) : 255-256.

- พระมหาอิสรกานต์ ธิตปุณโย. (2558). “การบริหารงานบุคคลในองค์กรสมัยใหม่”. *พุทธจักร*. 69 (5) : 18.
- พระสมหมาย อตถสิทฺโธ (พีชสิงห์) และคณะ. (2559). “รูปแบบการนำหลักอปริหานิยธรรมไปใช้ในการบริหารของผู้บริหารสังกัดองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดร้อยเอ็ด”. *ธรรมทัศน์*. 16 (1) : 101–102.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมพงษ์ เกษมสิน. (2556). *การบริหารงานบุคคลแผนใหม่*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- สุขุมพงศ์ ชาญนวงศ์ และ นิติกานต์ ธรรมหรรษากุล. (2564). “พุทธวิธีบริหารคนเก่งและคนดี เพื่อพัฒนาศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์ในยุคโลกไร้พรมแดน”. *วารสารการบริหารและสังคมศาสตร์ปริทรรศน์*. 4 (4) : 99.
- Drucker, P. F. (1973). *Management: Tasks, Responsibilities, Practices*. New York: Harper & Row Publication.